

Уладзімер Арлоў

**Божая кароўка
зь Пятай авэню**

**Менск
1998**

ББК 84 (4 Бел) А 82
УДК 882.6

Уладзімер Арлоў.

Божая кароўка зь Пятай авеню. - Менск: Наша Ніва, 1998. - 186 с.

ISBN 985-6374-06-5

Кнігу складаюць эсэ, напісаныя пасля вандровак па трох кантынэнтах. У Лёндане і Лепелі, у Гановэры, Нью-Ёрку і Празе, у полацкіх лябірынтах і на руінах Карфагену аўтар нязьменна шукае беларусаў і Беларусь.

За дапамогу ў выданьні кнігі аўтар шчыра дзякуе Кастусю Акулу (Канада), Кацярыне Вініцкай, Янку і Надзеі Запруднікам, Вітаўту й Зоры Кіпелям, Галіне Русак, Тамары Стагановіч (ЗША).

Рэдактар і аўтар прадмовы Сяргей Дубавец
Мастацкі рэдактар Сяргей Харэўскі
Макет Віктара Корзуна
Карэктар Паўлюк Канавальчык

ISBN 985-6374-06-5
© Уладзімер Арлоў, 1998

ЗЬМЕСТ

Працяг. *Замест прадмовы*
Лёнданскі вітраж
Нумар зь відам на Градчаны. *Праскія зацёмкі*
Беларусізацыя Брытаніі
Гарэла сьвечка
Божая кароўка зь Пятай авэню. *Зялёны нататнік*
За што Авін забіў Кавеля. *Сэнтымэнтальнае падарожжа*
Экспэдыцыя № 4
Вустрыцы а пятай раніцы. *Зацёмкі з манхэтэнскіх ваколіцаў*
Пяць трупай у басэйне
Інтэрнат
Прароцтвы Розы Герцыковіч

ПРАЦЯГ ЗАМЕСТ ПРАДМОВЫ

За сваё некароткае літаратурнае жыццё, адзначанае мноствам самых розных кніг, публічных выступаў і негалосным, ды ад таго, бадай, мацнейшым, аўтарытэтам найлепшага ў Беларусі рэдактарастыліста (што і мяне змушае, пішучы пра яго, «наварочваць» няпростыя сказы), Уладзімер Арлоў паспрабаваў сябе ці не ва ўсіх магчымых літаратурных жанрах (прынамсі, думаю, ва ўсіх, у якіх спрабаваў): ад белых і каляровых вершаў і п'есаў да палымяных публіцыстычных прамоваў і гістарычных апавяданняў. Апошнія даволі доўга лічыліся ягонай літаратурнай спецыялізацыяй як празаіка і гісторыка з адмысловаю адукацыяй. Стаўкі былі зробленыя яшчэ на пачатку 80-х: айчынная літаратура мусіла атрымаць як найменей спадкаемцу Ўладзімера Караткевіча, а як найболей, дык якога-небудзь беларускага Генрыка Сянкевіча або Вальтэра Скота ці Віктара Гюго. Здавалася, і сам вучань Лаўрэна Абэцэдарскага, які, добрасумленна выконваючы прадпісанні дыялектыкі, адмовіў свайго настаўніка, зьмірыўся быў са сваім прызначэннем на Гюго і сабраўся напісаць цэлыя паліцы тоўстых кніг у грубых скураных вокладках (гэтак зазвычай выглядае гістарычная проза). Год за годам Арлоў зацята запаўняў паліцы, аднак з-пад ягонага пяра насуперак крэдо раз за разам пачынала выходзіць штосьці ўсё менш аб'ёмнае, менш грунтоўнае і — менш гістарычнае. Гэта былі невялікія, часам патасныя, а часам дасьціпныя эсэ для «Нашай Нівы» пра ўласныя знаёмствы, маладыя гады і замежныя падарожжы, да якіх у паслясавецкі час дапаў паслясавецкі аўтар. Здавалася, што гісторык канчаткова пакінуў гісторыю адно ў сваіх папулярызатарскіх кніжках, а празаік пакінуў мастацкую ўмоўнасць. Між тым, эсэіст Арлоў спакваля ўваходзіў у смак, а разам зь ім уваходзіў у смак і ягоны чытач. Неўпрыкмету выдавецтва «Наша Ніва» сабралася першая кніжка Арлова такога кшталту — «Мой радавод да пятага калена». Цяперашняе выданьне — працяг тае кніжкі. Ня ведаю, як дапытлівы чытач, а я лаўлю сябе на думцы, што гэтыя эсэ пра мінулую вашу і «застойны» інтэрнат больш гістарычная і больш проза за колішнія творы намінаванага спадкаемцы Вальтэра Скота. Мусіць, назіральнасць, памяць на дэталі і адчуваньне стылю больш плённыя для Арлова-пісьменніка, чымся аўтарская фантазія. Урэшце гэты Арлоў, здаецца, ужо перажыў таго, які падаваў надзеі на стваральніка кніжных развалаў гістарычнае прозы. Прынамсі ў гэтага лепей відзён працяг.

Сяргей Дубавец

Лёнданскі вітраж

Green хутар

Калі вы падымецеся на борт карабля з жаночым імем *Sally*, які сціпла завецца па-ангельску *ferry*, а па-наску паромам, на якім можна трапіць у Эўропу з сваім чатырохколавым сябрам, можна наведаць маркет і мяняльную кантору, парачку бараў і рэстарачыю, а потым затэлефанаваць з аўтамата каханай жанчыне, незалежна ад таго, дзе яна цяпер — у Парыжы ці ў Ганцавічах, калі вы падымецеся на гэтага камфартабельнага жалезнага кіта, карыстаючы зь велікоднае бязлюднасьці, нахабна ўладкуецеся ў лёгкай бэзавай смуге салёну адмірал-клясы й кінце разьвітальны пагляд на марскі фасад порту *Ramsgate*, які быццам кагадзе вымылі дажджом з духмяным шампунем, Англія можа здацца вам утульным зялёным хутарам з авечкамі на спадзістых пагорках, з расквітнелымі ў сакавіку вішнямі, “жабынымі вочкамі” і магноліямі, а таксама з тубыльцамі, што — як і належыць сапраўдным хутаранцам — глядзяць на вас трохі звысоку, дзівячыся, як гэта вы трыбаеце ў сябе правабаковы рух транспарту, і дагэтуль у сутонлівай глыбіні душы праклінаюць 1971 год, калі іхні фунт стэрлінгаў, што раней быў роўны 240 *pence* або 20 шылінгам, пачаў, на ўзор гэтых ненармальных эўрапейскіх валютаў, утрымліваць усяго нейкую няшчасную сотню пэнсаў.

Каб не ўгнавіць яе вялікасьць каралеву з падданымі, сьпяшаюся зазначыць, што слова “хутар”, як і схаваны за ім сьвет, заўсёды мелі для мяне безумоўна станоўчы сэнс. Нават тья заняўдбаныя заходне-беларускія хутары, куды саветы забаранялі праводзіць электрычнасьць, каб сьсяліць старых зацятых гаспадароў у калгасы, нязьменна выклікалі ў мяне пачуцьці, афарбаваныя ў пастэльныя тоны прыхільнае зайздрасьці да іх насельнікаў, бо зь дзяцінства я падсьвядома адчуваў, што хутары — у розных сваіх іпастасях — далі чалавецтву нязьменна болей за вялікія гарады.

“Мой личны оргазм”

Але перш чым вы назапасіце дастаткова ўражаньняў і адвагі на рызыкаўныя мэтафары й параўнаньні, вам давядзецца перажыць сякія-такія сухаземныя ды марскія прыгоды — спадзяюся, што ня ў духу аднаго з хутаранцаў, Уільяма Голдынга, аўтара рамана “Ўладар мухаў”, зь якога ў далёкай шостаі клясе пачалося маё знаёмства з ангельскай літаратураю.

Асабіста мне давядзэцца скінуць кіляграмаў пяць жывое вагі падчас афармлення візаў; зьявіцца ўначы на менскі вакзал і ўбачыць там бадзягу ў скураных штанах, які смачна храпе на сваіх бязьмежных валізах, закрывшы прышчавы твар папулярнай у нашым народзе газэткаю “Двое” з артыкулам “Мой личный оргазм”; сесьці ў цягнік “Масква—Парыж” і праехаць палову Эўропы з чарнявым пасажырам Эдуардам, які будзе частаваць мяне чульлівымі аповедамі пра эрэванскага тату й марсэльскую *tatari* уперамешку з сумнеўнымі французскімі (або армянскімі) сэнтэнцыямі кшталту: “Жанчыне трэба вельмі многа, але ад аднаго мужчыны, а мужчыну — вельмі мала, але ад вельмі многіх жанчынаў”. Рэшту дарогі па роўнядзях і камяністых узвышшах Брабанту і Фляндрый я буду бавіць з маскоўскімі праваднікамі Вовам і Колям, якія пачнуць наліваць адзін аднаму ад Берасьця да поўнае нірваны, што апануе іхнія загартаваныя істоты толькі ў прадмессях Брусэлю, калі Вова выкуліцца са службовага купэ ў адных сямейных трусах, падобны да каўбоя, які, прыняўшы нечалавечую колькасць *whisky*, выпаўзае з салону, сядзе на каня й скача адразу ва ўсіх кірунках сьвету, а Коля, зачыніўшы Вову на замок, надзене форму і, палыхаючы рэдкіх пасажыраў, пацягнуцца па вагоне жабраваць, сьпяраша выдаючы сябе за аднарукага, а потым, жахаючы маладых немачак, што селі ў Аахэне, выцягне “адарваную на фронце руку” з расшпіленае шырынкі. Скончыцца тым, што на дапамогу Вову з Колям прыбяжыць іхняя каляжанка, якая, мусіць, бывала ў Абхазіі або чытала “Сандра з Чэгему” Фазіля Іскандэра, бо гарэлку яна будзе любасна менаваць “нашаю валяр’янкаю”.

Ірляндзкі тэарыст

У бэльгійскім порце Астэндэ вы зможаце высветліць, што паром у ангельскі Дувар, куды вам без усякага валаводжаньня выпісалі білет у Менску, ужо паўтоду ня ходзіць, і — калі хопіць вашага красамоўства й замежнае мовы — вас усё ж пасадзяць з гэтым білетам на карабель у *Ramsgate*. Крый Божа, калі пры гэтым ваш мужны, абсівераны эўрапейскімі вятрамі й трошкі чырвоны ад “валяр’янкі” твар будзе аздоблены рудавата-мядзянаю барадой. Тады — іду ў заклад — бездакорна ветлівы ангельскі мытнік з завушніцаю ў правым вуху адразу возьме вас на сваё чэпкае вока як тэарыста Ірляндзкае Рэспубліканскае Арміі, і вас чакаюць татальныя агледзіны — ад пакамечанай кепуркі да пачочка з зубачысткамі — прычым (калі вы маеце раптам дачыненне да прыгожага пісьменства) гэтага

сына Альбіёну ані не зьбянтэжыць знойдзеная ў валізе беларуская кніжка з вашым фэйсам на вокладцы.

Трэба меркаваць, што ў кровапускальных шэрагах IRA пракідаюцца й беларусы. Ніякай гіроніі тут і не начавала: гісторыкам добра вядома, што ў аддзелах генэрала Булак-Балаховіча было колькі кітайцаў, і, калі аднаго зь іх схалілі чэкісты, жаўтатвары ваяка на пытаньне пра нацыянальнасьць з годнасьцю адказаў: “Беларуза”.

Адзіным суцяшэньнем вам, як і мне, у часе ператрускі зможа паслужыць тое, што побач трасуць чалавека з польскім пашпартам, падобнага да агента “Масад”, які вырашыў, апрача выкананьня агентурнага заданьня, кантрабандаю правезьці ў Злучанае Каралеўства паўтузіна цыгарэтных блёкаў ды пару літраў *wódki*, якую цяпер мусіць уласнаручна выліваць на пачостку марскім вожыкам. Пасьля гэтае працэдуры ён будзе знаходзіцца ў такіх раздрыпаных пачуцьцях, што, не паслухаўшыся мяне, уладкуецца ў лёнданскім цягніку ў вагоне не другое, як пазначана ў білеце, а першае клясы, дзе яго на наступнай станцыі аштрафуе на 10 фунтаў двухмэтровы кантралёр зь летуценнаю ўсьмешкаю й шкіпэрскім носам.

Магчымасьць зноў пабыць у скуры ірляндзкага тэрарыста вы атрымаеце на сталічным вакзале “Victoria” — асабліва калі, як у маім выпадку, хлапцы з IRA якраз напярэдадні, зьеўшы ў суседнім *McDonalds’е* свае “біг-макі”, акуратна апусьцяць у сьметніцы паўтузіна бомбаў, якія неўзабаве пазбавяць прысутных прыкладна такой самай колькасьці рук, ног і галоваў, а таму пэроны й пачакальні ў дзень вашага прыезду будуць нашпігаваныя паліцыяй, што вынайдзе такі кардынальны сродак барацьбы з тэрарызмам, як вываз з вакзалу ў неведомым кірунку ўсіх сьметніцаў.

Царква сьвятых Пятра й Паўла

Наведаўшы за свае сорак гадоў некалькі сотняў цэркваў, касьцёлаў, кірхаў, мячэтаў, сынагогаў, паганскіх капішчаў (і нават прытулак сібірскага шамана, дзе пахла дарагімі цыгарэтамі й таннай гарэлкай), у некаторых зь іх — напрыклад, у полацкай Сафіі, у віленскім касьцёле сьвятой Ганны ці ў Спасаўскай царкве Эўфрасіньнеўскага манастыра — я сапраўды пачуваў сябе ў храме. Але — даруйце мне, храмы маёй Бацькаўшчыны ў яе этнаграфічных межах, — найглыбейшым гэтае адчуваньне было ў Беларускай грэка-каталіцкай царкве сьвятых апосталаў Пятра й Паўла на лёнданскай *Holden Road*.

І рэч ня ў тым, што там пасьля набажэнства да вас не падыдзе знаёмы бацюшка і не пачне соты раз пераконваць, што Скарыну

звалі Георгіем, а Іван Грозны вызваліў Полацк ад лацінскіх схізматкаў — як у Спасаўцы; і ня кінуцца адразу некалькі заўзятараў, каб узахапы даводзіць, што менавіта ім павінен належаць сабор, які пабудаваў праваслаўныя (узарвалі на загад Пятра I таксама праваслаўныя), аднавілі вуніаты, а маліліся ў якім перад яго закрышчэў рыма-каталікі — як у Сафійцы. І ня ў тым, што там заўсёды — і ў літургіі, і ў казаньні — гучыць свая, а не чужая мова — як над гатычнымі нэрвюрамі сьвятой Ганны, дзе нашае слова ня будзе прамоўлена з амбону ўжо ніколі.

Прычыны адчуваньня такое сумоўнасьці з храмам наўрад ці наогул можна растлумачыць, гэтаксама як немагчыма зразумець, чаму, калі я пераступіў яго парог, з дна памяці залаціста-зялёнаю рыбінаю ўсплыло выслоўе Леона Блюа пра тое, што гісторыя — бясконцы літургічны тэкст, дзе ёты й кропкі маюць ня меншую значнасьць за вершы або цэлыя разьдзелы, хоць сэнс адных і другіх нікому ня ведамы і схаваны за сямю пячаткамі.

Каб вы маглі згадзіцца альбо не згадзіцца са мною, зычу вам каалі-небудзь памаліцца ў лёнданскай беларускай царкве самім — тады й вы будзеце захоўваць сярод сваіх папераў расклад набажэнстваў Вялікага тыдня, а сярод незбуцьвельх успамінаў — згадкі, як несьлі плашчаніцу, або як прылеглі перад усяночнай падрамаць у пакоі з галяграфічным укрыжаваньнем і, расплюшчыўшы вочы, на хісткай кладцы паміж яваю й сьветам сноў убачылі, як на выклеенай бледна-блакітнымі шпалерамі сыяне пераліваюцца ўсімі колерамі зьменлівых ўзоры дзіцячага калейдаскопу.

Няхай на вуснах ваяўнічых і проста атэістаў празьмяіцца паблажлівая ўсьмешачка, аднак, калі мне сьніцца гэтая зусім хатняя царква, назаўтра ў жыцці ўсё атрымліваецца, і нават калі раніцою ня памятаю сну, з падзеяў дня я ўсё адно разумею, куды наведвалася мая душа ў начных вандраваньнях.

Айцец Аляксандар

Калі вы ня ведаеце, што такое шчыры перадвелькодны пост, вам трэба пабачыць, зь якой асалодаю п'е ўраньні на Вялікдзень гарбату з малаком айцец Аляксандар Надсан, апостальскі візытатар беларусаў-каталікоў, рэктар Беларускае каталіцкае місіі Англіі й Францыі, дырэктар Бібліятэкі і музэю імя Францішка Скарыны ў Лёндане etc.

Як я пакуль што не сустрэў храму, што адпавядаў бы маёй беларускай душы болей за лёнданскую Петрапаўлаўку (няхай даруюць сьвятых апосталы гэткую фамільярнасьць), так ня трапілася на маім шляху духоўная асоба, што адпавядала б сьвятарскаму чыну

болей за а. Аляксандра, колішняга хлапца з паднясьвіскае Гарадзеі, які ваяваў з гітлераўцамі ў Францыі (за гэта, як айцец А. Надсан пачаў прывозіць мэдыкамэнты дзецям Чарнобылю, дзяржаўная прэса суладным хорам абзывала яго фашыстоўскім наймітам), студыяваў матэматыку ў Лёнданскім і Рымскім унівэрсытэтах, а ўрэшце атрымаў у Грэцкай калегіі Грыгарыянскай папскай *alma mater* магістра багаслоўя.

Што яшчэ распавесці вам пра а. Аляксандра?

Як ён гатаваў свой сьлінны рататуй?

Як паказваў музэй, дзе слукіх паясоў, здаецца, болей, чым ва ўсіх музэях Беларусі разам узятых, і дзе я пабачыў здымак са спробаю выцягнуць зь Дзьвіны пад Полацкам “Барысаў камень” — фатаграфію, зробленую ў той час, калі самураі яшчэ не прадавалі нам ультрасучаснае тэхнікі, а прыкідвалі, у якую ноч “перейти границу у реки”? (Потым, калі гэтая тэхніка зьявіцца, камень усё ж вырвуць зь ягонага спаконвечнага гнязда й падымуць да Сафійскага сабору на ўсьцеху сыціпламу й невядомаму аматару даўніны, які ўначы адаб’е ад “Барыса-хлебніка” пудовы кавалак граніту на сувэніры, а таксама на радасьць нясыціпламу й вядомаму пісаку, што прысьвеціць гэтай падзеі чуюльвы опус пра вальналюбных старажытных палачанаў, якія, каб не аддаць сямідзесяцітонную сьвятыню на здзек дзікім чынгісханаўскім ордам, скінулі яе ў Дзьвіну і немаведама як і навошта — бо ніякіх чынгісханаўцаў тут і не начавала — без усякае японскае тэхнікі цягнулі яе пяць кілямэтраў па дзьвінскім рэчышчы.)

Як вадзіў па бібліятэцы, дзе перахоўваюцца рукапісы Купалы, Коласа й Ластоўскага, дзе вы можаце ўзяць у рукі “Кроніку Эўрапейскае Сарматыі” (Кракаў, 1581) колішняга віцебскага камэнданта італійца А. Гваньіні, што беспардонна сьпісваў у свайго падначаленага М. Стрыйкоўскага, або пагартачь ломкія старонкі выдадзенага ў 1722 годзе вуніацкаю друкарняю ў Супрасьлі “Собранія прыпадкав краткаго...” — між іншым, ці не адзінага цалкам беларускамоўнага выданьня на ўсё доўгае XVIII стагодзьдзе?..

Кастусь Акула

Спадар Акула жыве на канадзкім беразе возера Антарыё. Ён падгадоўвае чатырох вавёрак, якія нядаўна распавялі пра дабрадзея пятай; ён называе сябе птушатнікам і з скрухаю кажа, што сёлета ў Таронта памерлі ад марозу ці ня ўсе вераб’і; ён любіць сарокаў, якіх у Канадзе, як выявілася, нямашака, і таму тамтэйшым жыхарам яны здаюцца экзотамі накшталт чыюкоў ці калібры.

Уладкаваўшыся на сваім заакіяўскім беразе, Кастусь Акула выдае часопіс “Зважай” ды піша кнігі пра заходнебеларускую вёску і пра хлапцоў зь Менскае школы камандэраў Беларускае Краёвае Абароны, што перайшлі на бок французскіх макісаў і потым ваявалі зь немцамі на Апэнінах, а таксама вяёльля гісторыі пра жыхароў канадзкіскага мястэчка Сторывіл, што й ня думалі пратэставаць супраць большавіцкай мясарэзкі, затое, як толькі саветы запусьцілі ў космас сабакаў (кажуць, адзін наш вядомы паэт азваўся на гэтую гістарычную падзею векапомнымі радкамі: “*І доўга брахалі сабакі над нашай савецкай зямлёй*”), імгненна зарганізавалі грамадзкае таварыства выратаваньня чацьвераногіх касьмічных вязняў.

Раней у вольны час сп. Акула ладзіў вынаходлівыя антысавецкія акцыі, або, як сказаў бы мастак Саша Пушкін, які таксама прычыніўся да гэтага мастацкага жанру, хэпэнінгі кшталту прывітальнага слова на цырымоніі сустрэчы “Краснознамённого ансамбля песни и пляски Советской Армии”, перад якім *Mr Akula* прамаўляў прыкладна так: “Мы сердечно приветствуем вас на свободной канадской земле и ненавидим антинародный кремлёвский режим точно так же, как и вы его ненавидите”.

Найгучнейшы розгалас меў Акулаў “хэпэнінг” у “дзень СССР” на выставе ЭКСПО-67 у Манрэалі, калі падчас агляду першым намесьнікам старшыні Саўміну эсэсэрыі тав. Паляўніцкі ганаровае варты над натоўпам разьлэгся магутны мужчынскі голас: “Death to Moscow murderers! Freedom for Byelorussia! Няхай жыве незалежная Беларусь!” і ўсьлед узьяцелі ў паветра сотні ўлётак, пасля чаго партрэт затрыманага паліцыйнага беларуса зьмясьцілі ці ня ўсе канадзкія газеты, а сам герой заслужыў ад судзьдзі 25 даляраў штрафу, паспеўшы пры гэтым растлумачыць аднаму з сваіх канваіраў, што яго, канваірава, прозьвішча зусім ня нейкі там Козэл, а спрадвечнае, беларускае — Казёл.

У адну кампанію з ірляндзкім тэрарыстам спадар Кастусь трапіў з тае прычыны, што ў тыя самыя дні быў у “Фінчлейскай Беларусі”, як ён называе “вёсачку” з чатырох беларускіх мураванак на *Holden Road*.

Гэта зь ім мы, кінуўшы вока на зьмену каралеўскае варты, заклапочана рушылі праз *Trafalgar Square* ў *Hyde Park*, бо было 25 сакавіка й мы вырашылі зьвярнуцца з славутае трыбуны да неабазнаных лэнданцаў з прамоваю пра ўгодкі БНР, але ў сувязі з наяўнасьцю адсутнасьці слухачоў мусілі абмежавацца дзвюма філіжанкамі кавы зь яблычнай слойкай.

Акула любіць патэлефанаваць у Менск парою, калі дамавік першы раз будзіць на курасадні пеўня, але хачу прызнацца, што, адрозна ад безылічы іншых званкоў, зробленых тады, як пеўні яшчэ толькі засынаюць, каб убачыць салодкія сны пра свае курыныя гарэмы, тэлефонныя размовы з спадаром Кастусём асабіста мяне аніколькі ня квеляць — здаецца, пасья таго, як мы некалі ехалі разам у Полацак і ён патрабаваў на аўтастанцыі ў Плешчаніцах, дзе й вады ніколі не бывала, кубак кавы, на што дыспэтчарка, прыслухаўшыся да дзіўнае гаворкі неспакойнага пасажыра, літасьціва дазволіла яму закурыць.

Арына і Караліна

Прытульна й прыемна ісьці зь дзвьюма маладымі жанчынамі па чыстых і пустых вечаровых вуліцах, дзе зацьвітаюць сады і распускаецца лісьце каштанаў, дзе перад фасадамі адпачываюць фантаны і неўпрыкмет пазяхаюць ільвяняты, дзе ў дамоў ёсьць ня толькі нумары, але і імёны (значыцца, і характары), а — цалкам магчыма — і прывіды.

У гэткія хвіліны вас апаноўвае надзея, што так будзе заўсёды: квецень, зялёны туманок нясьмелае лістоты; моўкнасьць, што не вымагае перакладу; згадкі аб тым, чаго ніколі не адбылося... (Глыток джыну з тонікам, выпіты ў пабе *The Torrington*, дзе бармэны ў часы Акулавай маладосьці ведалі сёе-тое па-беларуску, тут абсалютна ні пры чым.)

З вашым набліжэньнем да некаторых камяніцаў самі сабою запальваюцца іхнія нумары, а ўвадначас зь імі й ліхтары пры брамках. Занадта проста будзе сьпісаць усё на электроніку: а мо ліхтарні адгукаюцца на жаночыя душы?

Калі б у беларускіх унівэрсытэтах былі тэалягічныя факультэты, студэнцкае арго называла б маіх спадарожніцаў тэалягіямі. Караліна з Арынаю — розныя й жывуць у “Фінчлейскай Беларусі” ў розных дамах. Жывуць дастаткова доўга, каб адчуць іх ня проста жытлом, але складанымі структурамі зь відочнаю й невідочнаю архітэктонікай.

Мураванкі на *Holden Road* слухаюць, глядзяць, усміхаюцца й скрушліва ўздыхаюць, любяць і ня любяць, закалыхваюць і насылаюць мулкае бяссоньне. Яны могуць прасьцюжвацца й пакутаваць на чыхаўку. Яны памятаюць усіх сваіх колішніх, сёньняшніх, а мо й будучых жыхароў і ўмеюць захоўваць гэтую памяць, ня блытаючы пакояў і лесьвіцаў.

Я думаю, што яны любяць Караліну з Арынаю, і спадзяюся, што некалі гэтым мураванкам зноў захочацца пабачыць мяне.

Янка Дамінік

Mister Jan Dominik — чалавек заможны. Апрача слугі-гішпанца Рамона, якога ён называе лейтэнантам, Дамінік мае ў розных канцах Лёндану колькі дамоў. Над адным зь іх летась залунаў нязвыклы брытанскаму воку бел-чырвона-белы сыцяг, пад якім атабарылася беларускае пасольства.

Шкадуючы бюджэт Рэспублікі Беларусі, сп. Дамінік вырашыў не прадаваць гэтага асабняка. Дбаючы пра бюджэт уласнае фірмы, *Mr Dominik* вырашыў не дарыць яго, каб не плаціць велізарнага падатку. Параіўшыся, *mister* са спадаром вырашылі здаць будынак у арэнду на 100 гадоў за 100 фунтаў. Такім чынам, гаспадар можа цяпер кожны год выпіваць за кошт Беларусі бляшанку прыстойнага піва, што мы й пажадалі яму рабіць, прынамсі, да канца тэрміну арэнды.

Ёсьць, праўда, у гэтай ідыліі адзін нюанс: нашыя паслы ў Злучаным Каралеўстве паводле катэгарычнае ўмовы гаспадара будынку мусяць карыстацца беларускаю мовай. Каб ня мучылі цяжкія сны пра расейскамоўных паслоў, Янка Дамінік пакінуў сабе ў асабняку цеснаваты офіс і, кажуць, бывае страшэнна задаволены, калі візытанты прымаюць яго за пасольскага швайцара.

Па дарозе ў пасольства вам можа сустрэцца лёнданскі бомж, які, смачна пахропваючы ў пракураныя саламяныя вусы, будзе спачываць на вольным паветры ў ахайным сінім спальніку. Бесхацінец адкоціцца ў сьне ад сыяны на сярэдзіну вулічнага ходніка, ды гэта ані не сапсуе краявіду й ня выкліча аніякага пачуцця шкадаваньня. Гэтым лёнданскі бомж будзе прынцыпова розніцца з маім знаёмым менскім бомжам Апанасавічам, што мінулаі зімою, катастрафічна губляючы зрок, начаваў разам з сабакам Рэксам у калідоры перад майстэрняю скульптара А. Шатэрніка.

Прыблізна ў той самы час, калі лейтэнант Рамон будзе варыць каву й падліваць нам даўкага партугальскага віна, радзіма-маці нарэшце вызваліць Апанасавіча ад клопату пра пустыя пляшкі ды за адным разам ад усёй іншай жыццёвай мітусьні. Вызваленьне прыйдзе ў абліччы выцягнутага на падворак пачварна вялікага гіпсавага пагрудзьдзя Надзеі Канстанцінаўны Крупскай. Ідучы з прыбіральні, Апанасавіч страціць раўнавагу і, выцяўшыся галавою аб верную папалчніцу Ільліча, ужо не пасьпее прашаптаць ёй словаў падзякі.

Дыякан Зьміцер

З дыяканам Зьмітром апошні раз мы бачыліся два гады таму на Сёмуху ў Полацку, дзе, колькі я сябе памятаю, у гэты свьаты дзень абавязкова ідзе дождж. Дыякан быў не ў гуморы — адкуль узяцца таму гумору, калі полацкія вуняты тады маліліся ня ў храме, а ў якімсьці “чырвоным кутку”.

Мы палуднуем у кітайскім рэстаранчыку, куды наса вернуць сабе старыя храмы й пабудуюць новыя. Нягледзячы на густую смаляную бараду, галоўны адцінак ягонага зямнога жьщыця прыпадзе на наступнае стагодзьдзе, у якім я таксама разьлічваю на нейкі кавалак, ва ўсякім разе сыціпла спадзяюся дацягнуць да 2029 году, каб наладзіць у Полацку свьяткаваньне 1000-годзьдзя Ёсяслава Чарадзея і ўзяць з гэтае нагоды келіх добрага старога крупніку, які так ганаравалі рознапляменныя айцы-езуіты ў тыя часы, калі Полацак пасья *breve* папы Клімэнта XIV пра забарону Таварыства Ісуса стаўся іхняй сусьветнаю сталіцай.

Вяртаючыся на мэтро дадому, я разглядваю рэкламныя шчыты й плякаты ды разважаю ў тым духу, што ў брытанскай сталіцы духоўныя асобы павінны пачувацца больш утульна, чым, напрыклад, у нямецкай. Прынамсі, тут я нідзе ня бачыў рэкламы ложка на ўсе нагоды — нават з камфартабельнай шэфлядаю для каханка на выпадак зьнячэўнага зьяўленьня мужа, ня кажучы ўжо пра шыкоўныя здымкі капуляцыяў на парашутах ці ў каралавых гротах Палінэзіі, сярод уважлівых маўклівых сьведкаў у вобразах бяскрыўдных электрычных скатаў.

Няхай жыве здаровае ангельскае пурытанства!

Вэспасіян і Восіп Цадкін

Сустрэча з Вэспасіянам прызначаная ў адпаведнай залі Брытанскага музэю. Поруч з імператарам, чьё імя зрабіла неўміручым геніяльная ідэя абкласьці падаткам грамадзкія прыбіральні, важаць носам табаку ягонья калегі Каракала й Сэптымі Сэвэр. У Вэспасіяна важыць табаку няма чым — мармуровы орган нюху застаўся недзе на берагах Тыбру, хоць гэтага, прызнаем, больш заслугоўваў той самы орган ягонага сына, які, пачуўшы, адкуль бацька бярэ грошы, няўдзячна круціў носам перад антычнаю публікай, у чые шэрагі ўплішчылася пара пісакаў, што ліхаманкава занатавалі сямейную сцэну дзеля нашчадкаў.

Этрускія аздабленьні й фрэскі прыводзяць на памяць рыфмы першакурсніка Вінцэся Мудрова: дакоры — нарыхтканторы, этрускі — беларускі.

Калісьці ля гэтых фрывольных сонечна-блакітных фрэсак прыстойваў, успамінаючы яшчэ не закаламучаную вялікай хіміяй агульную раку нашых дзяцінстваў, п'яны ад голаду Восіп Цадкін. Наступны ягоны прыпынак будзе пры вушатых стодах з выспы Вялікадня, каля якіх Цадкін, адолеўшы прыступ галавакручэння, наважыцца купіць заместа тварожнага пудыngu яшчэ адзін разец, што потым будзе разам з усімі астатнімі прывезенымі зь Лёндану разцамі зламаны аб прыцягнуты ледавіком пад Віцебск гранітны валун, які пазначыць пачатак Восіпавага шляху да ўсясьветнае славы.

А калі напрыканцы Кліё завабіць вас да паліцы з інкунабуламі, у вас зьявіцца шанец пакінуць Брытанскі музэй з стрэмкаю ў сэрцы, бо вы прыгадаеце, што яшчэ да пачатку XV стагодзьдзя друкарні, якія тады ўжо існавалі ў 250 эўрапейскіх гарадах, ня надта напружваючыся, выдалі болей за 40 тысяч кнігаў накладам 12 мільёнаў асобнікаў. У сьвятле гэтых лічбаў прыярытэт Скарыны перад Фёдаравым, шчыра кажучы, будзе слабой суцехаю. Нацыянальнае самалюбства здолее трохі акрыяць адно тады, калі вы даведаецеся, што першым друкараром у лёнданскім *city* быў іншаземец *John Lettou*, або папросту Ян Ліцьвін ваш суайчыньнік, які распачаў тут сваю справу ажно ў 1480 годзе, — гэта пацьвердзіць першы-лепшы ангельскі гісторык.

Сухое вуха

Пра Яна Ліцьвіна распавядзе вам нехта падобны да Карлсана, які жыве на даху, аднак пераступіў ужо мяжу, за якою левітацыя робіцца нязбыўнаю марай. Але як толькі гэты чалавек ухопіць за аброць свайго коніка, што завецца беларускай мінуўшчынай, адразу зробіцца відавочным, што лёнданскі Карлсан усё ж здатны падымацца вышэй за коміны.

Ён падобны таксама да духу бібліятэкі, якому паводле аналёгіі з дамавіком, лесавіком і вадзяніком пасавала б відавочнае найменне бібліятэчніка, ці — на ангельскі капыл — лайббарніка. (Калі аднойчы ў прыцемку ён выглянуў з-за стэлажоў, я з перагуду ледзь не зламаў ксэраксу, на якім пераздымаў сярэднявечныя гравюры.)

Гісторыя кожнага адметнага жьцьця зазвычай і пачынаецца зь нечага адметнага.

Гэтая пачалася з сухога вуха.

Вуха, або — як кажа ягоны спадкаемец спадар Гай Пікарда — “вуша”, належала французу, якога звалі Франсуа Абрагам Разье. Франсуа ўхапіў матчыну цычку ў 1793 годзе, а таму ягоная служба ў маршала Даву выглядае цалкам натуральнаю. Няцяжка ўявіць і

раскладзенае ўвосень 1812-га недзе на беларускіх абшарах Смаленшчыны вогнішча, пры якім кавалерыйскі лейтэнант Разье ладзіцца нанач, неабачліва адсунуўшыся “трошачкі далёка ад агонь”.

У чытальнай залі выяўна, да прыкметнага цёплага казытаньня ў носе, цягне дымком пачатку XIX стагодзьдзя, і задаволены трансцэндэнтным эфэктам сп. Гай доўжыць халерычны аповед пра свайго прадзеда.

“Уначы прапала тэмпература, — унікліва кажа ён і, вычакаўшы неабходную пярэву, цешачыся з такой відавочнай прычынна-выніковае сувязі падзеяў, урачыста дадае: — А ўранні прапала вуша!”

Праўдзівей, “вуша” не прапала, а проста адвалілася. А паколькі Франсуа быў чалавек ашчадны, адморожаную частку цела ён не зашпурнуў у хмызьняк, а любоўна высушыў і забраў з сабою ў Парыж. Гэты абярог ахаваў яго ад варожых куляў і багнэтаў у бітве пад Ватэрлёо, а потым паплыў на францускім фрэгате ў Гвадэлюпу, дапамагаючы ня страціць жывое вуха, а разам зь ім і галаву ў сутычках з флібуст’ерамі.

Па часе табакерка з вухам, што ператварылася ў фамільную рэліквію, трапіла на вочы спадару Гаю, гадаванцу юрыдычных факультэтаў Сарбонны й Оксфарду. Ён знайшоў на мапе Смаленск і Менск, па вуліцах якіх гарцаваў зухаваты кавалерыйскі лейтэнант, пасля завітаў у лёнданскую беларускую царкву, захапіўся беларускай гісторыяй ды вуніяцкімі сьпевамі і ўрэшце, памяняўшы адвакацкую практыку на навуковыя студыі, пусьціў карані ў “Фінчлейскай Беларусі”.

Таго вечару, дзякуючы гістарычнаму вуху, мы найбольш гаманлі пра расейскую кампанію Напалеона. “Вы чулі пра Банапарт і беларускі бабушка? — бліскаў вачыма мой суразмоўца. — Банапарт пытаецца ў беларускі бабушка, як яна жадае: каб французы пагналі рускіх далей, або каб рускія пагналі французаў назад?” Напэўна, і вы адчуеце да гераіні аповеду сымпатыю, бо наша мудрая старая адказала валадару Эўропы: “Няхай пранцузы гоняць маскалёў так далёка, каб не вярнуліся ні маскалі, ні пранцузы”.

Я даведваюся й шэраг іншых зьвестак, яшчэ ня спраўджаных у гістарычных крыніцах. Напалеон, да прыкладу, слухаў беларускую гаворку і з падколкаю казаў палякам з свайго акружэньня, што гэта ня польская мова і тут ніякая ня Польшча.

А Кутузаў нібыта штодня спаў па чатырнаццаць гадзінаў.

Нячысьцік

Ад брытанскага падданага Пікарды вы можаце пачуць яшчэ аб адным нешараговым лёнданцы, які за свой тутэйшы побыт пасьпеў выпусціць трыма выданьнямі ўласную беларускую паэму “Нячысьцік” — пра селяніна Мікіту, што “імеў жонку, як зьмяю”. Апрача жонкі-зьмяі Мікіта гадаваў парсючка, якога сабіла ж гаспадару забіць на каўбасы акурат у Вялікі пост. Пакуль жонка лётала да жыда па гарэлку, нячысьцік скраў каўбасы ды рэшту парсючка. Жончын маральны кодэкс не замінаў ёй пажадаць Мікіту сьмерці, што з дапамогаю інфэрнальных сфэраў адразу ж збылося. Мараль суворая, ды справядлівая: ня еш у пост скароміны.

Аматары роднае літаратуры ўжо ўспомнілі, што гэты жаласны сюжэт апрануў у немудрагелістыя рыфмы прыдзьвінскі шляхціч Аляксандар Рыпінскі, які пасья паўстаньня 1830 году ратаваўся на чужыне, пражыўшы дзесьці гадоў у лёнданскім прадмесьці Тотэнгэм, дзе рэкамэндаваўся мастаком, фатографам і настаўнікам францускае ды нямецкае моваў і маляваньня. (У Тотэнгэмскім музэі дагэтуль перахоўваецца пара гравюраў зь яго карцінаў.)

Паколькі дом Рыпінскага ацалеў, гісторыя прадпрымальнага сына Прыдзьвінн्या мела працяг. Гавораць, нібыта ў пабе паблізу ад таго дому аднойчы выпіваў доктар філялёгіі Адам Мальдзіс. Пачуўшы, што наведнік — зь нейкае там Беларусі, мурын-афіцыянт застаўся зусім абыякавы: праблемы Каморскіх выспаў ці Заходняга Самоа абыходзілі яго нязьмерна болей. Тады доктар Мальдзіс уголос зазначыў: калі б павесіць на будынку мэмарыяльную табліцу, што сюды заходзіў кульнуць кілішак паэт А. Рыпінскі, кожны беларус, трапіўшы ў Лёндан, ушаноўваў бы гэтае месца ня меншай, а верагодна (бо сь які-такі поступ цывілізацыя ўсё ж зьведала) значна большай колькасьцю кілішкаў віскі або кухляў добрага цёмнага *Guinness*’у. Замест мурына перад столікам імгненна вырас гаспадар пабу з нататнікам у руцэ. Першым ягоным пытаньнем было: колькі на сьвеце беларусаў?

Міхалюкі

Янка Міхалюк старшынёе ў Згуртаваньні беларусаў Вялікай Брытаніі — першай беларускай арганізацыі, заснаванай на эміграцыі пасья Другой сусьветнае вайны. Ягоная жонка Лёля доўга была гаспадыняю лёнданскае школы імя Кірылы Тураўскага. Летась мэдыкі аднялі Янку абедзьве нагі й перасадзілі яго ў інвалідны вазок, што не перашкодзіла Міхалюку прамаўляць на акадэміі ў гонар угодкаў БНР, маліцца на ўсяночнай і запрасіць мяне з спадаром

Акулам да сябе дахаты, дзе, калі не ўзірацца ў вокны, вам магло б падацца, што вы гасьцюеце недзе ў Слуцку ці Полацку.

Гледзячы, як сп. Янка возіць сам сябе на вазку, я падумаў, што ніколі ня быў бы на такое здатны, і выпіў за яго здароўе яшчэ адзін келіх чырвонага, пасля чаго спадарыня Лёля падклала на маю талерку бульбы з тым адмысловым кавалкам курыцы, што мне зь дзяцінства найбольш смакуе, бо, як кажуць у нас у Полацку, “каля сракі ўсе прысмакі”.

Валера Мартынчык

Валера прыехаў у Менск і паступіў у мастацкую вучэльню (адкуль яго выгналі за няздатнасьць), а потым у тэатральна-мастацкі інстытут (адкуль яго таксама выгналі — за абстракцыянізм). Ён галадаваў без стыпэндыі, хварэў на сухоты і год праваляўся ў больніцы. Потым Мартынчык усё ж зрабіўся дыплямаваным мастаком і ўзьбіўся на свой хлеб з малаком, аднак злыгаўся з дрэннай кампаніяй, якая мералася адзначыць 100-годзьдзе Марка Шагала, што, як вядома, маляваў лятучых сіяністаў (“А што скажуча арабы?”), Уладзімера Ільіча Леніна ў абліччы акрабата, які стаіць на руках, ды іншае бясконца “чуждое нам” паскудзтва. Карацей, стала зразумела, што савецкая радзіма можа выдатна існаваць і без Валеры.

Такую самую выснову ў дачыненні да сябе зрабіў і Валераў сябра — мастак Гена Хацкевіч.

Трываў час, калі самалёты ўтанялі з такой самай пэрыядычнасьцю, як мы ў дзяцінстве гулялі ў свайго ўлюбёнага “пікара”. Гэта тады нарадзілася показка пра грузіна з абрэзам, што ўрываецца ў кабінку да пілётаў і загадвае: “Ляцім у Тбілісі!” Зацкаваны пілёт нясьмела адказвае: “А мы й так ляцім у Тбілісі”. “Я трэці раз вылятаю ў Тбілісі, — крычыць, размахваючы абрэзам, грузін, — а прыязмяюся ў Парыжы!”

Абрэза ў Гены Хацкевіча не было. Ён купіў два кавалкі мыла, скруціў іх дротам і сеў у самалёт “Менск—Растоў-на-Доне”. Як толькі паветраны лайнэр набраў дастатковую высачыню, Гена, паказаўшы экіпажу мыла, ветліва папрасіў высадзіць яго ў парыскім аэрапорце Арлі. “О’кэй”, — мэлянхалічна адгукнуўся камандзір машыны і сеў у горадзе Краснадары, дзе ў самалёт уварваліся бамбіды з спэцбрыгады барацьбы з авіятэрарызмам, якія правялі некалькі беспамыкавых сэрыяў удараў па Генавых нырках ды іншых жыцьцёва неабходных нутраных органах.

Менскіх сяброў і знаёмых пачалі цягаць на допыты. Калі чарга дайшла да Мартынчыка, матэрыялаў у сьледчага ўжо было зь ліхвой і

да партрэту мацёрага ворага не хапала хіба апошніх штрыхоў. “Что вы знаете о Геннадии Хацкевиче?” — дзяжурна запытаўся прытомлены антысаветчыкамі сьледчы. Валера зрабіў стаўку на сябравы адхіленьні ў псыхіцы, якія сапраўды шматкроць штурхалі Гену на, скажам так, неардынарныя ўчынкі накшталт забегаву цяляшом па вуліцах роднага гораду або начлегу на даху сталічнага ГУМу.

“Так это же совершенно меняет дело”, — прамовіў уражаны Валеравымі паказаньнямі сьледчы, чый прафэсійны гонар яшчэ не падушў жарынак сумленьня. Ён выцягнуў з стосу папераў і прадэманстраваў Мартынчыку падпісанае прозьвішчам аднакурсніка прызнаньне, першая фраза якога была быццам адлітая ў кананічнай форме — “Геннадий Хацкевич с детства ненавидел Советскую власть”.

У выніку авіятэрарыст Гена трапіў не ў турму, а ў лякарню для псыхічна хворых у Навінках, дзе, кажучь, размаляваў усе сьцены сваімі бліскучымі авангардовымі кампазыцыямі.

Праз колькі часу Мартынчык з Хацкевічам ды зь яшчэ адным менскім мастаком Бабровым апынуліся за Ля-Маншам. Быў падпісаны кантракт з ангельскім прадпрымальнікам беларускага паходжаньня. Наперадзе маячылі пэрспэктывы ўежнай і грашавітае працы з фарбамі й пэндзлем. Але “нядоўга музыка гучала”: на трэці тыдзень гаспадар разарваў кантракт і выставіў хлопцаў на вуліцу зь дзвьюма сотнямі фунтаў.

Грошай хапіла даехаць да Лёндану і купіць сталічную булачку. Ubачыўшы ў вітрыне кітайскае рэстарачыі румяныя залацістыя каўбаскі, сябры далі сабе слова, што, разжыўшыся на грошы, купіць і зьядуць адразу па кіляграме гэтага смакоцця. Шчасьлівы дзень надзьшоў! Раты напоўніліся саладкаватаю асдой, зубы з асалодаю ўпіліся ў хрусткую корачку... Каўбаскі былі кітайскія — жывое сала з цукрам.

Валерава жонка Ірына частуе мяне ў Беларускім доме на *Penn Road* нечым больш прымальным для славянскага страўніка. Мартынчыкава кватэра пакуль што служыць і майстэрняй. Баброў ужо даўно на гістарычнай радзіме, у Ізраілі. Гена Хацкевіч прыжыўся ў калёніі вольных мастакоў пад Парыжам. Валера езьдзіць туды на гасьціны: Лёндан ён любіць болей за Парыж. Ягонья працы, шкодныя для цнатлівага мастацкага густу насельнікаў колішняе імперыі, здаецца, няблага выстаўляюцца й прадаюцца. Рэпрадукцыя адной зь іх — “*Consolation Zone*”, або “Зона суцяшэньня”, цяпер аздабляе мой пісьмовы стол сваёй жоўта-зялёнаю, падобнаю да звалкі хаатычнай прастораю, у якой тоіцца не ўтаймаванае паласатымі шлягбаўмамі імкненьне вырвацца на волю.

Пра гэтае імкненне кажа аўто з фургонам, на якім Мартынчык ганяе па Лёндане й падарожнічае па Францыі. Мара пра ўласны дом — таксама не абы-якое сьведчаньне, бо тут не зазвычайна раскрываць абдымкі хімэрам.

На заканчэньне нашае экскурсіі па брытанскай сталіцы я атрымліваю ад Валеры карысную ў тутэйшым жыцьці звестку, якою ахвотна падзялюся з чытачом: калі вы пачуеце з вуснаў ангельца “бля-бля-бля”, гэта зусім ня значыць, што рэспэктабельны джэнтэльмэн або вытанчаная лэдзі па-дылетанцку лаюцца на “великом и могучем”, бо трайнае “бля” перакладаецца як бяскрыўднае “ля-ля-ля”, то бок балбатня.

Underground

Дзякуючы інструктажу я без праблемаў перакладаю ў падземцы пагрозьлівую тыраду чарнаскурага дзяжурнага. Ён гаворыць: “Ня трэба ля-ля-ля”. На шчасьце, я зьяўляюся ня ўдзельнікам, а гледачом. Тры суразмоўніцы ахоўніка парадку лапочуць па-польску. Сытуацыя досыць банальная. Авантурная польская прадпрымальнасць зноў сутыкнулася з флегматычнай ангельскай прадбачлівасьцю.

Рэч у тым, што на шмат якіх станцыях лёнданскага андэграўнду вы прасьцей простага можаце сесці ў вагон без усякіх жэтонаў, праязных квіткаў, турнікетаў і кантралёраў. Але ваш сум па турнікетах ня здоўжыцца. Яны сустрэнуць вас на выхадзе і — адрозна ад айчынных, якія зазвычай мерацца спотайку выцяць вас па якім-небудзь далікатным месцы — усяго толькі запатрабуюць засунуць ім у нутро ваш *ticket* з датаю, коштам, указаньнем зоны etc. Пасьля гэтага перад вамі адкрыюцца два шляхі. Адзін будзе ўвасабляць звычайна цемнаскуры мацак з пачкам квіткаў на штраф, роўны палове сярэднемесяцовага заробку грамадзяніна РБ. Другі варыянт падрабязна разгледжаны ў навіне Хуліё Картасара “Нататкі з блякноту”.

Разгавіны

Пасьля ўсяночнай у царкве Пятра й Паўла вас запрасяць на застоліцу, у якой будуць браць удзел два дзясяткі спадарыняў, спадарычняў і спадароў і ў два разы болей сьвяточных страваў.

Зь сыяны палагаднелым з нагоды сьвята позірмам будзе глядзець наш грэка-каталіцкі біскуп Часлаў Сіповіч. Ён заўважыць, што Гай Пікарда паставіў на стол запечаную з марскім багавіньнем “бульбу па-ірыяндзку”, пляшку джыну зь пярынкамі зуброўкі і чамусьці мацу. Айцец Кастусь (ён выдае на вялікага Малога Чалавека

Балотных Ялінаў зь “Дзікага паляванья караля Стаха”), які жыве пры ДOME марыянаў, адразу ж голасна выкажа здагадку, што адным з кампанэнтаў гэтае мацы стала кроў хрысьціянскіх немаўлятаў, але, пакаштаваўшы кулінарны выраб сп. Гая, вы не адчуеце прысмаку крыві маленькіх адзінаверцаў і пераканаецеся, што на смак маца болей нагадвае, бадай што, сушанае вуха ягонага прадзеда Франсуа Абрагама.

Арына з Каралінаю і а. дыякан будуць выходзіць з колькідзён-нага посту асьцярожліва, быццам на стала нейкія заморскія стравы, а не “нарачанскі” хлеб, менскі сэrvэлят ды свойская, пханая пальцам каўбаска, якую прывезла жанчына з Гомелю, што можа запытацца ў вас, ці ня ў Лёндане вы навучыліся гаварыць па-беларуску. Паэтка й перакладчыца Вера Рыч усміхнецца сваёй вечнай загадкава-гіранічнай усмешкаю. Яна ведае, што гэта цалкам магчыма — навучыцца ў Лёндане па-беларуску і нават выдаць там анталёгію беларускай паэзіі ад 1829 году. Другая мая суседка навучылася па-беларуску яшчэ ў Беларусі і, дарма што пражыла амаль усё жыццё сярод падданых яе вялікасыці, узбагаціла сваю беларускую лексыку дзякуючы ангельскамоўнай стыхіі адзіным слоўцам — “кустамер”. (Потым вы даўмецеся, што гэта зусім ня той чалавек рамантычнае прафэсіі, які немаведама навошта шнуруе па вечназялёным ангельскім кустоўі, а ўсяго толькі шараговы наведнік недалёкага маркету — “customer”.)

Эжэн Ёнэско

Самавіта й паважна, пасылаючы тым, хто застаецца на беразе, разьвітальныя фантаны мэмуараў і фантанчыкі інтэрвію й запытаў, адпльваюць у вечнасьць літаратурныя левіяфаны ХХ стагодзьдзя. Сымбалічна й сучасна, што пра гэта вы даведваецеся ўжо ня з купленай на аўтастанцыі ў Лепелі “Советской Белоруссии”, а з набытага на *Piccadilly* кіляграмовага выпуску “*The Gardian*”, адкуль астатні раз усміхнецца вам сканалы ўчора ў Парыжы Эжэн Ёнэско.

Не выключаю, што якраз такой эфэктнаю фразай вам захочацца завяршыць нататкі, збольшага накіданыя ў вагоне “Астэндэ—Масква”, які недзе ў Брусэлі ці Аахэне падчэпяць да міжнароднага экспрэсу “Парыж—Масква”. Але жыццё зноў давядзе сваю зьверхнасьць над літаратураю і літаратуршчынай, змусіўшы вас на постскрыптум.

Інстытут культуры

Парыскі цягнік прыбудзе апоўначы на станцыю “Інстытут культуры”. Некультурны маскоўскі праваднік доўга ня будзе адчыняць дзвярэй, ня верачы, што за цёмнымі вокнамі — сталіца незалежнае Рэспублікі Беларусі. Нарэшце зь непрасьветнае цемры ў вагон пачнуць ламацца сустрачальнікі. Хтосьці будзе падсьвечваць ліхтарыкам плякацік, адрасаваны дэлегатам нейкага міжнароднага кангрэсу.

На вагонных прыступках вы моцна-моцна заплюшчыцеся, каб на імгненне зноў адчуць пах лёнданскіх вішняў і нарцызаў, і скочыце на нябачны друг, што здрадліва папаўзе ў вас пад нагамі.

— *Is it Minsk? Is it Minsk?* — будзе разгублена пытацца гаротны дэлегат міжнароднага кангрэсу, што праз хвілю разам з валізамі абрынецца вам на голаў.

Нехта невідочны зычліва, з традыцыйнай беларускай гасыцінасьцю адкажа зь цямрэчы голасам верагоднага кандыдата ў нашыя прэзыдэнты:

— Мінск, Мінск, ё... тваю маць...
Красавік, 1994

Нумар зь відам на Градчаны

Праскія зацёмкі

Аднойчы Мікалай Бярдзязеў дапіў сваю эмігранцкую каву з каньяком, падышоў да канторкі і запісаў прыкладна наступнае: уся трагедыя Расеі ў тым, што адной нагой яна стаіць на Захадзе, а другой — на Ўсходзе. “Враскоряку. Трагедия, но и своеобразие”, — напружыўшы зьвіліны, удакладніў мысьляра ў “Литгазете” адзін мой маскоўскі знаёмы зь відавочнымі прэтэнзіямі на пасьяротную літаратурную кананізацыю.

Я гляджу ў тэлеэкран на завалены мёртвымі цэламі пляц перад прэзыдэнцкім палацам у Грозным і ўдакладняю калегу: каб ваша Расея мела тры нагі, яна стаяла б у Азіі дзвьюма, а каб была сараканожаку, — усімі 39-цю. Такое вось “своеобразие”. Пры гэтым я згадваю, як у Празе мне паказвалі вынікі сацыялягічнага апытаньня на тэму: “Суседзяў якой на-цыянальнасьці вы не хацелі б мець у вашым доме?” Усьлед за цыганамі перадаваў пазыцыі ў рэйтынгу займалі расейцы. Гэта было яшчэ да Чачэніі. Цяпер першае месца цыганам ужо не сьвяціла б.

Можа, якраз краявід з грозьненскімі трупамі, сярод якіх адзін відочна дзіцячы, а другі падобны да мяне, і змушае нарэшце разабраць свой праскі архіў, што складаецца са сьпярэшчаных запісамі запрашэньняў, праграмак, рэклімак, візытовак і рэстараньных сурвэтак. Пасья нялёгкіх перамоваў лайдакаватая памяць усё ж дае згоду заняцца расшыфроўкаю гэтай ужо амаль што абракадабры. Сабе ў пратаколе я агаворваю адзіную ўмову — пазначаць назву дакумэнту, які быў выкарыстаны ў якасьці носьбіта інфармацыі. Калі вы ня згодныя, што гэтая ўмова робіць гонар дыплямаванаму гісторыку, можаце лічыць яе праяваю снабізму, хоць я трымаюся думкі, што клясычны снабізм — гэта калі сын швайцара саромеецца падаць паліто свайму сябру.

Зацёмкі з рэклімнага праспэкту гатэлю “Атрыном”

Каб узмацніць верагоднае падазрэньне ў снабізьме, адразу паведамлю, што ў гэтым гатэлі нядаўна спыняўся Біл Клінтан, аб чым сьведчыць ня толькі праспэкт, але і фотавыстава каля фантана з вадаспадамі ў гатэльным пасажы, дзе няблага ўладкаваліся дзевяць бараў і рэстараньяў, па якіх найлепей сьлізгануць абьякавым позіркам задаволеннага ўсім на сьвеце плэйбоя. (Гое самае датычыць і міні-бару ў нумары.) Комплекс фінансавай непаўнаватрасьці можна

паспяхова пераадолецъ, дзякуючы татальнай кандыцыянэрызацыі, музычным ліфтам зь бітламі, Моцартам і фітанцыдамі, а таксама дзякуючы прыгожанькім пакаёўкам, якія ня толькі штодня мяняюць табе ўсю бялізну, але і (дарачы шматзначны позірк) заходзяць засьпяляць ложка нанач.

Аднак найбольш надзейна здратаваць свой комплекс ты маеш магчымасьць падчас гатэльнага сьняданку, калі быццам кот пасья дзясятае ўкормленай мышшыны захмялела блукаеш сярод усіх гэтых ёгуртаў, яечняў з бэконам, сасісак з хрэнам, каўбасак па-праску і па-бэрлінску, сярод салатаў з усёй вядомай і невядомай табе садавінай і гароднінай, сярод пірамідаў размаітых кнышоў і цестачак і запацельх збаноў з экзатычнымі сокамі, сярод цемнаскурых афіцыянтаў з каўнікамі, калі ленавата ўзгадваеш героя паказкі, які абяцаў калі ня зьвесці ўсё, дык хоць пакусаць, калі ўжо не паварочваеш свой чуйны нос гурмана на тонкі водар якога-небудзь паштэту з гусінае пячонкі.

Сярод гэтага раблезійскага багацця ў нетрах твайго наладаванага на цэлы дзень страўніка нараджаецца самазадаволеная думка, што ў параўнаньні з Клінтанам у цябе велізарная перавага. Ты маеш усяго толькі цёплы двухмясцовы нумар на аднаго, а ён займаў цэлы паверх. А хіба лёгка прывесці каго-небудзь да сябе ўвечары, калі ў цябе цэлы паверх, ды яшчэ калі яго палову займае паводле праたоколу твая жонка? Няшчасны Клінтан!

Зацемкі з запрашальніка на прыём у Гішпанскай залі Прасака замку

Першы праскі вечар адметны, прынамсі, трыма падзеямі.

Па-першае, я ўпершыню сёлета надзяваю гальштук. Не завязваю, а менавіта надзяваю, бо — прызнаюся — завязваць гальштукі (пачынаючы зь піанэрскага) так і не навучыўся, а таму прывез зь Менску ўжо завязаны.

Па-другое, кіраўнік кітайскае дэлегацыі навідавоку ў астатняй публікі дастае сьпіс і робіць пераклічку падначаленых, абуджаючы ў памяці аповеды, нібыта ў свой час у Кітаі, гэтаксама як у Манголіі і ў вотчыне таварыша Кім Ір Сэна, пісьменьнікі ўраньні збіраліся разам у сваіх саюзах, па званку сядалі за скарбовыя сталы і на працягу васьмігадзінавага працоўнага дня з законным перапынкам на абед пісалі літаратурна-мастацкія творы. (У нашай дэлегацыі пануе поўная анархія, а каб спатрэбілася выбраць кіраўніка, я, не вагаючыся, вылучыў бы Сьвятлану Алексіевіч — пагатоў, ладзячы пераклічкі, яна не ператоміцца, бо ў сьпісе буду адно я.)

Трэцяя падзея — сустрэча ў калюарах з братняй расейскай дэлегацыяй. Млявая рука А. А. Вазнясенскага. Гаркавая мудрасць габрэйскіх вачэй Грыгорыя Бакланава. Ветлівая стома Андрэя Бітава. “Старшие сестренки” паводзяцца больш непасрэдна. “Вы представляете, — трагічна ўскліквае паэтка Юнна Морыц, — даже каких-то белорусов поселили в “Атриуме”, а мы вынуждены ютиться в русском посольстве, где из удобств только задрипанный чайник с пачкой сосисок в холодильнике!” (Жахлівая дыскрымінацыя, дарэчы, узнікла зусім не таму, што чэхі вырашылі парахавацца за старыя крыўды — месцы ў гатэлі рэзэрваваліся двум афіцыйным дэлегатам ад кожнае краіны, з Расеі ж прыбыла каманда роўна ў дзесяць разоў большая.)

З пачуццём глыбокага задавальнення “какие-то белорусы” заўважаюць на даляглядзе знаёмую постаць прэзыдэнта Ўкраінскага ПЭНу пана Яўгена Свэрсыцюка (у недалёкім мінулым — сем гадоў лягеру і пяць — ссылка). За ім вырастае магутны Кнут Скуеніекс, прэзыдэнт Латвійскага ПЭН-цэнтру, таксама колішні дысыдэнт і вязень брэжнеўскіх палітонаў. Упершыню з Кнутам мы сустрэліся ў сакавіку 1989-га на шаўчэнкаўскіх урачыстасцях у Кіеве, дзе тады яшчэ верхаводзіў таварыш Шчарбіцкі і куды мы з Рыгорам Барадуліным з’явіліся зь вялікімі бел-чырвона-белымі значкамі, за што нас разам зь яшчэ больш небяспечнымі прыбалтамі і гадаванцам Кіеўскага ўнівэрсытэту малдаванінам Барысам Марыянам (на вакзале яго ад імя юбілейнага шаўчэнкаўскага камітэту сустракаў былі аднакурснік, які некалі напісаў на Барыса данос у органы) пасадзілі ў апошні рад велічэзнага прэзыдыюму ў залі опэрнага тэатру. Там, у глыбіні сцэны, быў выдатны назіральны пункт — асабліва тады, калі ў час прамовы Шчарбіцкага ў рампе выбухнула лямпачка й высветлілася, што за кулісамі хавалася цэлая рота шыракаплечых “рабочых сцэны” ў гарнітурах ад аднаго краўца.

У Шаўчэнкавым вішнёвым садку Кнут апавядаў нам, што гэтак дасканала авалодаў расейскай і ўкраінскай у лягерах: першай — дзякуючы Сіняўскаму і Даніэлю, а другой — ці не самому Васілю Стусу. Чаму ў тых мясцінах у яго не было настаўнікаў беларускай — пытаньне асобнае.

Зацемкі з праграмы 61-га кангрэсу Міжнароднага ПЭН-клубу

Для мяне кангрэс пачынаецца з таго, што нечыя сталёвыя рукі ашчадна падхопліваюць мяне ззаду пад пахі і, як шахматную фігуру, перастаўляюць на паўмэтра ўбок. Па зладжаным такой мэтодаю

праходзе спружыніста ўзьбягае на сцэну і кажа прывітальную прамову Вацлаў Гавэл. Паміж іншага дэлегатам прапануецца гісторыя пра прэзідэнтавага сябра, які адмовіўся заняць высокую дзяржаўную пасаду, спаслаўшыся на тое, што хоча захаваць свабоду творчасці. “Хто ж будзе гарантаваць гэтую свабоду, калі ўсе мы возьмем зь яго прыклад?” — пытаецца прэзідэнт і глядзіць у залю, дзе ягоная апэляцыя не выклікае прыкметнага энтузіязму. Магчыма, прычына ў тым, што ці не палова крэслаў апанаваная дэлегатамі з жоўтай скураю. (Дадайце сюды колькі радоў з афрыканскімі калегамі, сярод якіх прымайстравайся яшчэ не знаёмы мне, падобны да апранутага ў бялюткі гольф баксэра-прафэсіянала пасланец Бэніну, ад якога мне, пакутуючы ад вусьцішных падазрэнняў, дзевядзецца напрыканцы кангрэсу зацкавана хавацца ў нумары.)

Выступы, што прагучаць у канфэрэнц-залі “Атрыюму”, а таксама на сэмінарах, “крутых сталах” і вэрнісажах “Small Languages, Great Literature”, “Alternatives to State Support for Books and Literature”, “Faces from the History of the PEN Club” etc. (Do you understand? Калі не, дык вучыце ангельскую) будуць змяшчаць процьму разумных (і ня вельмі) думак і заклікаў да талерантнасьці й яднаньня інтэлектуалаў усіх краін і народаў. У атмасфэры паседжаньняў будзе прысутнічаць адчувальная нялюбасьць да сэргаў. Фіны прапануюць рэзалюцыю ў падтрымку правоў трансільванскіх вуторцаў. “Нашы” сярэднеазіяты пашыраць праекты рэзалюцыяў пунктамі аб стварэньні сваіх нацыянальных ПЭН-цэнтраў, але дадаткі будуць чамусьці толькі на расейскай мове, якую большая частка дэлегатаў не разумее без усялякіх намаганьняў, а меншая не разумее, прыкладаючы пэўныя высілкі. Хтосьці запатрабуе катэгарычна забараніць любыя публікацыі з фашыстоўскай начынкаю. Хтосьці абвергне гэтую прапанову, і я ўзгадаю, што дагэтуль ня змог з прафэсійнае цікавасьці прачытаць “Mein Kampf”, што, мабыць, ня робіць беларускаму літаратару вялікага гонару.

Салман Рушдзі, якому ў “Атрыюме” дзеля канспірацыі забранявалі, кажуць, адразу тузін нумароў, вырашыў канчаткова зьбіць сваіх верагодных забойцаў з панталыку і зусім не прыехаў. Праўда, высланыя ў Прагу ісламскімі фундамэнталістамі кілецы атрымалі годную замену аб’екту паляваньня ў асобе пісьменьніцы з Бангладэш Тасьмімы, якую на радзіме асудзілі на сьмерць за творы супраць Кур’ану. Тасьміма ўражвае публіку сваімі ўсходнімі строямі й жывым кольцам з чатырох-пяці целаахоўнікаў. Яна заяўляе, што жанчын прыгнятаюць у любой рэлігіі, але ў ісламе — асабліва. Калега зь Фінляндыі, экспансіўная былая грамадзянка СССР зь пятым

пунктам перакладае мне вершы адважнай бангладэшкі на расейскую: “Сестра мая, жанціна! Вот идет мужчина. Не смотри на него. Он — твой враг. Он может заразить тебя сифилисом...”

У крэсьле побач са мною маладая чарнявая харватка, што, як выявілася ў час сьняданьня, ведае колькі дзясяткаў расейскіх слоў. Пераклад верша пра небяспечнага ісламскага мужчыну дае неаблігі шанец працягнуць знаёмства ў пэрспэктыўным рэчышчы размовы аб жанчынах дэмакратычнай краіны Харватыі, аднак мая суседка нечакана кажа, што “сербы убывал ее брат”, і ў агатавых вачах западае смутак, які робіць усе магчымыя варыянты абсалютна безнадзейнымі.

Зацемкі з канцэртнае праграмкі вечару ў джаз-клубе “Radost”

Музыкаў у джаз-клубе я так і не паслухаў, бо, пакінуўшы “Атрыюм”, праз колькі сотняў крокаў трапіў у абладу іншае музыкі — каменнай, якая прадстаўленая тут ці ня ўсімі эўрапейскімі жанрамі ды стылямі. Спадзяюся, што чытач таксама будзе некалі ісьці над Вэлтаваю, а таму ня стану ладзіць экскурсіяў. Скажу толькі пра асабістае: на Старамескім пляцы, пасья спатканьня з масянжовым Янам Гусам у шляхетнай апараты з паціны, прагуляўшыся ўсьцяж дзейнага філіялу цэху сярэднявечных кавалёў у амэрыканскіх джынсах і турэцкіх швэдрах і зьвеўшы на стаянцы раскошных фазтонаў першы ў жыцьці кулёчак гарачых каштанаў, я ледзьве ня нос у нос сутыкнуўся з сваім, мабыць, адзіным на сьвеце цёзкам.

Пра этымалёгію беларускага найменьня Арлой айчынная прэса ўжо ў свой час паведамляла: яго хросная матка — паштарка з нашага адзяленьня сувязі, якая — ці кол ёй на галаве чашы, ці стукні па цемечку магнітафонам “Panasonic” — “ў” чытае як “й”.

Праскі Арлой (этымалёгія засталася для мяне загадкаю) — стварэньне шматкроць больш дасканалое за менскага. Ён ня сварыцца з паштаркаю, ня жлукціць чырвонага віна і не псуе паперы. Здаецца, ён абьякавы да жанчынаў (хоць і не належыць да сэксуальнай меншасьці), а калі ў тэлевізары зьяўляецца ягоны прэзыдэнт, цёзку не наведвае неадольнае жаданьне намацаць рукою прас.

Праскі Арлой утульна й выгодна ўладкаваўся пяць стагодзьдзяў таму на ратушы, адкуль спраўна паказвае час, робячы гэта з дапамогаю сьвятых апосталаў ды ўсьмешлівага шкілету зь пясочным гадзіннікам, што ў патрэбны момант торгае за вяроўку і засяроджана лічыць мэлядычныя ўдары.

Менскі Арлой сыцішана зайздросьціць праскаму і зь сьветлай думкаю пра тое, што здарыцца празь пяць стагодзьдзяў зь ім, недасканалым менскім Арлоем, залагоджае смакавыя рэцэптары каваю капучына.

Зацемкі з запрашальніка на прыём да прэм’ер-міністра Вацлава Клаўса

У чым я абсалютна ўпэўнены па дарозе ў Ліхтэнштайнскі палац (мая дэмакратызацыя зайшла настолькі далёка, што гальштук застаўся ў гатэлі забавляць пакаёўку), дык гэта ў тым, што прэм’ер-міністар Рэспублікі Беларусі (нават калі ім стане хтосьці з былых сяброў, якія адрэйфавалі ў вялікую палітыку) мяне на прыём ніколі не запрасіць. Ня тая, перапрашаю за выраз, мэнтальнасьць.

Дарэчы, пра мэнтальнасьць. Малады ўкраінскі паэт Валадымыр Цыбулька (ён прыбыў у Прагу на перакладных, ня маючы грошай на зваротны шлях, аднак пасьпеў ужо раскруціць амэрыканскага фундатара й засьведчыць, што ставіцца да расейскіх дэлегатаў, даікатна кажучы, без празьмернага піэтэту) падлівае мне мараўскага чырвонага і ненавязьліва зьвяртае маю ўвагу на паводзіны маскоўскае каманды, якая нейкім чынам пратачылася на прыём ва ўсім сваім нелегітымным і галодным складзе.

Празяік Віктар Ерафееў (ня блытаць з аўтарам “Масквы—Петушкоў” Венядзіктам) дзейнічае паводле прастай, але надзейнай схемы: першым кідаецца да смажанага малочнага парасяці, паведамляючы, што заняў чаргу “на всех”. Імгненна падрульваюць астатнія два дзясяткі расейскіх майстроў прыгожага пісьменства, і ў выніку нам з Валодзем, якія дыхалі ў патыліцу аўтару “Русской красавицы”, не дастаецца нават хваста. Афіцыянт са шкадаваньнем разводзіць рукі і выбачаецца: “Рускія”. Абсалютна тое самае адбываецца пры дзяльбе асятра: пакуль мы лыпаем вачыма ды жывімся трохкі большымі за колішнія мэталёвыя рублі лусьцікамі, Ерафееў, яшчэ не дажаваўшы парасяціны, ужо стаіць напагатове каля велізарнае рыбіны.

“Запомнім, Валодзя, — кажу я пану Цыбульку, — калі мы ў чарзе з расейцам і хочам нешта здабыць, мусім стаяць першымі, бо нават апынуўшыся другімі, атрымаем дулю з макам”.

Урэшце, ня варта ідэалізаваць і пасланцоў вольнага сьвету: вярнуўшыся з кубачкамі кавы да свайго століка, мы бачым, як двое паўднёвакарэйскіх калегаў аплятаюць упрыкуску з чорным хлебам нашыя цестачкі, бадзёра запіваючы экзатычнае славянскае едзіва віном з нашых келіхаў.

У міжнароднага сакратара ПЭН-клубу спадара Алекса Блока манеры, на пчасьце, іншыя. Мы абменьваемся некалькімі ветлівымі фразамі па-расейску, бо ён з расейскіх эмігрантаў і ягонае сапраўднае імя — Аляксандар Блок.

Калі верыць карткам гасьцей і дэлегатаў кангрэсу, дык побач з намі робіць птушыны глыток з вузкага келіху нэрвовая румынка Анна Бляндзяна, аўтарка бліскучых навэлаў і цудоўнага эсэ пра вольных дэльфінаў, напісанага аднойчы пасьяля вяртаньня з салёну мадам Чаўшэску, якая, Кажуць, прымала яе як родную дачку.

Чэскі прэм'ер Клаўс вырашае прысьвяціць свой вечар мяцежнай Тасьліме, што з зайздросным для асуджанай на сьмерць смакам паядае аздобленую ківі беларыбіцу...

Залітыя залаціста-зялёным сьвятлом начныя Градчаны пльвучуць у прасторы зусім побач зь легкадумнаю поўняй. Ад чароўнага відовішча мяне адрывае калега з Бэніну, што з грацьёзнасьцю тапіра апускаецца на аўтобуснае крэсла побач са мною, пачынаючы зьвіваць вяровачку сюжэту, які пагражае скончыцца для мяне дзе-небудзь у экватарыяльных джунглях.

Зацемкі з квітка ў тэатральную кавярню “Viola”

У гэтай кавярні з амфітэатрам столікаў адбываецца вечарына сучаснай расейскай паэзіі. Прадстаўнік гаспадароў зь нечакана ўсходнеславянскім — хоць прыкурвай — носам папярэджвае паэтаў, што будзе даваць слова паводле чэскага альфабэту і ня болей чым на пяць хвілінаў.

Юнна Морыц з артыстычным надрывам чытае пра тое, што

*Когда мы были молодыми,
И чушь прекрасную несли,
Фонтаны были голубыми,
И розы красные цвели.*

“Даже какие-то белорусы” паважаюць паэтку Ю. Морыц, нават тады, калі яна жыве не ў шыкоўным гатэлі, а — з задрыпаным чайнікам і нізкаю сасісак у расейскім пасольстве. (Гэта не перашкодзіць нам аднаго разу досыць падрабязна пазнаёміць яе з мэню нашага сыняданку.)

Яўгені Рэйн (эвангеліст Лука, якім ён мне заўсёды ўяўляўся, але ў сучасным эўрапейскім гарнітуры) дэклamuе добрыя вершы пра рымскую барахолку.

“Чтобы вы поняли, как я деградировал, — заяўляе А. А. Вазнясенскі, — вначале я почитаю старые стихи”. Старыя тэксты сапраўды ўражваюць больш за новыя, нават і тады, калі далучыць да

іх развешанья ў фае парыскія відэомы А. А., сярод якіх добрым веданнем натуры вылучаецца дупця, прапанаваная воку на асноведзі нейкіх дзвьярэй ад Кардэна.

Зацемкі зь візытоўкі былога футбаліста вышэйшай лігі, а цяпер паэта й рэдактара маскоўскага часопісу

Сустрэча зь філёлягамі Карлавага ўнівэрсытэту. Сюды запрасілі беларусаў і ўкраінцаў, а колішні футбаліст узьнік побач ні з пушчы ні з поля — як быццам на нейкім узроўні было вырашана: “белоруссов и малоруссов без пристома не оставяют”.

Папярэдне вызначаная тэма — “ваенная проза”, таму галоўнай дзейнай асобаю робіцца Святлана Алексіевіч зь яе жанчынамі зь першай кнігі і цынкавымі хлопчыкамі з апошняй. (Мы яшчэ ня хочам здагадацца, што празь месяц грымнуць чачэнскія падзеі й вытворцы цынкавых трунаў зноў запусьцяць свой зьлёгку заржавелы канвэр на поўную магутнасьць.) Гаворка ідзе пра два погляды на Другую сусьветную вайну — з Захаду і з Усходу. Пра тое, што чалавечае жыцьцё ня можа быць роўнае ні трактару, ні танку, ні цэлай дзяржаве. Пра беларускую партызаншчыну (чэхі, якія да траўня 1945-га ў немцаў практычна не стралялі, далікатна ня ўпэўненыя, што для нашай нацыі гэта быў найлепшы шлях самазахаванья).

Маскоўскі калега адчувае сябе пакрыўджаным і рашуча цягне коўдру на сябе. Для пачатку ён паведамляе прысутным, што яны могуць не хвалявацца: усё адно раней ці пазьней Расея, Беларусь і Ўкраіна будуць разам. Прамоўцу відавочна смажыць. Асушыўшы бутэльку тоніку, ён працягвае палітынфармацыю, прычым сярод палітычных тэрмінаў усё больш годнае месца займаюць лексэмы “хрен” і “говно”, у выніку чаго студэнткачкі заліваюцца цнатлівым філялягічным румянкам.

Атрымаўшы слова, я кажу пра Ларысу Геніюш, якая выдала ў Празе сваю першую кнігу, пра Францішка Скарыну, пра магістра Гераніма Праскага і яго казані ў Вільні й Віцебску, пра пяць тысячаў беларусінаў, якія бралі ўдзел у гусіцкіх войнах і пра тое, што якраз дзеля барацьбы з пасьядоўнікамі Яна Гуса ў 1436 годзе ў Вялікім Княстве Літоўскім была ўведзеная інквізыцыя, дзейнасьць якой, праўда, трывала ў нас усяго 43 гады. Пытаньні да мяне не зусім па тэме. Колькі ў Менску цалкам беларускамоўных школаў? Няўжо гэта ня пэўна, што беларускі прэзыдэнт ня ўмее гаварыць па-беларуску і не выпускае на людзі жонку?

Былы форвард зноў дае сабе слова дзеля выступу ў іпастасі рыфмара. У працэсе дэклімацыі ён, згадаўшы спартовае юнацтва, робіць усім корпусам імпэтныя рухі, стукае кулаком па сталю і ўрэшце перакульвае поўную бутэльку з тонікам, утвараючы на стальніцы вялікую лужыну з абрысамі Чорнага мора, на берагах якога некалі вучыўся стукаць па мячыку і лаяцца матам.

Назаўтра я сустракаю яго ў гатэльным калідоры зь юным стварэньнем, якое маэстра, прапусьціўшы доўгія ножкі наперад, рэкамэндуе мне як “дэвочку на ноч”. Пра тое, што яна дазволіла рабіць з сабою, я стараюся ня слухаць. Мне здаецца, што такія рэчы павінны заставацца таямніцаю для дваіх і ў тым выпадку, калі адна з гэтых дваіх — “дэвочка на ноч”.

Зацемкі з запрашальніка на круглы стол “Franz Kafka — Trial and Metamorphosis”

Замест круглага стала мы зь Сьвятланаю ў суправаджэньні прафэсара Карлавага ўнівэрсытэту пана Вацлава Жыдліцкага (некаторыя кнігі Ўладзімера Караткевіча ў ягоным перакладзе ў Празе выйшлі раней, чым у Менску) ідзем на старажытны жыдоўскі могільнік, які чэхі захавалі ў самым сэрцы Старога Места. Няхай ахвочыя вінавацяць мяне ў чым заўгодна, але гэтыя могілкі — адно з маіх наймацнейшых праскіх уражаньняў. Хаваць тут пачалі ў XV стагодзьдзі, а апошняе надмагілле датаванае 1787 годам, і, калі блукаеш па зацярушаных кляновым лісьцем вузенькіх сыцежках сярод дванаццаці тысячаў сьпярэшчаных габрэйскімі пісьмёнамі плітаў, міжволі й сам у закутку душы робісься габрэем.

Менавіта адсюль найлягчней выправіцца ў блізкі музэй аўтара “Замку” й “Працэсу”, каб, сустрэўшы ў доме, дзе ён жыў, строгія фатаздымкі з габрэйскімі абліччамі, графічныя й скульптурныя партрэты і храналягічныя табліцы, пагадзіцца, што зыбку, дзе Франак Кафка сікаўся, келіх, зь якога піў, стол, на якім пісаў, гэтаксама, як і наш круглы стол, зусім няцяжка прыдумаць, як табе падабаецца.

Зацемкі з чыстай старонкі ў кнізе “Czech Writers on Tolerance”

Яны прысьвечаныя візыту на іншыя праскія могілкі — Альшанскія, куды нас вядзе пан Міласлаў Зіма, што гаворыць па-беларуску лепей, прынамсі, за двух нашых народных пісьменьнікаў.

Сьцьвярджаюць, што гэтыя клады — адзін з найбуйнейшых энэкропалю расейскае эміграцыі. Цэлы шыхт “белых” генэралаў. Маці Набокава. Куток казацкіх палкоўнікаў.

Каля праваслаўнае царквы ў стылі пскоўска-ноўгарадзкіх храмаў знаходзім беларускія магілы: справа — прэзыдэнта БНР Пётры Крэчэўскага, зьлева — жонкі яшчэ аднаго прэзыдэнта, Васіля Захаркі, з такой самай “Пагоняю” на помніку. Да помніка прыхінутая замшэлая плітка, дзе даты жыцьця самога прэзыдэнта Захаркі расчытаць ужо немагчыма. (Міжволі ўзгадваюцца бачанья ўчора дагледжанья жыдоўскія магілкі XVII і XVIII стагодзьдзяў.) Празь якіх пару крокаў — сьвежае надмагілье: Міхал Забэйда-Суміцкі.

Як на мой кансэрватыўны беларускі густ, дык для сябе я ўсё ж выбраў бы самую занядбаную магілку, а ня цацачную вазачку за вакенцам тутэйшай сыяны-калюмбарыю (яна чамусьці нагадвае мне батлейку) і, пагатоў, ня чысты зялёны лужок без усялякіх апазнавальных знакаў, над якім нядаўна разьвеялі прах жонкі нашага правадніка.

Зацемкі з праграмы паездкі на міжнародны фэстываль “Divadlo-94” у Пльзэні

Глумачу: *divadlo* — гэта па-чэску тэатар. Музыка — гудба, а, напрыклад, мэдыятар — калі не памыляюся, грашка. Перад намі спадчына аднаго з прынцыпаў чэскага адраджэньня. Мы заварушыліся пазьней, і вось вынік: маем мэдыятар. Але тэатральны балкон у чэхаў празь нечы недагляд усё ж — балкон, і якраз на ім дэлегаты кангрэсу дзеляцца ўражаньнямі ад толькі што ўбачанага спэктакля паводле “нехорошей” п’есы “Салавей на вячэру”, доўгі час забароненай і ў нас і ў Чэхіі, на радзіме свайго аўтара Ёзэфа Топала. Трэба адразу сказаць, што “Салаўя” не пускалі ў народ цалкам заслужана: ну што магла сказаць розуму ды сэрцу савецкага чалавека гніосная гісторыя пра гнілую інтэлігенцкую сямейку (ці, дакладней, зграю), якая завабіла да сябе госяця, каб пасьля розных інтэлектуальных выкрунтасаў са смакам зьесьці яго на вячэру?

Гэтую шкодніцкую дысыдэнцкую штучку мы мелі гонар глядзець у цёмнай пустой залі проста з сцэны, дзе гасьцям паставілі колькі дзясяткаў крэслаў, паабяцаўшы нікога ня есьці.

Цяпер заяя запоўненая публікаю, а на сцэне пачынаецца адкрытая дыскусія Вацлава Гаўла зь ягонымі даўнімі сябрамі Артурам Мілерам і Томам Стопардам — “Not only about the Theatre”.

Услухоўваючыся ў чэскую й ангельскую мовы, я ўяўляю на месцы чэскага прэзыдэнта — свайго. Ролі Мілера й Стопарда,

здаецца, з аднолькавым посьпехам маглі б выконваць, ну, скажам, Умбэрто Эко з Куртам Вонэгутам. Зрэшты не, італіец Эко да вышыні патрэбнае плянкі наўрад ці дацягне, бо ў яго пэўныя праблемы з ангельскаю, а тым больш — з расейскаю (а толькі на іх, як патлумачыў нам нядаўна наш прэзыдэнт, і магчыма размаўляць пра высокія матэрыі). З той самай прычыны кіраўнік маёй роднай дзяржавы, відаць, адмовіцца ад публічнае дыскусіі з Габрыелем Гарсія Маркесам ці, напрыклад, з нобэлеўскім ляўрэатам Актавію Пасам, і давядзецца пасылаць запрашэньне Джону Фаўлзу.

Ужо двойчы згаданы калега з Бэніну, імя якога на нашай беднай мове немагчыма ні транслітараваць, ні вымавіць, на дыспут зь беларускім прэзыдэнтам не прэтэндуе. Ён пахне вытанчаным мужчынскім адэкалёнам і чамусьці (хоць мы не вучыліся зь ім разам ні ў БДУ імя Леніна, ні ў Сарбоньне) спрабуе ўступіць у дыскусію з мною, прычым — на вялікі жаль — па-француску.

Спробы доўжацца і на вячэры ў велізарнай, быццам графская стайня, пльзэньскай рэстарачыі на сьвіннай тамтэйшай піваварні. У начным аўтобусе па дарозе ў Прагу ў мяне зьяўляюцца рэальныя перспэктывы паездкі на паляваньне ў Афрыку. Мой новы сябар гарантуе ліцэнзію на адстрэл як найменш аднаго зьвера, якога завуць элефантам, ня кажучы ўжо пра розную драбязу накшталт шакалаў і антылёпаў. Пасьля вылазкі ў джунглі мы будзем вяртацца ў бунгала, дабаўляць у вялікую шклянку віскі сымбалічную кропельку содавай і размаўляць пра жанчын або плесьці фабулы новых літаратурна-мастацкіх твораў, вартых гэтага віскі ды гэтай сучаснасьці. Я, прызнаюся, хачу ўдакладніць некаторыя нюансы бэнінскае буколікі, але як на тое, забываюся, як будзе па-ангельску “канібал”.

У родным “Атрыюме” ў глыбокім одуме сядзіць на краі фантану паэт Валодзя Цыбулька, падобны да павялічанага ў паўтара разу і прыкладна ў столькі ж разоў цыверазейшага паэта Анатоля Сыса. Валодзя адмовіўся ад вандроўкі ў Пльзэнь на той законнай падставе, што пльзэньскага не бракуе і ў Празе. У сябе на бацькаўшчыне ён складае файныя вершы й займаецца раскольніцкай дзейнасьцю ў шэрагах іхняга саюзу. Паэтавы чаравікі спачываюць побач, наводзячы на думку, што ў дадзены момант калега вырашае кардынальную эстэтычную праблему — мыць ці ня мыць у гэтым пяцізоркавым фантане натруджаныя за доўгі творчы дзень ногі?

Паўз нас з пляшкаю ў руцэ праносіцца маскоўскі экс-форвард. Японскія й карэйскія калегі дэлавіта вядуць у нумары сьветлых зўрапэоідных істотаў з цыбатымі нагамі. Я зь сьветлым сумам разумею, што й гэтую ноч у сваіх утульных чатырох сьценах з двума

шыкоўнымі ложкамі мне давядзецца бавіць тэт-а-тэт зь незабыўным вобразам адной грамадзянкі Рэспублікі Беларусі, якая на адвітаньне прасіла мяне моцна ёй ня здраджваць.

Праз колькі хвілінаў высвятляецца, што я памыліўся. У дзьверы нумару асьцярожліва стукаюць. У “вочку” я бачу маццовую ўсьмешку дагледжаных зубоў бэнінскага сябра. З калідору чуецца ласкава-ўніклівае “Volod’ja!”. Нацягваючы нагавіцы, я намагаюся адэкватна ацаніць сытуацыю. У спавітых мяккім пльзэньскім хмелем зьвілінах тоўпяцца самыя розныя непамысныя здагадкі. Трэба зь пякучым сорамам канстатаваць, што над усімі магчымымі “ізмамі”, якія маглі б натхніць майго чарнаскурага знаёмага на такі позыні візыт (марксізм-ленінізм, ісламскі фундамэнталізм, гомасэксуалізм...) прэвалюе халодная думка пра канібалізм.

Змабілізаваўшы свае сьціплыя веды з ангельскай, я ўдавана сонным голасам заяўляю, што ўжо сплю. Гэта не аргумэнт. Стукат (а разам зь ім і рэмінісцэнцыі зь Ёзэфа Топаля) робіцца больш настойлівы.

“Volod’ja!”

Роспач нараджае нестандартную ідэю. “My dear friend! — сьціскаючы ў зьбялелых пальцах газавы балёнчык, адгукаюся я. — I am not alone. There’s a lady with me”. (У скарочаным перакладзе: у мяне ў нумары дама.)

Гэта — выратаваньне.

“Sorry, — чуецца з-за дзьвярэй. — Good night!”

Перавёўшы дух, я вырашаю прыняць нанач ніштаватую порцыю старой добрай “белавескай” — і без усякіх содавых.

Зацемкі на чыгуначным квітку “Менск—Прага”, зробленыя падчас разьвіталнае праходкі

Гэтыя зацемкі прэтэндуюць на лягчнюю сувязь між сабою прыкладна так, як па-лістападаўску шорсткія лісты на набярэжнай Вэлтавы.

Карлаў мост, калі йдзеш па ім на Градчаны, нагадвае дарогу ў чысьцец...

Кажуць, хтосьці зь дзеячаў тутэйшага нацыянальнага адраджэньня пісаў, што чэская мова канчаткова пераможа тады, калі на ёй загавораць праскія прастытуткі. Я маю моцны сумнеў, што гэты опус прачытаюць іхнія беларускія каляжанкі. Таму, калі ў вас надарыцца магчымасьць, перадайце нашым валхвіцам каханьня, што ў немалой ступені лёс нацыянальнага рэнэсансу залежыць ад іх...

Апоўдні на Градчанах адбываецца зьмена ганаровае варты. У Гаўлавай рэзыдэнцыі зьнячэўку адчыняюцца вокны, і гарністы з

бубначамі пры поўным парадзе выконваюць свае партыі, стоячы на падваконнях. Гэта лішні раз нагадвае, што на чале дзяржавы стаіць асоба, звязаная ў недалёкім мінулым не з палітадзелам, а з тэатрам...

У Чэхіі чалавек з адукацыйнай гісторыка павінен абавязкова ўзгадаць Каралядворскі рукапіс, знойдзены ў 1817 годзе на дзень сьвятой Людмілы ў касцельнай вежы, зь якой можна было акінуць вокам увесь Двур Кралове-на-Лабэ. У нас нішу стваральніка нацыянальнага эпасу меў шанцы заняць Сяржук Сокалаў-Воюш, які ўжо напісаў быў дзье зь лішнім тысячы радкоў. Замест гэтага Сяржук зьехаў у Нью-Ёрк, дзе гадуе двух амэрыканскіх сыноў і, мабыць, ужо ня памятае, што я мог бы знайсці Полацкі рукапіс на дзень сьвятой Эўфрасіньні ў галубніцы Сафійскага сабору, дзе ён быў замураваны з часоў Усяслава Чарадзея...

Зацёмкі, пачатыя на тэлефоннай картцы з аўтапартрэтам Анры Русо і закончаныя на сурвэтцы з кавярні “Чартоўка”

Гэтыя зацёмкі трансфармаваліся ў верш, дзе ёсьць такія вось радкі:

*... бэхераўка афарбуе вечар
зьялёнай гамаю,
чамусьці прынесішы згадкі
пра паручніка Лукаша,
што лічыў усіх чэхаў,
якія гавораць па-чэску,
нечым накіталт карбанарыяў.
Набярэжная Вэлтавы
будзе філіялам
гэтага таёмнага таварыства,
прапанаваўшы багатыя магчымасьці
параўнаньня праскіх ножак
з тваімі,
якія захочацца разбудзіць
у ранішнім нумары
цёплага восеньскага гатэлю,
над кавярняй
з свойскаю назвай “Чартоўка”,
дзе ў сьпісе заўсёдных кліентаў
значыцца пара лебедзяў,
што будуць цярпліва чакаць,
пакуль мы пакінем*

яхту нашага ложку,
спусьціўшыся на прыстань,
дзе можна карміць белых птушак,
замаўляючы бурытынавае віно,
пакуль Градчаны
не паплывуць па-над месцам,
як славянскія думкі
Вэлтавы.
Лістапад 1994 — люты 1995

Беларусізацыя Брытаніі

Аэрапорт Гітроў

Прыкладна тры тузіны адказных асобаў з Інтэліджэнс Сэрвіс і Скотланд Ярду смакталі свае цыгары, запіваючы іх у навакольных пабах тарфяна-цёмным “Гінэсам”, і дэманстравалі злачынную бязьдзейнасць.

Тым часам падазрона рудабароды містэр з чырвоным пашпартам няіснае дзяржавы і сумнеўным прозьвішчам Arlou ня толькі пасьпеў выгрузіцца з “Боінга”, але і назваць сябе ў картцы прыбышчця грамадзянінам ня менш падазронай Рэспублікі Беларусі, дзе, як пішуць “Таймз” і “Тардыян”, проста ў парлямэнце прэзыдэнцкая ахова бамберыць дэпутатаў, а сам прэзыдэнт замест таго, каб вывучыць дзяржаўную мову, зьбіраецца абвясціць дзяржаўнай тую, за якую, сьцьвярджаюць зласьліўцы, меў у школе нядобрую адзнаку.

Больш за тое — мімаходзь успомніўшы, як летась у партовым Рамсгэйце яго трэсьлі ледзьве не гадзіну, прафэсійна абмацваючы кепурку і прымушаючы зьлёжку распранацца, Arlou, быццам мыш пад вусатым носам у сытага ката, прашмыгнуў без усякае праверкі валізаў да выхаду і абсалютна спакойна, нібы дзе-небудзь на полацкім вакзале, узяўся гартаць каля тэлефонаў-аўтаматаў спрэс сыпісаны тарабарскай кірыліцаю нататнік, няўважліва назіраючы за фантастычным для нязвыклага вока відовішчам узьлётнае паласы тэрміналу №2, адкуль кожныя дзеве хвіліны ўздымаюцца ў паветра лаяйнэры ўсіх магчымых колераў і авіякампаніяў.

І яшчэ мацней санлівыя спадкаемцы славы Кіма Філбі мусілі б устурбавацца, каб даведаліся, што гэты рудабароды суб’ект прынцыпова (і ў лепшым разе з пачуцця нацыянальнае фанабэрыі) вырашыў перакладаць у сваіх запісах усе ангельскія назвы на мову, якой не валодае нават ягоны сувэрэнны прэзыдэнт.

Карацей, не мінулася й дзесяці хвілінаў, як, пашкадаваўшы фунт на бляшанку піва, Arlou схваўся ў нетрах лёнданскай падземкі і на цэлыя два тыдні зьнік зь відавочу брытанскіх спэцслужбаў.

Трафалгарскі пляц

Скажу вам, што калі замест *Trafalgar Square* падумаеш па-наску: Трафалгарскі пляц, ракурс успрыняцця наваколя адразу зьменіцца. Двое шатляндцаў у чырвона-брунатна-зялёных клятчастых спадніцах, прыгупваючы загарэлымі нагамі, пачнуць, напрыклад, выдзьмуваць з сваіх дудаў варыяцыі на тэму “Саўкі ды Грышкі”, ня

кажучы ўжо пра сыціжму тутэйшых галубоў, якія адразу забуркуюць на прыдняпроўскай галубінай трасянцы мамінай і прэзыдэнтавай малой радзімы.

Пляцавыя цемнаскурны мастакі за 10 фунтаў гатовыя бязь лішніх ваганьняў стварыць ваш графічны партрэт. Я паказваю ім жаночае фота і — на ўсякі выпадак — купюру. Паразуменьня не атрымліваецца: цемнаскурны майстры пэндзлю прагнуць бачыць белую жанчыну ў натуры.

Парачка маладых нецьвярозых мурынаў, асядлаўшы чорных трафалгарскіх ільвоў, адну за адной зь відочнаю асалодай б'е аб бэтонныя пліты пляшкі з-пад піва. З аналягічнаю эмоцыяй праз колькі хвілінаў хуліганістых маладзёнаў таўкуць, запіхваючы ў белы ангельскі “варанок”, бамбізы-палісмэны, якія прымушаюць мяне ўзгадаць блатную песеньку папулярнага расейскага барда: “Я не расіст, но я за белых, бя, за белых, бя, за белых...”

Дарэчы, пра белых і цёмных.

Беларускі мастак-эмігрант Валера Мартынчык лічыць, што да каляровых падданых яе вялікасьці брытанскае каралевы ангельцы маюць сантымэнт значна цяплейшы, чым да нас, славянаў, ці наогул да ўсходнеэўрапейцаў. Першыя — гэта сяляне, якіх гаспадары добра ведаюць і разумеюць яшчэ з тых часоў, калі вешалі іх на бастыёнах каляніяльных фортаў і спрактыкавана перылі стэкамі. (Памятаецца вучаньня ў расейскай школьцы нашага дзяцінства задушэўныя радкі савецкага паэта: *“Хороший сагиб у Сами и умный, только уж больно дерется стеклом...”*?)

Таму мы з Валерам ня будзем біць каля Нэлсанавай калёны пустыя бутэлькі, а схаваемся ад паліцыі ў залях Нацыянальнае галерэі, сходы якой пачынаюцца проста з пляцу, і там, апрача Батычэльлі, Рубэнса й Рэмбранта, як увасабленьне яшчэ адной прыкметы беларусізацыі Злучанага Каралеўства, сустрэнем студэнтку з Кембрыджу Алену Шушкевіч, якую ня трэба бытаць з дачкою экс-спікера, што цяпер возіць па праспэктэ Скарыны ў Менску маленькую экс-спікераву ўнучку, якую, будзем спадзявацца, у XXI стагодзьдзі нехта таксама сустрэне ў блізкіх ваколіцах парку сьвятога Джэймза.

Калі ты ў галерэі не адзін, уступіць у дыялёг з творамі мастацтва бадай немагчыма. Тады ты выслухоўваеш розныя гісторыі й зьвяртаеш увагу на калямастацкія мізансцэны. Вось каля “Парысава суду” настаўніца ставіць перад клясаю трох дзяўчатак і дае хлопчыку-“Парысу” румяны яблык. Я сачу за падзеямі пад акампанэмент Валеравых аповедаў.

Першы сюжэт — пра менскага мастака Басава, які нядаўна перасяліўся ў лепшы сьвет і якога Валера лічыць амаль геніем. Талент апавядальніка дазваляе ўявіць і самога немаладога габрэя, і тое, як ён глядзіць у дзьвярное “вочка” майстэрні й дышае з таго боку, але пакупнікоў, хоць зь імі ўчора й дамовіўся, да сябе не пускае: тым проста не пашанцавала, бо дзьверы ў такіх выпадках мастак Басаў нязьменна адчыняе толькі адзін раз з трох.

Другі — пра мастацкую выставу, дзе Валера разам з сваімі абстрактнымі кампазыцыямі паказаў публіцы некалькі малюнкаў мужчынскіх фігураў, у выніку чаго атрымаў ад масьцітага мастацтвазнаўцы букет камплімэнтаў, у які было ўторкнутае запрашэньне да мастацкае знакамітасьці сусьветнага сумеру, але ў прызначаны дзень спазніўся. Апошняя акалічнасьць і дала Валеру магчымасьць высветліць, што самай важнаю прычынай запрашэньня былі менавіта мужчынскія фігуры.

Потым мы досыць лягічна бярем курс на ўлюбёны паб Оскара Ёайлда, дзе праз два дні я апынуся за адным столам з мэксыйскаю студэнткай, якой дам першы і, відаць, апошні ў яе жыцьці ўрок беларускае мовы. Больш дэталева гэты эпізод будзе распрацаваны ў вершы пад двухсэнсоўнаю назваю “1 красавіка 1995 г.”, адкуль будучы чытач даведаецца пра тэатральны ўздых палёгкі, калі я здолеў растлумачыць маёй спадарожніцы, што не ва ўсім падзяляю густы аўтара “Баляды Рэдынгскай турмы”, а таксама, што гэта абсалютна ня значыць, што пасьяя пінты піва і дзьвюх філіпінскіх цыгарэтаў смуглявая ручка ўжо мае права расшпільваць гузікі на зялёнай кашулі, якая памятае зусім іншыя пальцы, і працягваць сваю рызыкаўную экскурсію, пакуль ты намагаешся прадэклямаваць штраф мясцовага клясыка пра зайздроснае шчасьце мяняць стан душы гэтаксама проста, як пэні можна памяняць на шылінг. Намёк застаецца незразумтым, мовы катастрофічна не хапае, аднак, прапусьціўшы неістотныя дэталі, ты павінен з усёй адказнасьцю прызнацца, што вашае разьвітаньне не нагадвала ўцёкі, бо мэксыйскія студэнткі не павінны кепска ўспамінаць мужчынаў з Рэспублікі Беларусь, асабліва тады, калі толькі што пачулі пра яе існаваньне.

Магіла Маркса

Штодня я двойчы праяжджаю падземкаю праз станцыю Гайгэйт. Аднаго вечару мае гасьцінныя гаспадары на чале з айцом Аляксандрам Надсонам зьдзіўляюцца, чаму я дагэтуль ня выйшаў там з вагону, каб ускласьці што-небудзь на магілу Карла Маркса.

У кантэксце падрыхтоўкі майго візыту на могількі містэр (а таксама мэсье й спадар) Гай Пікарда, дасьледнік беларускай царкоўнае музыкі, а таксама Скарынавага захапленьня кабалістыкай, знаёміць мяне зь некаторымі малавядомымі старонкамі самаавярнага жьцьця клясыкаў навуковага камунізму, якіх ён бязь лішняга піетэту мянуе “лёнданскім п’яніцам” і “сімбірскім сыфілітыкам”. (Паміж усяго іншага я, у прыватнасьці, даведваюся, як у свой час ангельская паліцыя заслала на лёнданскую бальшавіцкую канфэрэнцыю сакрэтнага агента, што, вярнуўшыся назаўтра ў офіс, здаў начальству бліскучую справаздачу з аднаго сказу, сэнс якога зводзіўся да таго, што дыскусія адбывалася на якойсьці незразумелай мове, а таму ён, агент, ані каліва не зразумеў.)

Вьяўляецца, што за нейкую мілю ад цяпершняй Беларускай каталіцкай місіі таварыш Маркс неаднаразова наладжваў грунтоўныя турнэ па пабах, жвава дыскутаваў з прыгнечанымі капіталам ангельскімі пралетарамі, а аднаго разу, расьперажываўшыся за іхны гаротны лёс, хапянуў трайную дозу і размалаціў парасонам вулічны ліхтар, пасья чаго спрытна ўцёк ад паліцыі.

Гэтыя зьвесткі робяць клясыка больш чалавечным і больш блізкім, і я штодня сапраўды зьбіраюся выйсьці ў Гайгэйце з падземкі, але так і не магу прыдумаць, што ж я там ускладу.

Яйкі ў чаравіках

Не адшукаўшы ў адкрытых турыстам залях Брытанскае бібліятэкі старадрукаў Францішка Скарыны, я задавальняюся разгляданьнем выстаўленых у вітрынах рукапісаў.

Джойсава рука размашыста вадзіла па грубай жаўтлявай паперы простым алоўкам, а потым рашуча перакрэсьліла напісанья зь вялікімі прабеламі радкі чырвоным. (Гаворка ідзе пра яшчэ невядомага нам “Фінэгана”.)

Гросбух з чарнавіком Даніэля Дэфо адпачывае ад літаратурных практыкаваньняў гаспадара побач зь лістом Джонатана Сўіфта, па сумяшчальніцтве ангельскага шпіёна ў Ірляндыі.

Джон Кітс, Фрэнсіс Бэкан, сёстры Брантэ...

Вітрына з аўтографамі “Бітлз”.

У бібліятэчнай кнігарні можна набыць іх факсыміле, а таксама сьвежы даведнік “Вялікабрытанія-1995: 50 гадоў пераменаў”. Мне ўдаецца даволі зграбна перакласьці кавалачак прадмовы: нягледзячы на зьяўленьне хуткасных аўтастрадаў, на масавае адмаўленьне ад ялавічыны і цукру ды іншыя велізарныя зьмены, брытанцы працягваюць лічыць, што ім выпала незайздросная доля нарадзіцца ў

найгоршай для жыцця краіне сьвету, калі ня ўлічваць, вядома, усіх астатніх краінаў.

Разумовыя высілки над старонкамі “Вялікабрытаніі-1995” годна вянчае бляшанка элю (9% алькаголю).

На лавачцы перад уваходам, скінуўшы чаравікі, можна выцягнуцца на сонейку побач з закаханай французскай парачкай, а прачнуўшыся, — усьцешана ўпэўніцца, што з абуткам на тым баку Ля-Маншу праблемаў няма, як няма іх і з шакалядавымі велікоднымі яйкамі, якія табе пакінулі на памяць: па два ў кожным чаравіку.

Згаладала зжаваўшы палову прэзэнту, я раблю кансьпірацыйны званок у Менск: заўтра на сувязь не выходжу, бо еду з заданьнем у Оксфард.

Оксфардзкія пэргамэнты

Оксфардзкая готыка мае пэргамэнтавы колер. Яе столькі, што пачынае кружыцца галава. А можа, ва ўсім вінаватая завеса, што аздабляе сьнегавымі хлапьякамі каменную разьбу, вішнёвую квецень і запацэлыя кармінавыя келіхі тульпанаў?

Славутая Бадлэйнская бібліятэка будавалася некалькі стагодзьдзяў. Нават у завіруху яе галерэі, фасады, калёны, валюты і гзымы хочацца разглядаць гадзінамі.

Нясьціпла адзначу, што наведнік славянскага аддзелу можа пагартаць ёмісты опус, прысьвечаны таямніцам полацкай гісторыі, і адхіснуцца ад вусьцішнага аблічча на вокладцы кніжачкі з гіпэрбарэйскай назваю “Мой радавод да пятага калена”.

Я не самотны: мой “прапісаны” ў Таронта спадарожнік Кастусь Акула (ужо каторы год 25 сакавіка ён сустракае на высьпе свайго юнацтва) таксама пакідае аўтограф на перавыдадзеным летась у Менску рамане “Змагарныя дарогі”, яшчэ ня ведаючы, што паводле зьвестак “Нашай Нівы” гэтая кніга зойме ў сьпісе беларускіх бэстсэлераў за першы квартал 1995 году другі верхні радок усьлед за двухтомнікам Уладзімера Караткевіча.

Завяршыць прыемную цырымонію найлепей у пабе пад назваю “Белы конь”, дзе кірыліца сьціпла прадстаўленая ўсенародна любімым на неабсяжных абшарах былой Краіны Саветаў слаўцом з трох літараў, якое нечая клапатлівая рука патрыятычна надрапала на краі стальніцы, высьлізганай нялічанымі студэнцкімі пакаленьнямі да паркетнага бляску колішніх цэкоўскіх кабінэтаў.

Наступны пункт падарожжа — Крайстчорч-каледж.

Кожны оксфардзкі каледж — гэта горад у горадзе з сваімі неадменнымі бібліятэкай, жылымі і навучальнымі будынкамі, саборам, паркам, катамі і вавёркамі.

Саборная вежа і дом капітулу ўзводзіліся ў часы атручанага крыжакамі полацкага князя Валодшы. Праз шэсьць стагодзьдзяў тут стукалі па бруку абчасікі дачкі рэктара Алісы Ліддэл, для якой тутэйшы выкладчык матэматыкі Льюіс Кэрал прыдумаў краіну цудаў.

Можа, гэта дух Алісы мільганецца вохрыстай лісцаю ў прысоленых завірухаю лугах на выездзе з Оксфарду?

А фінал верша пра сталіцу ангельскага студэнцтва будзе афарбаваны ў прыглушаныя мэлянхалічныя колеры:

Лёндан

выньрне з завеі

мокрай няўтульнасьцю

дыкенсаўскіх паралелепіпэдаў.

Тэмза

разам з душою

будзе перажываць

пэрыяд адліву,

а на ўскраіне ночы

прысьніцца ангельскамоўны сон:

я буду гувэрнэрам

малалетняга лорда

і пад сьпеў ранішніх драздоў

з асалодаю адлупцюю яго

за нявывучаныя правілы

напісаньня “ў”.

Джаз у “Толі Буш”

Паб “Толі Буш” якраз і вядомы ў Гэмпстэдзе ды ва ўсім Лёндане сваім джазам. Кажуць, мэлёды першых кампазыцыяў прагучалі тут трыццаць гадоў таму. З таго часу каманда джазмэнаў захоўвае вернасьць гэтым сьценам піўнога колеру, набываючы разам зь імі ўсё больш імпазантны выгляд.

Блізу паловы дзявятай суботняга вечара на дзьвярах “Толі Буш” можна сьмела вывешваць шылдачку, што месцаў няма, аднак паб — гэта вам ня менская кавярня ўзору канца 1980-х, і туды вас пусьцяць нават у тым выпадку, калі будуць занятыя ўжо ўсе мужчынскія калені (дый некаторыя жаночыя таксама, бо аматары добрага джазу трапляюцца і сярод лесьбіянак), а вольныя месцы застануцца адно на кандэлябрах.

А дзвятай з-за століка каля сцэны падыецца крамяны стары, якога можна бяз конкурсу запрашаць на ролю Гэмінгуэя, а ўсьлед за ім пацягнуцца, не забываючы захапіць з сабою тонкія пінтовыя кухлі, астатнія музыкі. Каалі вы не прапусьціце моманту іх сустрэчы з інструмэнтамі, у вас зьлёгка зашчыміць сэрца — столькі ў гэтых дотыках стрыманай мужчынскай пяшчоты.

Магчыма, вам, як і мне, падумаецца, што пяшчоты хапае ім і на жанчын — нездарма ж кожнага засталася чакаць за столікам падрумяненая півам сяброўка пасьябальзакаўскага веку.

Магчыма, вам таксама захочацца падумаць, што менавіта ў гэтым складзе (улічваючы сябровак) яны ўпершыню зьявіліся тут у суботу трыццаць гадоў таму, і вы паспрабуеце ўявіць, якімі яны былі тады, калі вы пачыналі лавіць у дапатопах радыёлаха “Беларусь” музычныя праграмы “Голасу Амэрыкі” і “Радыё Швэцы” і балдзелі ад голасу вядучай Тамары Юхансан, непакісна ўпэўненыя, што ў гаспадыні такога голасу і такой музыкі абавязкова павінны быць самі ведаецца якія ногі і грудзі і якія вусны і, ва ўсякім разе, гэтая швэдзкая Тамара ніяк не магла дазволіць сабе быць менш прыгожай за Тамару Іванаўну, маладую настаўніцу ангельскае мовы, замест якой аднойчы ў клясу зайшоў дырэктар школы Абрам Залманавіч — каб паведаміць, што ваша настаўніца затрыманая міліцыяй у гатэльным нумары і звольненая “за сувязь с інастрэнцам”; і якія толькі пачуцьці ні абрынуліся на нас пасья гэткае навіны: і дзіцячая крыўда, і недзіцячая рэўнасьць — быццам вы самі маглі замест “інастрэнца” ўступіць у гэтую “связь” з настаўніцай, як у сваіх ужо даўно не цнатлівых снах уступалі ў яе з заморскай Тамарай Юхансан, і прага помсты — калі не самому дырэктару, дык хоць ягонай кучаравай дачцэ Лізе, а яшчэ школьным актывістам, якія змяшчаюць у насыценгазэце “За отличную учебу” вершыкі кшталту “Сегодня он играет джаз, а завтра родину продаст” і якія, відаць, і высачылі Тамару Іванаўну, каб здаць яе мянтам.

Вось так, неўпрыціям, памяць пачне імправізаваць усьлед за джазмэнамі, і я з радасцю падначалюся прапанаванаму рытму і хмелю колеру густога залацістага піва, хвалі якога знойдуць для мяне сярод музыкі, гаманы і штурханіны тую выспу, дзе й павінна было падумацца: чаму, седзячы ўчора ў лёнданскай беларускай бібліятэцы, я адмахнуўся ад навязывае ідэі перачытаць у Ангельшчыне Шэкспіра, а ўзяў з паліцы на вечаровае чытаньне том Міхася Стральцова; і пад кадэнцыі саксафаніста на тэму “Sometimes” я ўспомню сваю ўлюбёную стральцоўскую фразу — самы пачатак аповеду “Сьвет Іванавіч, былы донжуан”: “У тэлефоннай будцы былі

двое, і я ненавідзеў іх”, фразу, якая, магчыма, абвясціла пра нараджэнне нашага літаратурнага мадэрнізму.

Згаданая фраза пацягне за нітачку цэлую шпулю ўспамінаў — як Стральцоў прыяжджаў да мяне ў Наваполацак (хоць “да мяне” — гэта яўны перабор) і пакуль мясцовая літаратурная брація спакойна смактала пракіслае віно “Эрэці”, можна піць за сталом адну мінэралку, і выходзіць на гаўбец курыць, і прасіць уладкаваць яго заўтра ў гатэль, бо “сам, старычок, разумееш”, і лепей, каб было два нумары, і потым у адным зь іх казаў мне, што прачнуўся, падышоў да вакна і адчуў: штосьці ня тое, а тады даўмеўся, што ў Наваполацку на цэнтральным пляцы няма помніка Леніну; а потым мы сустрэліся на нашым наваполацкім возеры з халаднавата-прыцемным назовам Люхава: ён стаяў на беразе з жанчынаю, і цяпер мне здаецца, што пячатка блізкае сьмерці ўжо ляжала на ягонай неспартовай постаці; а пасля мы ўсе разам паехалі ў Полацак, і ў Спаса-Эўфрасіньнеўскім манастыры ён, рэдактар маёй першай кніжкі, меў поўнае права казаць мне: “Капай глыбей, старычок, пакажы, што зямля ў іх стаяла ня толькі на трох кітах”, а пасля я толькі аднойчы быў у яго на магіле, дый ня так часта, як, можа, хто іншы, бываю на магілах бацькоў, таму што калісьці паверыў мудрай Бабулі, Ларысе Геніюш, якая, пахаваўшы свайго мужа Янку, не любіла хадзіць да яго, бо зразумела, што няма там нічога, апрача халоднага каменю ды гліны...

І гэты хмель, і гэты рытм, і гэты настрой авалодаюць істотай настолькі ўладна, што адно ў самым канцы даўжэзнай дарогі назад у абвешнай начным ветрыкам галаве нарэшце варухнецца першая цвярозая й рацыянальная думка — пра тое, што ліхтары перад вась гэтым і тым багатымі асабнякамі аўтаматычна запальваюцца пры тваім набліжэнні зусім ня дзеля таго, каб ты не заблукаў, а каб улякнуць цябе як магчымага злодзея.

Грынвіцкія страхі

Наогул, гэта даволі забаўна: пераступаеш мядзюны пасак нулявога мэрыдыяну і — Беларусь разам з Полацкам, сябрамі й каханкамі, півам “Аліварыя. Моцнае”, прэзыдэнтам, які не гаворыць па-беларуску, і ўсімі астатнімі атрыбутамі і аксэсуарамі застаецца ва ўсходнім паўшар’і.

Мушу прызнацца, што крок у адваротным кірунку я раблю трохі пасьпешліва. Назад мяне не ўдаецца завабіць ні тысячагадовым дубам, ні каралеўскім аленям, што гуляюць па заходнім паўшар’і, ні стройнай мурынцы, падобнай да нэгатыву адной жьхаркі Менску.

У нас ва ўсходнім паўшар’і ўсё ня так і блага: тут бегаюць шэрыя ангельскія вавёркі, сустракаюцца ўтульныя пабы, і ў адным зь іх мае спадарожніцы Арына і Караліна, якія ахвярна захоўваюць перадвёлікодны пост, замаўляюць мне, грэшнаму, традыцыйны ангельскі пірог зь сьвінінай і ныркамі, што (асабліва калі старанна запіваць яго белым віном) здольны павярнуць да цябе рэчаіснасьць зусім новымі нечаканымі гранямі.

Суладнасьць, што пануе ў нас ва ўсходнім паўшар’і, перацягнула з заходняга і мурынку-“нэгатыў”, якая спружыніста праходзіць за вакном пабу — напэўна, дзеля таго, каб прысьніцца мне ў гэтую ноч (пагатоў, менскі “пазытыў” аднаго разу выказваў падазроную цікаўнасьць да таго, як там у гэтых мурынаў усё ўладкавана).

Галерэя Тэйт

Сёньняшняе падарожжа па галерэйных лябірынтах бярэ пачатак з залі Ўільяма Блэйка, дзе каля ілюстрацыяў да Віргілія й “Боскай камэды” адразу даеш веры, што ўсе ўвасобленья на паперы і кардоне вобразы сапраўды зьяўляліся мастаку ў яго знакамітых містычных снах.

Галерэя Тэйт можа з посьпехам замяніць падручнік авангардызму. А вандруючы па архіпэлягах дадаізму, кубізму, сюррэалізму etc., раптам пачынаеш зважаць на даты жыцьця мастакоў.

Прыклады любажыўных Пікаса й Шагала даўно зрабіліся хрэстаматыйнымі. Першы пражыў 92 гады, другі (тут ягоны “Букет” зь лятучымі закаханымі) — 98. Далі адстаў, аднак 1904—1989 таксама выглядае досыць паважна.

У нас так доўга не жывуць.

Мэтафізычны Кірыко (1888-1978). Міро (1893-1983). Скульптар-кубіст Ліфшыц (1891-1973). Таксама няблага. Наталья Ганчарова зь яе тутэйшай блакітнай “Бялізнаю” — 1881-1962.

Зьлёгка заінтрыгаваны, заходжу ў залю лёнданскага авангарду 1910-1920 гадоў. Дункан Грант — 1885-1978. Схільная ўжо тады да абстракцыянізму Ванэса Бэл (1879-1961).

Далей — болей. Скульптар Элін Эгар (1899-1991). Калега Эпштайн адстае: 1880-1959. Затое славуты Гэнры Мур і ня менш славуты, але пакуль што ня ў нас, жывалісец Фрэнсіс Бэкан выглядаюць зусім нядрэнна — 88 і 84 гады. Макс Эрнст зь ягонай даволі фалічнай штучкаю “Людзі не павінны пра гэта нічога ведаць” — 85.

Стаміўшыся ад запісаў, недзе на подступах да “Нарцызавых мэтамарфозаў” Далі і “Будучыні статуяў” Рэнэ Магрыта — скульптурная галава з блакіту зь летнімі белымі аблокамі, мадэляю

якой сумленна служыла пасмяротная маска Напалеона — пачынаеш разумець: рэч, міжволі мабыць, зусім ня ў тым, што, адважна абнаўляючы мастацкія формы, творцы непазбежна зноў і зноў абнаўлялі і тых формы, куды ўсявышні ўдыхнуў іх уласны дух; усім ім удалося так доўга затрымацца пад сонцам найперш з тае простае прычыны, што яны, творцы, як вядома, заўсёды вялі надзіва здаровы лад жыцця — у прыватнасці, не пілі, не курылі, і не цягаліся па жанчынах.

Чорнае шкельца з аптымiстычным адценьнем

Апошні лёнданскі дзень прысьвечаны хаўтурам.

У беларускай грэка-каталіцкай царкве святых апосталаў Пятра й Паўла рэй вядзе сёння праваслаўны айцец Ян з Манчэстэру.

Труна зачыненая, на вечку — крыж зь белых хрызантэмаў на яловых лапках, а на белым — яшчэ адзін крыж з чырвоных ружаў. Пад вечкам чакае заканчэньня зямных фармальнасьцяў старшыня Згуртаваньня беларусаў Вялікай Брытаніі Янка Міхалюк. Ён адышоў больш за тыдзень таму, але паводле ангельскіх законаў дарога ў іншы сьвет абстаўленая столькімі працэдурамі, што пахаваньне на дзвяцты дзень лічыцца яшчэ хуткім.

У раёне Фінчлі гэтым ранкам апрача насельнікаў Беларускае каталіцкае місіі гавораць па-наску некалькі дзясяткаў пераважна немалых людзей. У аднаго зь іх, спадара Аляксандра Зданковіча, я быў днямі ў гасьцях у графстве Мідлсэкс, дзе можна пад’есці выдатных дранікаў у выкананьні місіс Зданковіч, родам зь “нямецкай” Швайцарыі, запіваючы іх даволі неблагім “Кабэрнэ” родам з Малдовы і гартаючы лісты, якія з мноствам замілавальных памылак па-беларуску піша гаспадару з Масквы былы дысыдэнт Міхал Кукабака, што на знак падзякі за ўдзел у сваім вызваленьні прыслаў спадару Зданковічу бел-чырвона-белы сыцяжок, зь якім быў у жніўні 1991-га на барыкадах каля расейскага Белага дому.

Пахавальная каманда ў фракках і цыліндрах выносіць невялікую зграбную труну, і доўгі картэж “іншамарак” выпраўляецца на могілкі сьвятога Панкраца, дзе беларусы ўжо захапілі пляцдарм, на якім вы знойдзеце месца апошняга зямнога прыстанку архімандрыта Льва Гарошкі, айца Язэпа Германовіча (ён жа — паэт Вінцук Адважны) і грэка-каталіцкага біскупа Часлава Сіповіча.

Ангельскія далакопы не нашмат цьверазейшыя й ахайнейшыя за айчынных, хоць выкінутая з магілы зямля акуратна прыкрытая зялёнымі “дарожкамі”.

Падчас разьвіталых прамоваў адбываецца эксклюзіўнае знаёмства з новым паслом Рэспублікі Беларусі ў Злучаным Каралеўстве Ўладзімерам Шчасным, што, не зважаючы на прэзыдэнцкія выбрыкі, без усякае натугі гаворыць па-беларуску і — новы крок у беларусізацыі гэтых выспаў — толькі што прыляцеў зь Менску ў Лёндан першым наўпроставым авіярэйсам.

Па дарозе з могілкаў на памінкі я спрабую ўявіць, як спадар Міхалюк ляжаў гэтыя восем дзён у сваім новым жытле ў скарбовым доме і чаго ён там наслухаўся. Асабіста мне так доўга чакаць не хацелася б. Няхай бы тыя некалькі лішніх дзён да перасяленьня на паўтара мэтра глыбей засталіся мне на яшчэ адно падарожжа, на тое, каб скончыць рукапіс, выпіць пляшку добрага віна і пашаптацца ў ложку з жанчынай, якая, магчыма, яшчэ чакае мяне.

Красавік, 1995

Гарэла сьвечка

Калі пачую знакамітае пастэрнакаўскае «Свеча горела на столе, свеча горела...» (а яшчэ — калі парэжуся лязом), мяне нязьменна агортвае той самы ўспамін. У ім за вокнамі таксама з прысьвістам круціць завіруха, і гарыць на стале сьвечка, і на яе дзьме з кута скавыш, але на гэтым падабенства сканчаецца: ня падаюць на падлогу жаночыя чаравічкі, ня капаюць на скінутую сукенку гарачыя кроплі воску, агонь спакусы не ўздывае, як анёл, сваіх крыжападобных крылаў, і двое каханкаў не знікаюць у сьнегавай імгле экзыстэнцыйнага часу.

У тым успаміне на мяне не міргаючы глядзяць вочы аднаклясьнікаў, каля сьвечкі ляжыць аркушык паперы, зь якога я зараз павінен прачытаць тэкст прысягі, а клясная кіраўнічка працягвае мне лязо: спачатку яго трэба прадэзінфікаваць у язычку полымя, потым чыркнуць сабе па пальцы й расьпісацца крывёю. Насьмешлівыя позіркі аднаклясьнікаў і спалохныя — аднаклясьніцаў робяцца нясьцерпнымі. «Не!» — крычу я і, дзьмухнуўшы на сьвечку, выбягаю ў школьны калідор.

Так зрываецца маё ўрачыстае ўступленьне ў атрад чырвоных следапытаў.

Час дзеяньня — 1968 год. Месца — наваполацкая школа, куды я прыйшоў, пераехаўшы з Полацку, дзе ў такія гульні мы не гулялі.

Вядома, мікробы пацыфізму ў нашыя правінцыйныя палестыны тады яшчэ не заляталі. Колькі сябе тагачаснага памятаю, мы, як і некалькі пакаленьняў нашых папярэднікаў, да самазабьшцы захоплена гулялі ў «вайнушку».

Калі я пайшоў у першую клясу, трохі старэйшыя хлопчыкі судзілі і, паводле прысуду, павесілі пад мостам над Палатой свайго аднагодка, прызначанага «Гітлерам». Кажуць, такія выпадкі, асабліва ў першыя паваенныя гады, здараліся ня толькі ў Полацку.

Ролю эсэсаўца з сваёй ахвоты ў нас звычайна выконваў Коля Кірпічонак. Ён спрытна пырскаў праз шчарбіну асцой і падзіў «юдэн, камуністэн, камісарэн. Буд'ем немношко стрэляйт» з такой натуральнасьцю, што маленькія сэрцы безнадзейна абрываўшы ў сьцюдзёную бездань. (Мой сябра Вова Цымэрман, хоць і быў з усіх нас самы дужы, у такія гульні — відаць, дзякуючы геннай памяці — ніколі не гуляў, затое ў пятай клясе, падпільнаваўшы «эсэсаўца» Колю ў вечаровым завулку, моўчкі і з асалодаю зьбіў таго на горкі яблык.)

Сьпярша з гэтай вайной-вайнушкаю ўсё было проста й ясна. «Нашы» непазбежна перамагалі «немцаў». «Нашы» былі спрэс героямі, а «іхныя» — мязотнікамі. Гэта была такая ж аксыёма, як і тое, што малочнае марозіва ў летамцы каля рынку каштавала 9 капеек.

У які час у дзіцячай душы зашкрэблася жамярыца сумневу — узгадаць, бадай, немагчыма.

Мінецца шмат гадоў, пакуль хлопчык, што на допыце пляваў Колю Кірпічонку ў твар і нікога не «выдаваў» (а Коля, выціраючы рукавом плявок, балюча біў «партызана» ў бок нагою ў «эсэсаўскім» кітайскім кедзе), зразумее, што вайна — гэта гераізм і брудная палітычная гульня, адвага й баязьлівасць, разьлік і безразважнасьць і шмат чаго іншага, прычым разьмеркаванага зусім ня ў строгай адпаведнасьці з тым, чья вайна — справядлівая, а чья — не. І яшчэ больш гадоў пройдзе, пакуль той хлопчык сустрэне ў Васіля Гросмана размову начальніка нямецкага канцлягеру зь ягоным вязьнем, адданым балышавіком, які бачыў Леніна, і ўкормлены фашыст-інтэлектуал, выпусьціўшы элегантны струменьчык духмянага цыгарэтнага дыму, скажа свайму зьнясіленаму голадам візаві прыкладна наступнае: вайна паміж гітлераўскай Нямецчынай і сталінскай Расеяй ёсьць трагічнаю недарэчнасьцю, і сучешыцца ў гэтай сытуацыі можна толькі адным — хто б ні ўзяў верх, нашая справа пераможа. А пасля той хлопчык сустрэнецца зь людзьмі, якія хацелі ваяваць за Беларусь, не залежную ні ад Масквы, ні ад Бэрліну, і ўрэшце апынуліся ў магілах пад Монтэ-Касіно і ў сталінскай вечнай мерзлаце або на берагах Антарьё й на Манхэтэне. А пасля ён сустрэне абчаплянага ордэнамі й мэдалямі «вэтэрана Вялікай Айчыннай», пра якога будзе дакладна вядома, што гэты чалавек каваў перамогу, усю вайну расстрэльваючы «врагов народа» пад Новасібірскам.

У той час Коля Кірпічонок ужо даўно будзе служыць у КГБ, а Вова Цымэрман на ўсякі выпадак зьездзе ў Ізраіль і, напэўна, не даведаецца, што Хатынь спалілі ўкраінцы, асьвейскіх гэбраяў і беларусаў стралялі й паалі ў хатах латышы, а на Глыбоччыне й Лепельшчыне лютавалі, пакуль не перакінуліся замольваць грахі да партызанаў, «русские воины» з аддзелаў Радзьёнава.

Шмат чаго будзе потым, але пакуль — пра згаданую жамярыцу дзіцячага сумневу.

Можа, яна завалтузілася ў той далёкі Дзень Перамогі, калі я ўпершыню ўбачыў бацьку на моцным паднітку. Спачатку ён зьняў з свайго пракурорскага кіцелю ордэн Чырвонае Зоркі й дзясятка мэдалёў, а тады ўзяўся нам зь сястрычкаю апавадаць нешта

падазрона негераічнае, што зачалася ў маёй памяці абрыўкамі павучынак з задаўненага бабінага лета: пра панічнае адступленне «нашых» па стэпе да ракі Дон, пра вінныя скляпы вугорскага графа, дзе ў віне з расстраляных бочак патанулі колькі дзясяткаў п'яных салдацікаў і пра нейкага свайго сябра, якога за нейкую Дусю застрэліў чалавек зь дзіўным прозьвішчам Сьмершавец... Блытаныя ўспаміны скончыліся тым, што бацька заплакаў і, мабыць, помсыячы таму Сьмершаўцу, прабіў сваім пяціфунтовым кулаком сьценку нашае фанэрнае шафы. Я плакаў ад страху. Малая сястрычка румзала, бо хацела паглядзець салют. Мама таксама плакала, цэлы вечар выцягваючы з разьбітай бацькавай рукі стрэмкі. Такім, у сьвязях, і запомнілася тое сьвята.

А можа, дзіцячая яснасьць успрыманьня мінулае вайны ўпершыню ўскаламуцілася, калі на іншы Дзень Перамогі бацькаў брат дзядзька Санька зацягнуў песьню, дзе былі загадкавыя ды зь відавочным прысмакам неасэнсаванае брыдкасьці словы пра савецкага камандзіра, які спачатку камандаваў ротамі, а потым

*В Ленинград пробирался болотами,
Целку ломаю вдовы.*

А мо вінаватыя былі асьцярожныя маміны прыгады пра фольксдойча Паўля зь нямецкага гарнізону іхнае прыдняпроўскае вёскі, пра Паўля, які паведамляў вяскоўцам, калі будучь хапаць моладзь на работу ў Нямецчыну або забіраць каровы, які меў пасьведчаньне нямецкае антыфашыстоўскае арганізацыі, яўна падабаўся маёй маме і танцаваў з ёю на вячорках, які перадаваў патрэбныя партызанам зьвесткі і ў выніку быў зь нечага загаду застрэлены крыху зьбянтэжанымі хлопцамі зь лесу проста за хатаю, куды прынес ім чарговую паперку зь нейкімі лічбамі й малюнкам?

Мая бабуля Аўгінья, удава расстралянага ў 1933-м «врага народа», наконт тамтэйшых партызанаў выказвалася зь нязвычайнай дзя яе ціхмянага характару экспрэсіўнасьцю. Найбольш запала мне ў памяць гісторыя з апошняю карміцелькай вялікай сям'і маладой кароўкаю Цясюткай, якую хавалі ў адрыве за сенам, але сусед Апанас, колішні камбедавец, раскулачвальнік і даносчык, штосьці спасьсярог і прывёў у адрыву сяброў з карабінамі, якія слухалі, ці дыхае сена, ды толькі разумная рагуля, чуючы пагібель, прытаіла дыханьне і ўратавалася, уратаваўшы гэтым маму зь яе сёстрамі, а маімі будучымі цёткамі, што праз паўстагодзьдзя, калі мама ўжо

будзе ў лепшым сьвеце, запытаюцца ў мяне, куды ж выбралі на самага галоўнага іх зямелю А.Р.Лукашэнку — у Маскву ці ў Менск?

Мне здаецца, сумневы накіштаат маіх варушыліся ня толькі ў маёй душы, проста мы старанна хавалі іх, доўжачы сваю «вайнушку» зь яе бясспрэчным падзелам на «нашых» і «немцаў», «вайнушку», у якой клясе ў пятай у шэрагах байцоў нечакана зьявіліся кулямётчыцы, разведчыцы й мэдсястрычкі, і ім было наканавана ўжо зусім хутка ператварыць нас з загрубелых ваякаў у людзей цалкам цывільных, здатных хіба што на лякальную памежную сутычку з рэваншыстамі з ФРГ, што — па назову аднаго з полацкіх прадмесцяў — расшыфроўвалася як Фэдэратыўная Рэспубліка Грамы.

А потым прыйшла завірушная зіма, калі мы перабраліся жыць у Наваполацак і калі на стале ў музэі баявой славы гарэла сьвечка.

Я думаю, што адмовіўся падпісаць прысягу ня толькі праз боязь крыві ці з гігіенічных меркаваньняў. Мне ўсё ж ішоў пятнаццаты год і пры ўсёй тагачаснай інфантальнасьці я мог ужо звязаць некаторыя факты ў ня надта артадаксальныя сылягізмы.

Мне, безумоўна, было яшчэ рана казаць кляснай кіраўнічцы, што больш страшнай за вайну з гітлераўцамі была вайна ўлады з уласным народам, а сьмерць у Курапатах, ці ў нашых полацкіх Бельчыцах была нашмат больш жудаснай за гераічную сьмерць пад Сталінградам ці ў апэрацыі «Багратыён». Аднак я добра ведаў, што я ўнук пасьмяротна рэабілітаванага дзеда Максіма. Ад бацькі я чуў, што сталінскія «перегибы» ацэньваліся (тады) у дзясяткі тысяч жыцьцяў, і аднаго разу на ўтаворы кляснай усё-такі (няхай і бяскроўна) уступіць у сьледапыты, запрапановаў зьбіраць зьвесткі ня толькі пра герояў Вялікай Айчыннай, але і пра тых, каго замучылі ў НКВД. Клясная паглядзела на мяне быццам на жыхара паўдзённага паўшар'я Юпітэру або як на чалавека, што ўцёк з колішняга бэрнардынскага кляштару ў полацкім Задзьвіньні, дзе была вар'ятня і дзе прыкладна ў той час псыхіятрам спатрэбілася цэгла, пасьля чаго бабінец кляштарнага касьцёлу разабралі, а косткі з пахавальняў пад ім раскідалі па двары пад нагамі ў хворых.

Вынікам маёй прапановы сталася сур'ёзная размова кляснай з маці. Я быў дэфініяваны ідэйна нявыхаваным падлеткам. Пагатоў, вылазка лічылася ня першай. Адночы на ўроку гісторыі, пачуўшы ад настаўніцы, што Ленін у эміграцыі «жыл впроголодь и ходил в бедной, поношенной одежде», мы з выдатнікам Мішам Пеньяўскім, абурыўшыся гэткай міталягізацыяй, гучна зарагаталі. Другім разам мы спрабавалі выступіць супраць рэпэтаваньня на ўроку літаратуры літмантажу да сустрэчы з чарговай дэлегацыяй вэтэранаў, дзе мы

павінны былі сядзець з гасьцямі на сцэне школьнае актавае залі вакол партызанскага вогнішча, зладжанага з вентылятару й прывязаных да яго піянэрскіх галыштукаў. (Трэба, праўда, прызнаць, што наш пратэст меў досыць банальную прычыну — мы ня вывучылі сваіх вершаваных тэкстаў, як, зрэшты, і заданьня зь літаратуры.)

Сярод тых, хто прыходзіў у нашую клясу і ў музэй баявой славы ў пінжаках з планкамі баявых узнагародаў, трапляліся розныя людзі. Сівы партызанскі камандзір апавядаў, як адзін перамог у баі прыкладна 47 фашыстаў і, паказваючы ў музэі на партрэт вядомага полацкага падпольшчыка, крычаў, што гэта «враг», які, працуючы ў гарадзкой управе, выдаваў савецкіх людзей. Падпольшчык, у сваю чаргу, расказваў, што выдаваў не савецкіх людзей, а фальшывыя дакумэнты, зь якімі палачане пазьбягалі арышту і вывазу на захад, а партрэт свайго ляснога апанэнта дапаўняў калярытнымі дэталямі кшталту пасылкі ардзінарцаў у баявыя рэйды з заданьнем зьбіраць па вёсках прыгожых дзяўчат і маладзіцаў. Памятаю, найбольш мы паверылі бязрукаму вызваліцелю Полацка, у якога вісеў на грудзях усяго адзін мэдаль «За отвагу», а яшчэ — партызанскаму мінёру, што ўзгадаў, як дзень навывіёт незварушна ляжаў зь мінаю каля чыгуначнага насыпу пад носам у нямецкіх патрулёў і, абсіканы з галавы да ног ляснымі мурашкамі, бачыў, як у яго паміж пальцаў вырасла трава.

Здаецца, тады я пачуў магнітафонавы запіс песьні невядомага маскоўскага барда пра роту, празь якую ўвесну бягуць ручаі й цвітуць пралескі. Хрыпаты, пад Высоцкага, голас сьпяваў:

*Ах эта рота, ах эта рота,
А хто привел ее сюда,
Кто положил ее на снег?
Ах эта рота, ах эта рота.
Нет, не проснется по весне,
Нет, не проснется по весне...*

Прыпеў быў такі:

*Наступала по болоту,
А потом пошла назад.
В сорок третьем эту роту
Расстрелял заградотряд.*

Зьбіраць зьвесткі пра заградатрады я кляснай вырашыў не прапаноўваць. За лепшае палічыў не распытваць яе і пра вёску, якую нібыта спалілі разам з жыхарамі не фашысты, а — за тое, што там на пачатку вайны напаілі немцаў малаком — пераапраанутыя ў іхную форму энкавэдысты, і пра тое, ці праўда, што быў загад ліквідоўваць адчыненныя на акупаваным абшары беларускія школьнікі, а заадно пускаць у расход беларускіх настаўнікаў... Гэта мы чулі, калі пасля афіцыйных выступаў вэтэраны бралі чарку й пачыналі адхліяцца ад генэральнай лініі.

Карацей, чырвоным сьледапытам я ня стаў.

А раскруціўся ўвесь гэты клубок ад таго, што я парэзаў лязом палец, а зусім не сабраўся падступна кінуць цень на вэтэранаў 2-й сусьветнай, у тым ліку й на таго яе двойчы параненага салдата, якога звалі Аляксеем Арловым. Я ведаю, што для вас (не ўважаючы на тое, што на вуліцах нашых ачышчаных ад немцаў гарадоў замест чорных гестапаўскіх машынаў адразу ж завуркаталі варанкі доблесных чэкістаў, не ўважаючы на вяртаньне калгаснага прыгону, не ўважаючы на тое, што ў Сібір паехалі ўжо ня вёскі, а цэлыя народы, не ўважаючы на тое, што ўжо празь нейкія два-тры гады пераможаныя аказаліся сыццейшымі й заможнейшымі за пераможцаў, не ўважаючы на тое, што краіна-пераможца Беларусь у выніку 2-й сусьветнай вайны страціла Віленшчыну і Беласточчыну) паведамленьне пра разгром Гітлера, пэўна, назаўсёды застанецца самым шчаслівым днём.

Для вас перамога да апошняе хвіліны будзе Вялікаю Перамогай.

Але ж вы таксама ўжо даўно зразумелі: выйграўшы вайну, можна прайграць мір.

Травень, 1995

Божая кароўка зь Пятай авяню

Зялёны нататнік

Як пасья пары крышталёвых келіхаў іскрыстай італьянскай лямбрускі з эратычным букетам захохацца раптам набурболиць кантовую шклянку старадароскае “саматканкі”, як пасья печаных мідыяў і салаты з амараў у таемных глыбінях падсвядомасці народзіцца вострае жаданьне ўкусиць салёнага гурка з прысталым парэчкавым лістом, як пасья чорнага з шпышынавым падбоем тому Борхэса ні з чога ні зь якога заманецца пагартаць прэзаіка А. Федарэнку, так пасья прэтэнцыёзных дыярыюшаў, нецьвяроза-гульлівых зацемак на тэатральных праграмках ды розных іншых вычварэнстваў можа бліснуць здаровая ідэя — угрунтаваўшыся за пісьмовым сталом, стварыць нарэшце нешта і зьместам і формаю нацыянальна непахіснае.

Праўда, ты ня будзеш, насьледуючы клясыку, лезьці ў ванну і апранаць белую адпрасаваную кашулю, а, насьледуючы самому сабе, купіш дзьве (а лепей тры) пляшкі чырвонага баўгарскага віна “Рубін”, агідным пісклявым голасам нахабна адкажаш на тэлефонны званок, што цябе няма дома, разгорнеш свой зялёны нататнік, нальеш у небіткую шклянку ад фірмы “Luval” першую дозу і, непрыемна ўражаны спалучэньнем чырвонага й зялёнага колераў, парушыш брыдкую несудаднасьць некалькімі добрымі глыткамі, а прывёўшы колькасьць паўтарэньняў гэтага манэўру ў строгую адпаведнасьць з колькасьцю дзён тваёй вандроўкі, заўважыш, што ў цябе сапраўды атрымаўся замшэла-традыцыйны падарожны дзённік.

15.06. Калі на першым курсе ўнівэрсытэту мы былі “на бульбе” пад Койданавам, я жыў у глухога дзеда-бабыля. Першай адметнаю дэталлю інтэр’еру ягонае хаты была этажэрка з адной-аднюткаю кніжкай — “Как закалялась сталь”. Другой — рэпрадуктар часоў Малянкова і Кагановіча. Дзедава радзьёкропка балабоніла й сьпявала ад ранішняга гімну да паўночнага, прычым заўсёды на максымальнай гучнасьці. Аднаго разу я, ня вытрымаўшы дуэту гаспадаровага храпу і ненавіснай чорнай талеркі, падкраўся да яе ды падкруціў рэгулятар. Храпеньне імгненна абарвалася, і дзед зусім нясонным голасам растлумачыў мне, што за “радзіву” ён плоціць на ўсю катушку, а таму і гаварыць яна мусіць бесьперапынна. “Ня хочаш спаць, чытай кніжку!” — сказаў дзед і зноў захроп. Змагаючыся з узгадаванай у школе і ў камсамоле, далікатна кажучы,

непрыязнасцю да праграмайнай савецкай літаратуры, я ўзяў з этажэркі знакаміты твор М. Астроўскага. Пад абцёржанаю вокладкаю аказалася Эвангелье.

Першае ўражаньне, як і каханьне зь першага погляду, заўсёды падманнае, угадаўшы койданаўскую ілюстрацыю да праблемы нацыянальнае мэнтальнасьці, думаю я, назіраючы, як мой сусед, польскі дзед з абсівераным да бурачковага колеру сялянскім тварам, штораз падазрона прынюхваючыся, даядае свой дэсэрт: акуратна высыпае ў рот пакецік солі, сьледам — чырвонага перцу, потым — пакецік сухіх вяршкоў, за імі — цукру і ўрэшце запівае гэтыя самалётавыя прысмакі несалодкай гарбатаю. Тым часам перад нашым “Боінгам” з акіянскае сінечы вырастае фантастычны айсбэрг Грэнляндыі.

Польская авіякампанія “Lot” частуе так шчодро, што я расплюшчваю вочы ўжо над паўночнай Канадаю, дзе Госпад дасчочу паштукарыў, ствараючы раскіданыя па тамтэйшай тайзе азёры, у абрысах якіх можна пазнаць то сплечных у экстазе каханкаў, то нянаскага зьвера жырафу, то вершніка, што гоніцца за адным маім знаёмым прэзыдэнтам...

Пашпартны кантроль у нью-ёрскім аэрапорце Кенэдзі зноў змушае ўспомніць хату койданаўскага эвангеліста: пад скураной абгорткаю з “Пагоняй” амэрыканскі памежнік знаходзіць тую самую “краснокожую пашпартину”, але, у адрозьненьне ад свайго калегі зь лёнданскага аэрапорту Гітроў, усё ж не выпраўляе ў маёй анкеце “Belarusian” на “Russian”.

Першае пытаньне, якое я чую з вуснаў заакіянскіх беларусаў: ці праўда, што нехта восем начэй запар уздымаў над Маладэчанскім гарсаветам бел-чырвона-белы сыцяг?

16.06. У царкве сьвятога Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле, Нью-Ёрк, уваччу зьнячэўку палпылі менскія “кадры” з Домам ураду да і пасья рэфэрэндуму. Калі і вы захочаце пракруціць гэтую “хроніку”, дык пераканаецеся, што наш сыцяг сапраўды *лунаў*. Гэта было ягонае неба, у якое ён імкнуўся, зь якім суладна зьліваўся, нечым нагадваючы бусла, якога за выкапаньмі прэзыдэнтам памежнымі слупамі ўжо амаль не сустрэнеш. А паспрабуйце ўявіць, каб *лунаў* сыцяг “усенароднапрэзыдэнцкі”. Ну што пра яго скажаш? Вісіць, трымціць, трапечацца... Прадчувае свой лёс.

Перад срабрыста-зялёным паралелепіпэдам ААН над Іст-Рывэр на флаштоку пакуль што кожную раніцу ўздываюць сыцяг, надзелены здатнасьцю лунаць. Яго маленькія бел-чырвона-белыя

копіі можна набыць у аанаўскай сувэнірнай крамцы ў выглядзе настольных сцяжкоў, значкаў і брыжыкаў.

Выбіраючы сабе тавар, па вачах мурына-гандляра заўважаю, што ён яўна нешта чуў. Ці застаюцца гэтыя сцяжкі нацыянальнымі? — занепакоена пытаецца мурын. Пытаньне сфармуляванае так удала, што я магу, не пазычаючы ні ў кога вачэй, запэўніць візаві, што застаюцца, а каб адказ прагучаў больш важка, прашу яшчэ дзясятка “падрыўных” брыжыкаў.

Побач з будынкам Аб’яднаных Нацыяў вы можаце агледзець падарунак СССР — твор скульптара Вучэціча “Перекуем мечи на орала”. Хтосьці з турыстаў пакінуў каля гэтай адлітай у мосенжы савецкай абяцанкі-цацанкі прыціснутую каменьчыкам газэтную старонку з фатаздымкамі зруйнаванага Грознага і радка трупікаў чачэнскіх дзяцей.

Люксэмбурскі падарунак у выглядзе ўсталяванага на п’эдэстале пісталета з завязанай на вузел руляю выдае больш шчырым.

Ужо ў касмапалітычным Нью-Ёрку (у глыбінцы любая традыцыя трыкроць мацнейшая) на кожным кроку сустракаецца з культу амэрыканскага сцягу. Дагледжаныя зорна-паласатыя палотны зьвешваюцца з падваконняў, аздабляюць дахі, вітрыны і ўваходы ў офісы. Каб у Менску ці ў Полацку я ўбачыў столькі чырвона-зялёнай тканіны, дык заставалася б адно намыліць вяроўку. Аднак гэткае сьмерць мне не пагражае. Ці здольныя вы ўявіць здоровага грамадзяніна Рэспублікі Беларусі, які на досьвітку ўрачыста ўздымае прэзыдэнцкі сцяг каля свайго дому, а ўвечары ня менш урачыста спускае яго ў промнях нізкага сонца?

Між тым такую цырымонію зь сцягам ЗША я зноў і зноў назіраю з аўтамабіля, за рулём якога — мой даўні знаёмы, жыхар штату Пэнсільванія Васіль Мельяновіч. У зеленаватай смуге адплываюць падобныя да зробленай Гулівэрам выцінанкі абрысы мангэтанскіх хмарачосаў. Мы едем да Васіля ў амэрыканскі Гановэр. Сёе-тое пра адносінны майго кіроўцы да Беларусі могуць сказаць драбніцы: два цыфэрблаты на гадзінніку, стрэлкі якіх паказваюць час з разьбежкаю на сем гадзінаў...

Калі хтосьці мяркуе, што самая кансэрватыўная ў заходнім сьвеце краіна — Вялікабрытанія, дык паездка па амэрыканскіх аўтастрадах моцна пахісьне гэтую ўпэўненасьць. У адрозьненьне ад уладаньняў яе вялікасьці каралевы, тут вы нідзе не сустрэнеце ні дарожных паказальнікаў з кілямэтрамі — суцэльныя мілі (а на гольфавых пляцоўках — ярды й інчы), ні бэнзаправак з коштамі за літар. Як вам ня проста ўцяміць, што такое галон, так ня кожнаму

тубыльцу ўтлумачыш, што такое кіляграм. Пра тэмпературную шкалу Цэльсія ён нешта чуў, але карыстаецца выключна градусамі паводле Фарэнгайта, збольшага знаёмымі нам дзякуючы раману Рэя Брэдбэры, што, як мне памятаецца, некалі збіраўся пасья пяцідзесяці гадоў канчаць жыццё самагубствам, бо лічыў, што за гэтай мяжою жыць мужчыну ўжо проста няварта, але вось паспяхова жыве далей, маючы магчымасьць гэтаксама, як і мы, са смакам павячэраць на мяжы штатаў Дэлаўэр і Мэрылэнд і выпіць кубачак кавы на мяжы Мэрылэнду з Пэнсільваніяй.

17.06. Вынікі падарожжа па заснаваным землякамі Гётэ й Шылера ўтульна-двухпавярховым Гановэры падводзяцца ў швэдзкай рэстаранцыі: \$8 за ўваход, і маеш права, нічога больш ня плацячы, не выходзіць, пакуль ня зробіцца млосна. Мяркуючы па аб'ёмах добрай паловы наведнікаў, менавіта такім чынам яны й звыклі бавіць вольны час.

Едучы па спадзістых, як у нас на Наваградчыне, зялёных пэнсільванскіх узгорках, гаворачы з спадарожнікам па-беларуску, слухаючы касэтку з запісамі фальклёрнага гурту “Янка”, сустрэтага спадаром Васілём у падземным пераходзе каля Камароўкі, ловіш сябе на тым, што ты ўжо неўпрыкмет прыняў існаваньне гэтае ідэальнае Беларусі з кандыцыянарамі ў машынах (на вуліцы 90° паводле Фарэнгайта) і “Макдоналдзамі” на ўзбочынах як рэальнасьць і нават паспеў досыць выгодна ўладкавацца ў ёй.

У доме ў Мельяновіча ілюзія адно мацнее: беларуская бібліятэка, калекцыя ручнікоў, абразы, беларуская мова ў тэлефоннай слушаўцы... Апрача ўсяго іншага з пошты прывозяць пухляную капэрту беларускае пэрыёдыкі. Як у дзіцячай гульні, наўздагад выцягваеш адтуль нумар менскага часопісу “Беларуская думка”, наўздагад разгортваеш яго, і на зьмену ілюзійнай Беларусі прыходзіць рэальная, што прамаўляе да цябе голасам паэта Б. Спрынчана:

Что ему хулили? Ничто!

Он в сознанье поколений врос,

И в своем простреленном пальто

На ветрах маячит, как Христос.

Згадаўшы лезьненскі інцыдэнт з замахам на кандыдата ў народныя прэзыдэнты, можна падумаць, што гэта пра Аляксандра Рыгоравіча. Аж не, пакуль што пра Леніна. Цалкам здаволены першым творам Апалён ужо ня кліча творцу да новай сьвятой ахвяры, але паэт не дазваляе сабе палёгкі і спрабуе яшчэ раз

авалодаць музаю. Тая бароніца, колькі змогі, словы разьбягаюцца з радкоў, быццам прусакі, аднак задыханы, распалены высокім грамадзянскім пачуццём творца ўсё ж дамагаецца свайго.

*Тем, что вижу, наполняю строки:
В Смилевичах, Лельчицах, Ушачах
Вкальвает каменщик на стройке,
Тракторист на пахоте ишачит.
А у водоемов Беларуси
Хищники гнездятся хорошенько.
Кто они? — дознаться не берусь я,
Если не поможет Лукашенко.*

Браво, товарищ стихотворец! Колькі сапраўднай выпакутаванай паэзіі ўжо ў адных толькі “водоемах Беларусі”! Глядзіш, хто-небудзь з самых вэртыкальных павесіць за такія рыфмы мэдаль Францішка Скарыны, а мо й зацьверджаны, як ні дзіўна, Вярхоўным Саветам ордэн К. Каліноўскага. Хоць лепей, вядома, спачатку параіцца з народамі і правесыці рэфэрэндум: ці вы “за” новыя ўзнагароды ды іхнюю інтэграцыю з Расеяй, ці вы супраць нашага прэзыдэнта? Калі “за”, дык Каліноўскага заменім на Міхаіла Мураўёва, а Скарыну, што, безумоўна, таемна спачуваў БНФ, ну хоць сабе на маскоўскага князя Васілія III, за якім у “первопрестольной” заслужана палілі арыентаваную на агрэсіўны Захад Францішкаву “Біблію”.

18.06. Ваколіцы Вашынгтону нагадваюць краявіды, што пльвуць за вакном цягніка, калі пад’яжджаеш да Вільні з боку Новае Вялейкі: зялёныя асмужаныя горы, яры і нават гатычныя сьпічакі.

Пасьля Нью-Ёрку горад выдае правінцыйным — не раўнуочы, як пасьля Менску наш Слуцк. Беларускае пасольства на вуліцы Нью-Гэмпшыр, 1619. Кажуць, тры дні таму пасол Мартынаў загадаў спусьціць бел-чырвона-белы сьцяг. Ня ведаю, хто загадаў яго падняць зноў, але я фатаграфуюся пад тым самым сьцягам, які ў верасьні 1991-га мы з Сокалавым-Воюшам ды іншымі нацыяналістамі вешалі над Полацкім гарсаветам і які, будзьце пэўныя, мы раней ці пазьней павесім ізноў.

Праз парк кварталаў вуліца перакрытая паліцыяй: дэманстрацыя сэксуальных меншасцяў. Наперадзе гурма жыццяральных гомасэксуалістаў зь вясёлым гіканьнем цягне зладжанага з блакітных і бэзавых паветраных шарыкаў даўжэзнага, ярдаў на пятнаццаць, цмока. Шчыльнымі шыхтамі праходзяць стройныя хлопцы ў жаночых сукенках. Газуюць у бок Белага дому актыўныя лесьбянікі на зіхоткіх “Ямахах” і “Хондах”. Прагарцавала тройка мазахістак, запрэжаных у

вазкі з сваімі садысткамі. Туга падперазаўшыся навятокім калючым дротам, засяроджана прадэманстравалі мужчыны-мазахісты ў сталёвых аброжках з кольцамі для ланцугоў. На ўзбярэжжы гэтай бясконцай ракі гетэрасэксуальны глядач трапляе ў абладу непрытульнага адчування, што сэксуальная меншасць — гэта не дэманстранты, а ён сам. Каб пазбыцца дыскамфорту, публіка пачынае адпускаяць зьяважлівыя рэплікі наконт таго, што вашынгтонская працэсія — дрымучая самадзейнасць. Маўляў, сапраўднае сьвята “блакітных” будзе сёньня ў Нью-Ёрку: там і алімпійскі чэмпіён у скачках у ваду Грэг Лутаніс, і таварыства садамазахістаў імя Ўленшпігеля, і нацыянальныя калёны гасьцей з усіх куткоў сьвету.

(Вечаровыя тэлепраграмы цалкам пацьвердзілі прагнозы. Уніз па нью-ёрскай Пятай авеню ехалі ахвяраваныя піваварным канцэрнам “Мілер” плятформы з маляўнічымі жывымі кампазыцыямі, маршавалі блакітныя аддзелы вайсковых вэтэранаў і паліцэйскіх чыноў, сівенькая бабуля чыкіяла пад лёзунгам “Госпад блаславіў мяне двойчы: сын — гомасэксуаліст, дачка — лесьбіянка...” Расейскі нацыянальны кантынгент рухаўся перадапошнім, ззаду заставаліся толькі палякі. Сьвята набыло такое разгарненьне, што газэта “Новое Русское Слово” пісала: “Городские власти дали голубым потачку и позволили им маршировать мимо собора Св. Патрика, где от демонстрантов ожидали выходок типа прошлогодних и заготовили поэтому охапки пластиковых наручников и стопки желтых одеял для немедленного покрытия оголившихся. Когда мы подошли к собору, там было столько полиции, как будто приехал папа римский или Клинтон; если бы у Зимнего было столько ментов в октябре 1917-го, всем нам не пришлось бы мучиться на чужбине”.)

Ня выключана, што вам, як і мне, калі-небудзь таксама ўмроіцца кінуць вока на залю Вяроўнага Савету РБ, дзе прымалі Канстытуцыю, зьбівалі дэпутатаў ад апазыцыі ды націскалі кнопкі за аднаўленьне “праздника Великого Октября”. Як той казаў, і хочацца, і рагочацца: на шяху ў цьвярдзыню нашае дэмакратыі паўстане трайная заслона спрактыкаваных у яе абароне бамбізаў. А вось у будынак амэрыканскага сэнату кожны — абы ахвота — зойдзе без усякіх пралускак, спэцдазволаў і татальных шмонаў. Нагледзеўшыся ў кулюарах на парадныя партрэты і бюсты тамтэйшых прэзыдэнтаў, вы прысядзеце на бальконе залі паседжаньняў і паразважаеце, хто і каі станецца героем і аўтарам першага такога партрэту ў Рэспубліцы Беларусі.

Нягледзячы на тое, што ў гады студэнцтва мне давялося ўдзельнічаць у крутой разборцы з мурынамі, я так і не зрабіўся перакананым расістам. Таму маё сьведчаньне будзе больш каштоўнае, чым у якога-небудзь ку-клукс-кланаўца: калі вы раптам заўважыце, што вакол брудна, што ходнікі густа запляваныя, а з будынкаў абсыпаецца тынк, што жанчын не прапускаюць наперад, а на другім пляне кагосьці прыціскаюць да сьцяны — ведайце, што трапілі ў чорныя кварталы. Там беляя не жывуць і бяз скрайняй патрэбы стараюцца не зьяўляцца.

Вяртаючыся з Вашынгтону, зварочваем з аўтастрады ў Балтымор, дзе на паркінгу каля затокі машына з мурынамі, ігнаруючы доўгую чаргу, сходу заяжджае на вольнае месца, і тэма дачыненняў чорных і белых атрымлівае працяг. У прыватнасьці, я даведаваюся пра існаваньне ў Балтымеры раёну пад назовам *Little Italy* (Маленькая Італія), які тутэйшыя мурыны абыходзяць за мілю, бо апрача звычайнай паліцыі сваю службу бясьпекі мае там і Коза Ностра. У якасьці доказу яе эфэктыўнасьці мне прапануюць чувальную гісторыю пра трох залётных чарнаскурых, якія праз трагічную недасьведчанасьць нядаўна абрабавалі ў Маленькай Італіі ўтульны рэстаранчык, а за адным разам — каб не прападала дабро — згвалцілі гаспадарову дачку. Ніхто з пацярпелых і ня думаў зьвяртацца ў паліцыю. Але праз колькі дзён на хвалях затокі ціхамірна пагойдваліся тры добра прасмаленыя бочкі. Хто плыў у бок акіяну ў меру пасолены і паперчаны (перапрашаю за гастронамічную дэталь), вы ўжо здагадаліся.

19.06. Ці былі ў малых цялятак з саўгасу “Гарадзец” Шклоўскага раёну, дзе кіраваў раней наш прэзыдэнт, вось такія індывідуальныя буданчыкі? Але ж і жартаўнік вы, спадар Мельяновіч!

Ну, а калі вы цалкам паважна зьбіраецеся падкінуць экс-дырэктару ідэю адправіць усіх беларускіх дэпутатаў, што галасуюць супраць прыватнай уласнасьці на зямлю, на пару тыдняў у ЗША, дык я гэтаксама паважна прапаную вам неадкладна патэлефанаваць з гэтае нагоды ў Вярхоўную Рэзыдэнцыю ў Менск. Што з гэтага атрымаецца, вам распавядзе беларускі пісьменьнік з Таронта Кастусь Акула, які спрабаваў тактоўна пацікавіцца, чаму прэзыдэнт не павіншаваў з Днём Перамогі беларусаў, што ваяваў з фашызмам у войсках хаўруснікаў і жывуць цяпер у заходнім паўшар’і.

Тэлефанаваць мы, напэўна, возьмемся ўвечары, а пакуль едзем на тутэйшы аўкцыён. У будынку былой станцыі з масіўнымі бэлькамі і пацямнелай ад часу (ды колькасцьці разьлітага віскі) стойкаю бару,

дэманструючы даўнія беларуска-амэрыканскія культурныя сувязі, самі сабою вынырваюць з памяці героі полацкага фальклёру часоў майго дзяцінства — трое неразлучных каўбояў, якія невылазна сядзелі ў салуне ў аднавокага Гары. Працяг вы, магчыма, таксама памятаеце:

*Вдруг заходят туда
Человек восемнадцать
И ковбоям они
Предлагают убраться.*

Мы сьпявалі пад гітарны акампанэмент майго сябра Вовы Цымэрмана, і нашыя кулакі наліваліся мужнасьцю, рыхтуючыся да новых сутычак з заклатымі ворагамі з Задзьвіньня, дзе густа стаялі вайсковыя часткі і рэй вялі афіцэрскія сынкі, якія называлі моркву “морковью”, а адвечных дзьвінскіх курмялёў “пескарыямі”.

Аўкцыённая публіка ўражае сваёй стракатасьцю ня менш за выстаўлены тавар: шыкоўныя кандэлябры з Расеі часоў Аляксандра II і блізка знаёмыя з мольбу старасьвецкія капялюшыкі, недабітае кухоннае начынне й антычная манэта, стракатыя пэнсыльванскія посьцілкі зь нямецкім радаводам і замытыя мужчынскія майткі з расьцягнутымі гумкамі, якія ў нас у Полацку называюць проста “сямейнымі”. Цэдзячы пэпсі зь лёдам, мне падабаецца выдумляць сюжэты твораў, галоўная эстэтычная вартасьць якіх у тым, што яны ніколі ня лягуць на паперу. Выпетраны на жардзіну і белы як лунь стары набывае за пяць даляраў трэснуты зялёны кубак з адбітаю ручкай не таму, што здзяцінеў, а на памяць пра жонку-нябожчыцу, якая ўсё жыцьцё здраджвала яму зь ягоным сябрам, зь якім аднойчы incognito лётала на тры дні ў Парыж, адкуль і прывезла мужу такі самы кубак, паведаміўшы, што набыла яго, гасьцюючы ў сяброўкі ў Флорыдзе. А вунь тая прыгожанькая (пакуль не заўважаеш яе несупыннага ціку) маладзёнка выкладвае даляр за мініятурную парцалянавую ступку, як дзьве кроплі вады падобную да той, дзе яна гатавала атругу багатай старой цётхне, што, як неўзабаве высветлілася, прадбачліва адпісала ўсю маёмасьць улюбёнай котцы...

Аднак усё гэта хутка пачынае раздражняць, і я разгортваю на каленях сьвежы нумар часопісу “Вестник”. З гэтага балтыйморскага выданьня вы ўведаеце безьліч карыснага: вось кароль азартных гульняў Доналд Трамп абвясчае пра цяжарнасьць роднае жонкі; вось тэкст вашынгтонца Міхаіла Гольдэнбэрга пра тое, як К. Бальмонт з І. Севяранінам на эміграцыі выцыганьвалі грошы ў Сяргея Рахманінава; вось інтэрвію зь літаратарам Ю. Дружнікавым, што

здабыў славу як аўтар кніжкі “Вознесение Павлика Морозова” (самыя цікавыя мясціны інтэрвію — прызнаньне, што “по национальности я интеллигент” і цытата з К. Чапэка, дзе крытык кажа пісьменьніку: “Вы павінны пісаць так, як пісаў бы я, каб умеў”).

Чакайце-чакайце, а гэта што?! БНФ, Сяргей Антончык, Зянон Пазыняк, “который в чем-то очень похож на Гамсахурдия, Дудаева и Жириновского вместе взятых”... Гэта Іосіф Калюта (Менск) і Ёладзімер Левін (Нью-Ёрк) знаёмяць навакольную расейскамоўную публіку з нашымі палітычнымі заварушкамі. Дзякуючы адначасоваму погляду з розных бакоў акіяну, сытуацыя набывае вусьцішную стэрэаскапічнасьць, і беларускага чытача чакаюць адкрыцьці, якіх ніколі ня зробіш, невылазна седзячы на айчынных купінах. Мы чулі, напрыклад, толькі пра аднаго дэпутата Навумчыка, а на ўсходнім узьбярэжжы Атлянтыкі, высвятляецца, што іх — двое: “Координатор парламентской оппозиции Белорусского народного фронта Сергей Наумчик не устаёт повторять, что БНФ политику первого президента не приемлет. Другой депутат — бывший идеологический секретарь Витебского обкома партии Иосиф Наумчик — хочет помочь президенту. Два Наумчика, два депутата, стоящие по разные стороны политических баррикад — отец и сын. Помните, мы еще песню такую пели вдохновенно: “И нельзя сыновьям отставать от отцов хоть на малость, потому что идут по дороге отцов сыновья”. — “Не идут!” — скрушліва канстатуе “Вестник”. Але ўсе дробныя выдаткі такога кшталту блякнуць у параўнаньні з загаловам артыкулу: “Лука Мудищев — резидент российской разведки”. Як кажа ў хвіліны натхненьня мой знаёмы пісьменьнік Вінцэсь Мудроў: “Ну, кенты, трымайце мяне...”

20.06. Хоць уначы, далібог, нічога такога ня сьнілася, чамусьці прачынаюся з захрасьмі ў памяці словамі Калігулы: “Вы ніяк не зразумеете, што я чалавек простой”.

Пасьля гарбаты ды блінцоў з кляновым сыропам я адлятаю з Балтмору ў Кліўлэнд. Па дарозе ў аэрапорт спыняюся ля катэдру з шпальдачкай: *Leon Kavalov*. Барадаты і дабрадушны, у шортах і футболцы, беларускі старавер Лёва вядзе нас у акуратны да стэрэльнасьці садок, дзе пад адцвілаю ліпай стаіць стол з двума крэсламі. Краявід аздабляюць амаль дэкаратыўныя грады з памідорамі, бурачкамі, рэдзькай і паскам валошак.

Увечары я ўжо буду сядзець пад ліпаю ў Стронгсўіле пад Кліўлэндам, штат Агаё. Мае гаспадары зь беларускага культурнага цэнтру “Полацк” успомняць, як спачатку хацелі назваць свой цэнтар

“Палесьсем”, бо, на іх думку, самай дзейснай часткаю беларускае эміграцыі заўсёды былі палешукі, а я, пацягваючы ледзяное піва, раскажу, як у той час, калі яны будавалі тут храмы і вучылі дзяцей у беларускай школе, у нас, у беларускім Полацку, прыезджая набрыдзь гадала ў занябаным Крыжаўзвіжанскім саборы сьвіньняў, а беларускую мову ў маёй клясе вывучала восем чалавек з трыццаці двух. Пад нагамі будуць дасьпяваць суніцы. Над азярынаю мякка расьсьцелецца туманец. З высокай травы, настаўшы рудавата-шэрыя вушы, да размовы будзе прыслухоўвацца тутэйшы нацыяналістычна настроены трусік. Вавёркі, як і належыць жанчынам, будуць цікавіцца палітыкаю значна меней. А яшчэ менш зацікаўленьня выявіць нейкі падобны да хамяка дробны зьвер, які будзе тупа глядзець на нас, нагадваючы прадстаўніка той часткі электарату, што год таму дружна галасавала за танную гарэлку і тэлевізар зь лядоўняю за кошт індэксацыі ўкладаў, а потым вуснамі майго вечна п’янога серабранкаўскага суседа Камінтэрна пасья імгненнага падаражаньня яго самага заповітнага прадукту харчаваньня казала мне: “Нікаму, Воўка, няльзя верыць, нікаму”, і верыла далей, і цягнулася 14 траўня 1995 году на выбарчыя ўчасткі раней за ўсіх — пахмяліцца й аддаць свае галасы, каб мы хутчэй дасягнулі таго жыцьця, якое ў нас ужо было.

21.06. У кліўлэндзкай царкве Жыровіцкай Божай Маці вісіць сьпіс з 128 прозьвішчамі дарослых прыхаджанаў. Сцэну прыцаркоўнае залі некалі размалявала ў духу францускага мытніка Анры Русо беларуская дзяўчынка Ліда Лазар. Зубры, бярозавы гай, палоска жыта, маці зь дзіцём на каленях. У руках у малага сьцяжок накшталт таго, што на футбольным матчы Беларусь—Галяндыя пасья рэфэрэндуму адабраў у майго малодшага сына менскі міліцыянт з “Пагоняю” на кукардзе. Найбольшай праблемаю было намаляваць хаты, бо юная мастачка нарадзілася ўжо ў эміграцыі. Хаты атрымаліся адметныя: гібрыды ўкраінскіх мазанак і таіцянскіх бунгала з палотнаў Гагена.

Кліўлэнд вылучаецца ці не найбольшай у ЗША колькасьцю жыхароў-перасяленцаў з Усходняе Эўропы. У гэтым яшчэ раз пераконваецца ў гарадзкой публічнай бібліятэцы, дзе існуюць прыстойныя зборы кніжак на польскай, літоўскай, харвацкай, украінскай ды дзясятку іншых моваў. Высокі стэляж з сотнямі беларускіх кніжак. Неабдымная ўкраінка ў вышыванцы, адрываючыся ад кампутара, тлумачыць, што набыцьцё кожных 60 беларускіх выданьняў робіцца

падставаю для выпуску інфармацыйнага бюлетэню. Затрымліваюся каля кніжак кліўлэндца Аўгена Калубовіча.

Ягоны апошні зямны прыстанак я знаходжу на мясцовых могілках сярод іншых надмагіляў зь беларускімі прозьвішчамі: Карніловіч, Лук'янчык, Дурэйка, Гасьцееў. На помніку пісьменьніку — выява крыжа Сьвятой Эўфрасіньні. Пад датамі жыцьця можна прачытаць: “Wife Inna 1906 — ”. “Wife Inna” — гэта ўдава Іна Каханойская (яна ж — пісьменьніца Аляксандра Саковіч).

Спадарыня Іна ставіць на стол яблык і памаранчы. Невялікая розніца ў гадах тым ня менш дазволіла нам трапіць у адну часавую “капсулу”. Мы абое былі знаёмыя з гісторыкам Міколам Улашчыкам, а ў яе родных Ярэмічах я вудзіў рыбу, калі плыў зь сябрамі ад вытокаў Нёману да Балтыкі. Мы з гаспадыняю вучыліся на адным факультэце БДУ; праўда, яна — у Пічэты і Доўнар-Запольскага, а я — у Абэцэдарскага. Што там у Менску? Апошнія падзеі, вядомыя з ранішняга званка дахаты, — забарона канцэрту беларускіх рок-гуртоў, ладжанага з нагоды Купалья ды ўгодкаў разгону радыёстанцыі “Беларуская маладзёжная”.

Пад'яжджаючы да яшчэ аднаго кліўлэндзкага беларускага дому — сакратара часопісу “Полацак” Міхася Белемука й ягонай жонкі, нядаўняй мянчанкі Тамары (сёньня яна якраз атрымала зялёную іміграцыйную картку і з гэтае нагоды нас чакае ружовае каліфарнійскае шампанскае), — знаёмлюся з узорам мясцовага беларускага гумару. Шараговы жыхар Кліўлэнду Міхась Рагуля пасья грунтоўнага наведваньня бару сядзе за руль і выпраўляецца дахаты. “І ты, Міхась, у такім выглядзе едзеш?” — спыніўшы яго, дакорліва пытаецца тутэйшы палісман, таксама беларус. “А ты, Пятро, хочаш, каб я ў такім выглядзе ішоў?” — адказвае наведнік бару.

22.06. Афіцыйная сустрэча з “палачанамі”. Прысутнічае дваццаць пяць чалавек плюс пара вавёрак плюс камарэча. Чытаю сваё напісанае ў 1990-м эсэ “Незалежнасьць — гэта...”, якому, відаць, з кожным годам наканавана рабіцца ўсё актуальнейшым. Колішніх гадаванцаў кліўлэндзкай беларускай школы Віктара і Джо півачкавіць відавочна больш за нашу палітыку. Нягледзячы на даволі прыстойную беларускую мову, іхняя радзіма — Амэрыка.

Яшчэ адзін званок у Менск. З нагоды заявак на правядзеньне грунвальдзкіх урачыстасьцяў абласныя прэзыдэнцкія вэртыкальшчыкі ліхаманкава высьвятляюць, ці не расейцаў разбілі пад Грунвальдам нашыя продкі. Пасья гэткае навіны неапэтытныя каалізіі позьняга фільму жахаў успрымаюцца зь нейкім асаблівым настроем і

ператвараюцца, так бы мовіць, у алюзіі: група рэанімаваных сатанінскаю сілай таварышаў, перапрашаю, — мерцвякоў захоплівае гарадзкі крэматорый і заместа спалення трупаў запускае іх пасьля адпаведнае апрацоўкі назад да жывых.

23.06. Усе сны былі апанаваныя мерцвякамі ў розных знаёмых абліччах. Перакульваючы недаравальна лёгкія надмагільныя помнікі, яны прутка выскоквалі з трунаў, атрасалі з дыхтоўных гарнітураў зямлю і пачыналі выступаць з дакладамі, сустракацца з працоўнымі, уздымаць сцягі, езьдзіць зь мігалкамі, лавіць для сваіх досьледаў прыгожых дзяўчатак і загадваць немерцвякам пісаць заявы з указаньнем таго, хто на якой мове хоча гаварыць...

Адмыць сьвядомасьць ад тагасьветнага мярзоцыця, напэўна, здолее толькі Ніягарскі вадаспад, куды вязе мяне на сваім “траку” прэзыдэнт “Полацку” Янка (ён жа — Джон) Ханенка. Як на амэрыканскія сумеры, дык падарожжа з разраду недалёкіх — нейкія 600 міляў ці трохі болей, бо заедзем яшчэ ў Рочэстэр на полудзень да Натальі Арсеньевай.

У адзін цудоўны дзень 1974 году марак савецкага гандлёвага флёту Іван Ханенка ў кампаніі двух таварышаў зайшоў у пракляты капіталістычны супэрмаркет і ў хуткім часе выйшаў адтуль адзін, каб заявіць паліцыі, што вырашыў застацца ў Амэрыцы. У нью-ёрскім аэрапорце яго сустрэне прадстаўнік Талстоўскага цэнтру князь Галіцын, які па дарозе ў сваю сядзібу, да Талстых і Радзянкаў, пачастуе Янку абедам у шыкоўным рэстаране і чамусьці ня выявіць захапленьня, калі на пытаньне пра нацыянальнасьць марак угэўнена адкажа: беларус. (Прыйдзе дзень, калі сярод іншае карэспандэнцыі Ханенка атрымае рахунак за той абед.)

“Цела тут, а душа там, у Беларусі”, — пасьля доўгае пярэравы гаворыць наогул далёкі ад сэнтымэнтальнасьці Янка.

Мы ўжо круцімся па вуліцах Рочэстэру, дзе з сынам Уладзімерам, унучкаю й двума сабакамі жыве легенда нашай паэзіі.

Стол сабраны ў садзе пад чарэшняй.

Спадарыня Наталья лічыць, што паэтаў у беларускай літаратуры сёньня меней, чым дваццаць гадоў таму. Прамовіўшы колькі словаў, яна замаўкае, засяроджваецца на нечым сваім, і тады здаецца, што ў 92 гады чалавек і павінен углядацца ў іншыя сфэры, а не шчыраваць з гасьцямі. Аднак зьнячэўку гаспадыня паддымае сваю шклянку з содавай (але і з глытком віскі) і кажа саркастычны тост з палітычнай падкладкаю.

Высьвятляецца, што аўтарка гімну “Магутны Божа” ўглядалася ў маладосьць, у тэя дні, калі ўпершыню пачула беларускую мову. Сям’я вярталася ў 1920-м зь бежанства й затрымалася ў вёсачцы пад Дрысай. Гаспадароў звалі Юркам і Аўдоўцэяй. Уначы Наташа прачнулася ад таго, што за шафай Юрку пацягнула на любошчы, аднак гаспадыня не згаджалася, бо ў хаце былі чужыя людзі: “Ня лезь, а то юшку спушчу!” Асабліва расхвалявала дзяўчыну сваёй таямнічасьцю гэтая “юшка”.

“Раку пад Дзьвінскім перахозілі па лёдзе”.

“У Віленскай беларускай гімназіі адчула: гэта — маё!..”

У 40-м годзе яна ішла з Максімам Танкам, Міхасём Машарам і Айзікам Кучарам па Менску. Танк загаварыў, і напалоханы Кучар кінуўся да яго: “Цішэй, цішэй! У нас у Менску так гучна гаварыць па-беларуску не прынята!”

Фатаграфуемца на памяць каля кветніку з валошкамі й белымі лілеямі (іх вельмі любіла і Ларыса Геніюш).

Арсеньнева доўга глядзіць нам усьлед.

Нам, ці, можа, Беларусі?..

А ў штаце Нью-Ёрк, як і ў беларускіх вёсках пад Полацкам, Дзьвінскім і Вільняй, цвіла бульба. Усьцяж дарогі гандлявалі сухаватымі нясмачнымі трускаўкамі, а з узбочыны сумнымі жаночымі вачыма глядзелі на нас тры сарны.

Па-над кіпеньню вадаспаду пахла шпышынавай квеценьню. Каля парэнчаў беспардонна ціскаў белую жанчыну чалавек, у якога бельмі былі адно штаны. Жанчыне гэта яўна падабалася. Унізе стаяў параходзік, які неўзабаве, няўзнак завярнуўшы на канадзкую акваторыю, павязе нас пад самую выгбу ніягускай вясёлкі, дзе ў срэбным воблаку вадзянога пылу мне нарэшце ўдасца канчаткова загнаць зграю начных мерцвякоў у віварый і зачыніць іх там на замок разам з усімі іхнімі чорнымі членавозамі і рэзыдэнцыямі, у навакольлі якіх жывым людзям раець не падыходзіць бязь пільнае патрэбы да вокнаў і не рабіць на іх тле ніякіх рэзкіх рухаў.

24.06. Каб зірнуць, як жэніць сына Колю доктар Ала Орса-Рамана, мне даводзіцца пераадолець уначы яшчэ 400 міляў і тры штаты. Зь беларускае калёніі ў Нью-Брансўіку пад’яжджаю да Нью-Ёрку ў машыне з эмігрантамі зь Беласточчыны. І старыя, і маладыя моцна трымаюцца беларушчыны. “Ці Майкл драйвуе карам?” — цікавіцца адзін з маладых. “Драйвуе, драйвуе”, — з адметным акцэнтам адгукаецца з задняга сядзеньня жвавая бабуленцыя з-пад Гайнаўкі.

Вянчаньне ў вядомым сваёй талерантнасьцю ўнівэрсытэцкім езуіцкім касьцёле. Служаць па чарзе каталіцкі патэр і праваслаўны бацюшка. Як зазвычай бывае падчас супольных набажэнстваў і ў Беларусі, сьвятары распачынаюць спаборніцтва. Дзякуючы беларускаму хору верх зь яўнай перавагаю бярэ айцец Васіль. Нявеста паходзіць з ужо цалкам амэрыканізаваных італійцаў, а таму беларускі бок (сваты, “Лявоніха”, каравай) упэўнена перамагае і падчас вясельнае бяседы.

Застоліцу вам у нейкай ступені дапаможа ўявіць аповед Э. Лімонава “Юбілей дзядзі Ізі”. Публіка, вядома, сабралася не такая чарнявая, але наконт ікры і ростбіфаў усё было о’кей.

Рэстаран уладкаваўся над самай Іст-Рывэр, паміж двума мас-тамі з гірляндамі блакітных лямпачак, якія глядзеліся неяк правінцыйна і нараджалі ў нецвярозай душы туту па Бацькаўшчыне.

Я выцягнуў з кішэні зялёны нататнік і помсьліва запісаў ключавую фразу гэтага дня — “Майкл драйвуе карам”.

25.06. Кожны беларускі асяродак у Амэрыцы наймацней лучаць з Бацькаўшчынай дзьве рэчы — царква і могілкі.

У Саўт-Рывэры, штат Нью-Джэрзі, гэта царква сьвятой Эўфрасіньні Полацкай. (Пасьля набажэнства да мяне падыходзіць паціснуць руку малады эмігрант, былы беларускі кампазытар Зьміцер Яўтуховіч.) А на мясцовых беларускіх кладах можна вывучаць і гісторыю Беларусі ХХ стагодзьдзя і яе этнаграфічныя межы. Магіла слудкага паўстанца Івана Навумчыка. Манумэнтальны помнік прафэсару Радаславу Астроўскаму. (Мае праважатыя ўзгадваюць, як аднойчы ў 1944-м у Баранавічах ён перапудзіў нямецкіх афіцэраў, заявіўшы: няхай партызаны дакажуць, што змагаюцца за вольную й незалежную Беларусь, і я першы пайду зь імі.) Кампазытар і рэгент Дзьмітры Верасаў нарадзіўся пад Смаленскам. Як сам расказаў, прозьвішча было Верас, ды бальшавіцкія пісары падставілі “ов”. Помнікі Палюховічам. Гэтыя родам зь вёскі Сэрнікі з-пад Каменя-Кашырскага, якую пасья алошнай вайны Сталін “прырэзаў” Украіне.

Юрка Віцьбіч (Стукаліч) прыйшоў на сьвет таксама на беларускай Смаленшчыне, у Вяліжы.

У халадку царкоўнага архіву сакратар парахвіяльнага камітэту Міхась Сенька нарэшце прыносіць мне ўвасабленьне ці не галоўнай мэты маёй заакіянскай вандроўкі — вялізны пакунак дакумэнтаў пад №28 — “Матар’ялы Віцябскае навуковае экспэдыцыі 1939 г. Здымкі цэркваў, касьцёлаў і г.д. з апісаньнем гіст.”. Дзясяткі зьнішчаных

помнікаў. Гістарычныя сьведчанні з дамешкам мясцовых паданьняў. Цьвёрды, з націскам і надзіва чытэльны почырк кіраўніка экспэдыцыі Юрка Віцьбіча. Знаёмае з ранейшых ягоньх тэкстаў ігнараваньне добрай чвэрці “правідловых” косак. Мова — расейская.

“Полоцк. Вал Волывьего озера. Известно, что здесь на берегу когда-то находилось в священных рощах капище Перуну... Известно, что в 1563 году в период Ливонской войны Иван Грозный лично топил в проруби этого озера ксендзов-бернардинов”...

“Екимань. Георгиевская церковь”...

“Черая. Белая церковь”...

“Смоляны. Развалины замка королевы Боны. Так или иначе, но народ по сегодняшний день говорит о существовании подземного хода, по которому когда-то Бона ездила на тройке в костел... 3 августа 1708 года, во время Северной войны, замок за исключением угловой башни был разрушен русскими”...

“Витебск. Губернаторский дворец. С 16 июля по 1 августа 1812 года в здании жил Наполеон. Войдя в приготовленные для него на третьем этаже комнаты, он отстегнул шпагу и бросив ее на стол, покрытый картами России, сказал неаполитанскому королю Мюрату: “Я здесь останавлиюсь, соединю корпуса моей армии, дам ей отдохнуть и устрою Польшу. Военные действия кампании 1812 года окончены: 1813 год увидит меня в Москве, 1814 — в Петербурге”...

У бары Саўт-Рывэрскага беларускага цэнтру я сяджу насупраць былога паліцэйскага Вовы. Вова дапівае свой скотч, а я сярод Ст’юартаў, Стрыкераў, Струеўскіх, Стралкоўскіх і Ступелаў знаходжу ў гарадзкім тэлефонным даведніку нумар Ганны Стукаліч.

Юрка Віцьбіч зьявіўся на гэтым сьвеце ў 1905-м, ягоная ўдава — на пяць гадоў раней. Кожны з гэтых 95 гадоў пакінуў ня толькі сваё кольца на старых дрэвах за вакном, але і сваю фіялетавую жылку на руках спадарожніцы пісьменьніка, што напісаў лірычны маніфэст эміграцыі — “Мы дойдзем!”

Пад роўны гуд кандыцыянэру спадарыня Ганна частуе печанымі яблыкамі і сьвежым вінаградом, і ў яе ўваччу паўстае Віцебск тых часоў, калі ваяўнічыя бязбожнікі паказвалі ў музэі мошчы Сьвятой Эўфрасіньні, Віцебск, дзе, пачуўшы машыну, на іхняй вуліцы ніхто ня спаў, бо ўначы па горадзе езьдзілі адно варанкі, Віцебск, дзе яна працавала да замужжа тэлеграфісткай, і, калі аднойчы ў тэлефоне нехта прамовіў “гут, гут”, яе таго ж вечара дапытваў сьледчы, які на адвітаньне сказаў: “Приходите к нам почаще”. У тым Віцебску Юрка Віцьбіч жьў спачатку зь першаю жонкаю, якая была нібыта страшэнна раўнівая і праз рэўнасьць

нават хавала мужавы рукапісы, а яшчэ, мабыць, ня ўмела тушыць бульбу, бо якраз па гэты кулінарны рэцэпт пісьменнік аднаго разу па-суседзку зайшоў да дачкі супрацоўніка Віцебскага архіву Кандрацьева, а потым насупор жончанай рэўнасьці напісаў ёй ліст з запрашэньнем прагуляцца, а потым ажаніўся зь ёю й напісаў у газэту “Віцебскі рабочы” памфлет пра Гітлера, у выніку чаго, калі прыйшлі немцы, Віцьбічу з жонкай давялося як найхутчэй зьяжджаць у Менск, хоць потым Юрка і наведаўся ў горад іх маладога шчасьця — каб вярнуць у Полацак мошчы найпадобнейшай Эўфрасіньні...

Рэшткі некалі вялікай бібліятэкі змяшчаюцца на трох палічках. *И. Бунин. Жизнь Арсеньева; Неизданный Гумилев; Н. Лосский. Достоевский и его христианское миропонимание; Марк Алданов. Живи, как хочешь; Рыгор Крушына, Вінцук Адважны, Масей Сяднёў; К. Akula. Tomorrow is Yesterday.*

Кладу на стол толькі што факсымільна перавыдадзеную “Мастацкай літаратурай” найлепшую, на маю думку, Віцьбічаву кнігу “Плыве з-пад Сьвятое Гары Нёман”. Колер вокладкі акурат такі, як жоўтая гаспадыніна сукенка з дробнымі ружачкамі. Рукі ў фіялетавых жылках пачынаюць дробна трымцець. Што пішуць апошнім часам пра яе мужа ў “нашых” газэтах, я не расказваю.

26.06. Прачынаюся ў кватэры спадара Лёвы Высоцкага. Лёву далёка за 80. Вы скажаце, у нас асобныя індывіды таксама дажываюць. Магчыма. Ня ведаю толькі, што яны робяць, калі нагорнецца сумота. Мой гаспадар у такім разе сядзе ў машыну і гоніць за сто міляў у найбліжэйшае казіно ў Аглянтэк-Сіці.

Сёньня ў вакно да спадара Лёвы зноў заляцеў вецер вандраваньняў, а таму мне засьвяціла паездка на беларускі курорт “Менск”. “Нейкія дзьве-тры гадзіны, затое якая дарога: горы, а ўнізе — рака”, — спакушае аматар рулеткі.

Рака завецца знаёма — Дэлавэр. Высокія горы пачынаюцца не адразу. Пакуль тое, справа і зьлева застаюцца: штаб-кватэра славутай фірмы “Джонсан і Джонсан”; перакуплены ў сьвятых айцоў кляштар, дзе цяпер спыняецца з гарэмам кароль Марока; былая рэзыдэнцыя місіс Анасіс-Кенэдзі і лес, дзе мільянэры палююць на гаротных лісцаў.

Нарэшце на даяглядзе зьяўляюцца горы. Пры дарозе, на беразе возера, стаіць дом індзейскага правадыра, якога завуць Гром. Каб ніхто з бледнатварых братоў, крыў Божа, не памыліўся, аб гэтым нагадвае жоўты шчыт памерам з бульдозэр.

Беларускі курорт падобны да нашых саўмінаўскіх пансіянатаў. Ёсць усяго парачка неістотных адрозненняў — тутэйшым паспалітым людзям пакуль што не прыйшло ў голаў заасфальтаваць лясныя сьцежкі ды зладзіць побач з бабрынымі хаткамі пляж.

27.06. У доме ў мастачкі Галіны Русак найперш уражвае калекцыя індзейскае керамікі. Творы спадарыні Галіны я ўжо бачыў і ў Менску, і ў Полацку. Цяпер мне зразумела, адкуль у яе абразах гэтыя нязвычайныя эўрапейскаму воку дэкаратыўныя матывы. Маючы ахвоту, іх нескладана знайсці і ў яе вобразе Сьвятой Эўфрасіньні. Урэшце, калі ўгадаць, што юная Прадслава ведала пра купальні, русальні ды каляды зусім ня з кніжак і, адрозна ад некаторых расейскіх сьвятых, ніколі не займалася перасьледам паганцаў, ніякай ерасью тут і ня пахне.

З кубкам кавы пераглядаю загалюкі ранішніх газэтаў: “Расейскія генэралы апраўдваюць дзеянні спэцназу ў Будзёнаўску”; “Іосіфу Кабзону адмовіліся даць візу ў ЗША” (за цёплыя сувязі з мафіяй); “Стэнаграму сакрэтнай сустрэчы дэмакратаў знайшлі ў віннай краме”; “Паўтара мільёна расейцаў — наркаманы”... Гаспадар рэстаранці Дына Таніэль злавіў карпа вагою 95 фунтаў, а загадчык катэдры афраамэрыканскіх дасьледаваньняў Нью-Ёрскага гарадзкага ўнівэрсытэту Леанард Джэфрыс пазбаўлены пасады за размовы пра тое, што італійцы ды габрэі імкнуцца зьнішчыць мурынаў як расу, дзеля чаго некалі фінансавалі гандаль рабамі, а цяпер кантралююць Галівуд. Відаць, шмат чаго кантралявала і ўсьмешлівая габрэйка Рыма Данілаўна Чаркаская (адразу на пяці здымках), з нагоды заўчаснае сьмерці якой разам з “Новым Русским Словом” смуткуюць, заняўшы цэлую газэтную паласу, жыхары Нью-Ёрку, Кіева, Таронта, Бярдзянску, Тэль-Авіва і Бабруйску.

Падчас вечаровага выступу ў мастацкай бібліятэцы заснаванага яшчэ ў каляніяльны пэрыяд Ратгерскага ўнівэрсытэту (тут пачынаў навуковую кар’еру біяхімік беларус Аўген Вярбіцкі, спэцыяліст у захаваньні ежы, які быў адказны за харчы першай касмічнай экспэдыцыі на Месяц) уважліва паглядаю на ўключаны адным нядаўнім эмігрантам зь Беларусі дыктафон. Гэта гальванізаваная апошнімі палітычнымі падзеямі спадумлівасьць чалавека, якому дзядзька ў цывільным аднойчы гадоў дваццаць таму паказаў у службовым кабінэце напісаную суседам па інтэрнатаўскім ложку рэляцыю пад непрэтэнцыйным назовам “О некоторых высказываниях студента исторического факультета БГУ В. Орлова”.

Адолець непамысныя рэмінісцэнцыі дапамагае чырвонае каліфарнійскае. Гэта, вядома, не лямбруска з Эміліі, аднак і не айчынны “Крыжачок” з-пад Вялейкі.

28.06. Дырэктар Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва ў Нью-Ёрку Вітаўт Кіпель нарадзіўся ў 1927 годзе ў Менску і добра памятае, як двое дзядзькоў Міколаў вучылі яго на беразе рэчкі сьпяваць беларускія песні. Дзеся таго, што ішлі трыццатыя гады, а дзядзькі гэтыя былі нацдэмы географ Азбукін ды гісторык Улашчык, рэчка, каля якой адбываліся рэзэтыцыі, шанцаў называцца Сьвіслаччу ўжо ня мела, а звалася Вояй і плыла сярод вяцкіх лясоў. Тэрмін высылкі арыштаванага па справе “Саюзу вызвалення Беларусі” Яўхіма Кіпеля скончыўся ў 1935-м, а праз тры месяцы былы асыпірант БДУ атрымаў яжоўскую “дабаўку” — пяць гадоў тагачаснага БАМу.

Вітаўт з маці жывіў у Арле. Аднаго разу маці выклікаў дырэктар школы, дзе яна выкладала расейскую мову. “Марія Васільевна, мы будем давать вам паспорт. Там есть национальность. Мы вам напишем русская, ведь русская или белоруская — это все равно”. — “Ну если все равно, — адказала жонка “ворага народу”, — то напишите: белоруская”.

Дзед спадара Вітаўта меў хату каля Вайсковых могілак і трыццаць гадоў зарабляў на хлеб у шатні менскага гарадзкага, а потым Беларускага дзяржаўнага тэатру. На пытаньне, дзе працуе, ён любіў з гонарам адказаць: “у ціатрах”.

З Кіпелем-унукам мы гаворым за сталом, на якім ляжыць карэкта ангельска-беларускага слоўніка на сорок зь лішнім тысячаў слоў, які БНІМ мае падараваць Беларусі. Размова працягваецца ў кітайскім рэстаранчыку. Да гарбаты вузкавокі афіцыянт падае нешта накшталт салодкіх калдунцоў; заміж начынкі ў адным з сваіх знаходжу цыдулку зь дзьвюма круцельскімі кітайскімі фізіяноміямі ды, відаць іхняй прымаўкаю: разумны ведае ўсё, а хітры — усіх.

Напэўна, я хітры, бо ведаю, што найлепшы праваднік па Нью-Ёрку — спадар Антон Шукялойць, зь якім мы ўжо дамовіліся заўтра ад самае раніцы рушыць па мангэтанскіх авэню і стрытах.

29.06. Старшыня Беларуска-амэрыканскага задзіночання Антон Шукялойць з сваімі шыкоўнымі падкручанымі вусамі выдае тыповым беларускім шляхцічам канца XIX стагодзьдзя. Трохі дзіўна, што гэты “шляхціч” захапляецца паэзіяй Алеся Разанава.

На скрыжаваныі Брадвэю й 47-й вуліцы, вядомай сваімі ювэлірнымі крамамі ды ружавашчокімі пэйсатымі габрэямі ў капелюшах, мой праважаты кажа: крыж Сьвятой Эўфрасіньні трэба шукаць у Маскве.

Тут, у ценю хмарачосаў, я ня пэўны, што спадар Антось не ідзе ў гэты самы момант па менскіх вуліцах Гаруна або Ігнатоўскага, як за нямецкай акупацыяй зваліся сёньняшнія Камсамольская й Чырвонаармейская.

На сыценах парасклеенья абвесткі па-нямецку і па-беларуску. Шукялойцю дваццаць пяць гадоў, ён — дырэктар Менскага гістарычна-мастацкага музэю. Немцаў ён любіць гэтаксама моцна, як і большавікоў, хоць першыя выпусьцілі яго з турмы, куды пасадзілі другія. Брунатны фашызм, думае Антон, прыйшоў на зьмену чырвонаму. Усьлед за зьнікненьнем знаёмых габрэяў з дырэктарскага кабінэту нядаўна прапаў Пэнаў “Гадзіньнікар” — немцы загадалі зьняць усе творы “недачалавекаў”. А перад вайной у неварцаў ад’ехалі ў варанках менскія выканаўцы праектаў дзівам ацалелага ў Маскве архітэктара Лянгбарда, аўтара будынкаў Дому ўраду і Опэрнага тэатру, якімі захапляўся малады Шукялойць. Ня ўсе сьледчыя НКВД шукалі новазэляндзкіх шпіёнаў і праектантаў тунэляў зь Віцебску ў Бамбэй. Трапляліся й такія, што ў гмаху менскага опэрнага разгледзелі цытату з рымскага Калізею, дзе, апрача іншых вясёлых забаваў, публіка з задавальненьнем назірала, як аддавалі на разарваньне львам першых хрысьціянаў. У гэтым быў угледжаны намёк на стараныі “перадавога атраду парты”.

Зь Беларускага гістарычна-мастацкага музэю мы трапляем у мадэрную бэтонна-шкляную сьпіраль музэю Гугэнгайма на 5-й авэню. Стадоу экспазыцыю пачынаюць скульптурныя коні Эдгара Дэга й працягваюць Тулюз-Лятрэк, чорна-сінія, але цёплыя жанчыны Пікаса, і другая вэрсія імправізацыі №28 Васіля Кандзінскага. Сустрэўшы позірк зеленавокага жоўтага катá з чалавечым тварам (М. Шагал. “Парыж з вакна”), даю зарок убачыць Эйфэлеву вежу з вакна раней, чым за свае грахі павінен буду вярнуцца на зямлю ў іпастасі гэтага бесклапотнага юрлівага стварэньня.

А побач з маім улюбёным “Зялёным скрыпачом” здараецца штосьці трансэндэнтнае — на рукаво маёй тэніскі апускаецца і ўпэўнена залазіць у кішэню кароўка-багоўка.

Кім жа была ў сваім мінулым увасабленьні ты? Па залях Мэтраполітэн-музэю зь ягоным цалкам перанесеным праз акіяны эгіпецкім храмам мы падарожнічаем ужо ўдваіх.

У бруднаватым і цесным нью-ёрскім сабвэі я даю сваёй кішанёвай спадарожніцы беларускае імя, а выбраўшыся на вольнае паветра, паказваю ёй лёгкія самалёцікі, што цягаюць па небе рэкламу з нанізаных на тросікі літараў. Можна, яна хоча палётаць разам зь імі? Не, яна хоча разам са мной на вячэру да Юлі Андрусішынай, маці сьпевака Данчыка, які цяпер ходзіць па праскім бруку Старамескага пляцу або п'е каву на тэрасе зь відам на Карлаў мост, дзе мае рэальныя шанцы сустрэцца з маёй зданьню.

Незаплянаваны прыпынак: насупраць мяне на пляскатым даху прысадзістага дому стаіць помнік Уладзімеру Ільічу Леніну. Балючы ўшчык ніякіх істотных зьменаў у краявідзе не выклікае. Ільіч паранейшаму стаіць, хоць і паказвае не на віна-гарэлачную краму, як зазвычай бывае ў нас, а на падазроныя вітрыны з голымі прыгажунямі. Спадар Шукялоўць тлумачыць: з прычыны дзікае настальгіі помнік прывезьлі і ўсьцягнулі на дах яшчэ савецкія эмігранты. У гэты момант мяне наведвае надзвычай выразнае разуменьне, што я — ня тая расьліна, якая зможна прыняцца на гэтай зямлі, нават калі перавезьці сюды ўсе беларускія помнікі правядыру і на кожны ўсьцягнуць па бусьлянцы. Пасадзіўшы багоўку на далонь, я паўтараю ёй усё гэта ўголас. Мая вандроўніца сур'ёзна выслухоўвае і супакоена раскрывае крылцы.

30.06. У славянска-балтыйскі аддзел Нью-Ёрскае публічнае бібліятэкі, дзе працуе Зора Кіпель (сярод безьлічы іншых клопатаў яна выдала ў сваім ангельскім перакладзе беларускую “Аповесьць пра Трышчана”), врта наведацца хаця б дзеля таго, каб спраўдзіць словы менскага калегі, які сьцьвярджаў, што колькі гадоў таму кампутар выдаў яму тут даведку з дадзенымі жыцьцяпісу, бібліяграфіяй і паведамленьем пра тое, што ў яго, калегі, “няма вершаў пра партыю”. Тым, каго хвалююць такія рэзюмэ заакіяньскіх дасьледнікаў, магу з усёй пэўнасьцю сказаць: складалі вы вершы гэткага кшталту ці Бог літаваў — кампутар дасыць вам адно даведку пра наяўнасьць вашых кніжак у бібліятэках ЗША і ні слова болей. Таму супакойцеся й знайдзіце на турыстычнай мапе “The Museum of Modern Art”.

Мастацкім эпіграфам да ўсёй гісторыі XX стагодзьдзя ўспрымаецца там датаваная 1913 годам карціна нямецкага экспрэсіяніста Франца Марка “Карова”: велічэзная чырвоная жывёліна, у чэраве якой пасецца на поплаве пакуль яшчэ ружовы бычок, які неўзабаве народзіцца й залье сьвет крывёю. Крывавая аўра твору настолькі моцная, што вы з палёгкаю ўдыхнеце сьвежасьці, якой веа ад

шагалаўскіх сумётаў з старым габрэем над зімовым Віцебскам. (Як выказаўся некалі адзін савецкі мастацтвазнаўца: “евреи, да еше и летают — нам такое искусство не нужно”.) На музейным подпісе будзе пазначана: “French, born Belarus”, што наўрад спадабалася б паэту А. Вазнясенскаму, які, гаворачы пра Шагала, любіць згадаць “древний российский Витебск”.

Створаны ў 1917-м “Вялікі мэтафізык” Жоржа дэ Кірыко. Мастацкія практыкаваньні дадаіста Курта Швітэрс прыводзяць на памяць прысьвечаны мастаку манумэнт у яго родным нямецкім Гановэры, — колькі ўзгрувашчаных адзін на аднаго кантэйнераў з сабраным на гарадзкіх вуліцах сьмецьцем, прычым сабраным ня проста так, а ў пэўныя дні пэўных гадоў, што акуратна пазначаныя на кантэйнерах удзячным скульптарам.

Каля палотнаў і аб’ёмных кампазыцыяў Далі хочацца паразважаць над вэрсіяй, паводле якой пасья фізычнае сьмерці мастак трапляе ў сьвет вобразаў, створаных ім у зямным жыцьці. Калі гэта сапраўды так, дык *той* сьвет абстракцыяніста Джэксана Полака (як і беларуса зь Дзьвінску Марка Роткі) будзе суладны, але досыць правінцыйны: ні вялікіх мастурбатараў, ні Нарцызавых мэтамарфозаў, ні дасканалых жаночых формаў, няхай сабе й напоўненых канцылярскімі шуфлядкамі. Напэўна, на тое, каб трапіць у сьвет сваіх вобразаў, заслугоўваюць і літаратары. Адаму Глэбусу, магчыма, будзе карысна бліжэй пазнаёміцца з героямі ягонага “Дамавікамэрону”. А якія сустрэчы могуць надарыцца ў Сьмілавічах, Лельчыцах і Вушачах у паэта Б. Спрычана! Калявадаёмныя “хищники”, чалавек у прастрэленым палітоне, першы прэзыдэнт РБ...

Пацэпваючыся ад народжанага раптам недзе за каўняром халадку, вы пераходзіце да здабыткаў сюр- і іншых рэалістаў. Цікава, якую ацэнку даў бы гэтым творам галоўны мастацтвазнаўца вашай краіны? Напрыклад, “Падарунку” Мана Рэя (чорны прас з хібам прылітаваных да плоскасці цьвікоў)? Гэта ж элемэтарна: наклаў у хамяковую клетку цукру-рафінаду або начапіў на ківач выразанае з фоткі чалавечае вока — і твор гатовы. І Рэнэ Магрыт — туды сама! Ну які гэта “Партрэт”: “гусак” зь віном ды талерка з амлетам, зь якога на вас зь ціхім дакорам глядзіць чьёсьці вока? Але — вось загадка! — усе гэтыя ідэйна шкодніцкія, антыэстэтычныя і несумненна антынародныя экзэрсісы — хоць ты засілься — уражваюць і нараджаюць асацыяцыяў незьмерна болей за, скажам, высоканародныя творы народнага мастака М. Савіцкага.

Спадар Шуцялоўць запрашае мяне ў стары ірляндзкі рэстаранчык “McSorley’s Old Ale House” на 7-й вуліцы. Мілосьнікі

тутэйшага элю нядаўна адсвяткавалі 125-годзьдзе ягонае хмельнае таямніцы. Самой карчомцы два разы па семдзсят. На ўваходзе наведніка сустракае паведамленьне, якое ў вольным перакладзе гучыць так: цябе яшчэ не было на сьвеце, а мы тут ужо добра сядзелі. Дамінанты інтэр'еру — разьмешчаная пасярод залі вялізная печка кшталту буржуйкі ды аўтэнтычныя аб'явы аб пошуку забойцы Аўраама Лінкальна (1865 год) з прызавым фондам \$50 000.

За кепска пагабляваньнем сталом вы мусіце выпіць прынамсі два кухлі бясспрэчна цудоўнага элю. Найпапулярнейшая закуска — ружовая настружаная ялавічына з адваранай бульбай, добра ўтушанай капустаю й кавалкам масла. Гарнір прымушае ўспомніць частыя цяпер у беларускім асяродзьдзі параўнаньні з Ірляндыйй. “Бульбяныя” аналёгіі, што праўда, выглядаюць больш пераканаўча за палітычныя. Гэта падкрэсьлівае й партрэт першага прэзыдэнта незалежнай Ірляндыі, які вісіць тут з часу яго абраньня. Вы можаце ўявіць, што ў дзьве тысячы нейкім годзе дзе-небудзь у менскім ці давыд-гарадоцкім шынку сыяну будзе ўпрыгожваць партрэт першага прэзыдэнта Беларусі? Немагчыма ўявіць і тое, каб эміграцыя ў выніку страты незалежнасьці набыла ў нас калі-небудзь такія сумеры, як у Ірляндыі, насельніцтва якой паводле перапісу 1821 году складала 6 мільёнаў 800 тысячаў, а ў 1970 — 2,9 мільёна. Аднак ня трэба лішне драматызаваць і нашае становішча. Дасьведчаньня людзі сьцьвярджаюць, што па-ірляндзку ў Рэспубліцы Эйрэ гаворыць, у лепшым разе, у дзесяць разоў меней грамадзянаў, чым у сёньняшняй Беларусі па-беларуску. Калі гэта можа нас сусьцешыць, дык мы не самотныя...

Але да вядомай Багушэвічавай формулы такую мэтафізыку не зьвядзеш. Мо варта ўдакладніць: шмат было такіх народаў, што найперш страцілі дзяржаўнасьць сваю?.. Напрыклад, шатляндцы. Побач зь іхняй нашая моўная сытуацыя дык наогул выглядае бліскуча. Апрача таго, ніякі, нават папярковы, сувэрэнітэт ім у бліжэйшыя дзьвесьце-трыста гадоў не пагражае. Карацей, без новага кухлю элю тут не разьбярэсься.

На бэльцы над намі прышпіленая добрая сотня значкаў зь дзяржаўнымі сыяжжамі. Беларускага няма. Няўжо па дарозе ў прыбіральню яго зьняў які-небудзь заблукалы сюды “вэртыкальшчык”? Афіцыянт-ірляндзец мае іншае тлумачэньне: беларускія значкі часта крадуць людзі з разьвітым эстэтычным пачуцьцём. Значыцца, у героя нашае вэрсіі поўнае албі.

Калі ўстанове 140 гадоў, тут мае гісторыю нават прыбіральня. Рэч у тым, што да самага канца 70-х гадоў (нашага стагодзьдзя)

“McSorley’s” разам зь яшчэ дзвюма нью-ёрскімі піўніцамі быў адчынены выключна для мужчынаў. Фэміністкі вялі зацятую барацьбу за свае правы, і нарэшце новы лібэральны мэр гораду здолеў пратараніць кругавую абарону: у “McSorley’s” урачыстым маршам увайшоў першы аддзел заўзятых аматараў добрага старога элю. Пасля парачкі выпітых пераможцамі кухляў згуртавання вакол гаспадара заўсёднікі-мужчыны зларадна назіралі амаль панічнае адступленьне трыюмфатарак на зьжодныя пазыцыі: жаночай прыбіральні ў рэстаране не існавала. Прычым яе ня проста не было: з парады адвакатаў гаспадар накіраваў у мэрыю складзеную ў вытанчаным стылі паперу, што, маўляў, дзеля поўнага забеспячэння роўных правоў прадстаўніцы цудоўнай паловы чалавецтва могуць наведваць ня толькі агульную з мужчынамі рэстарацыю, але і яе агульную прыбіральню. Змаганьне ўвайшло ў новую фазу. Пра зьмест лёзунгаў здагадацца даволі лёгка.

Суайчыньніц, якім, магчыма, заманецца сюды трапіць, хачу папярэдзіць: не хвалойцеся — сёньня дыскрымінацыя паводле палавой прыкметы ў “McSorley’s” канчаткова пераможаная.

1.07. Разьвітальны шпацыр па Мангэттане пачынаецца ад аздобленага мэмарыяльнай дошкаю сучаснага будынку №20 на Broad Street. Тут стаяў дом, дзе ў 1659 годзе эмігрант зь Вялікага Княства Літоўскага Аляксандар Куртыўс заснаваў першую каталіцкую школу Новага Амстэрдаму. Як высветліў Вітаўт Кіпель, да прыезду ў калёніі доктар Куртыўс меў беларускае прозьвішча Карчэўскі і настаўнічаў у Полацку ды Вільні. У Нью-Амстэрдаме ён выкладаў так званую “рускую” мову сваёй радзімы і чытаў курс лаціны.

Паблізу знаходзіцца іншая славатасць — старадаўні рэстаран з Доўгай Заляй (“The Long Room”), што была сьведкаю разьвітальнага банкету Джорджа Вашынгтона й ягоных афіцэраў пасля здабыцця незалежнасьці. Каля гэтых сталоў зь печаным індыком і зялёнымі ды бэльмі графінамі непазбежна задумаецца: калі, дзе і зь якімі дзейнымі асобамі адбудзецца такі банкет у нас? І зь якой нагоды: канчатковай заваёвы незалежнасьці ці яе канчатковае здачы?

У суседніх залях наведнік знаёміцца з мастацкім адлюстраваньнем шляху Злучаных Штатаў да свабоды. Сярод батальных палотнаў бачым Вашынгтона з жыхаркаю Філадэльфіі Бэтсі Рос, што пашыла сваёй незалежнай дзяржаве першы сьцяг. Тамсама, у Філадэльфіі, дзе захоўваецца дамок патрыёткі-руказдольніцы, кангрэс маладой дзяржавы ледзьве не прыняў пастанову, паводле якой дзяржаўнай моваю ЗША магла стаць не

ангельская, а нямецкая (германафілам не хапіла, кажучь, усяго двух галасоў).

У гэткім музэі аналёгіі атакуюць, як авадні, і ты ўвачавідкі бачыш вобразы й назвы палотнаў, над якімі, магчыма, ужо натхнёна працуюць айчынныя жывапісцы: “Старшыня Вярхоўнага Савету Рэспублікі Беларусі загадвае выключыць шастой мікрафон у заднім праходзе”, “Прэзыдэнт разьвітваецца з сваімі дэпутатамі” (або “Свае дэпутаты разьвітваюцца з сваім прэзыдэнтам”), “Паплечнікі прэзыдэнта з болем у сэрцы здымаюць бел-чырвона-белы сыяг”...

У палоне мілых вобразаў роднага краю хуткасны элевэйтар узносіць мяне на 110-ты паверх найвышэйшага ў сёньняшнім Нью-Ёрку будынку, звананага *The World Trade Center*. Далёка ўнізе лётаюць экскурсійныя гелікоптэры. У тых, хто захоча паляцець усьлед за імі, нічога не атрымаецца: пляцоўка агляду нагадвае вартаўнічую вежу пасярод турэмнага двара з усімі адпаведнымі атрыбутамі. Газэты пішуць, што тут, на хмарачосах, пачалі гнездавацца арлы ды сокалы. Пакуль яны высочваюць сабе ахвяраў недзе над Гудзонам, на парэнчы апускаецца мая кароўка-багоўка. “Якраз пасьпела, — расчулена кажу я сяброўцы, асьцярожна адпраўляючы яе ў кішэню. — Зараз паедзем у Нью-Ёрскі ўнівэрсытэт да прафэсара Томаса Бэрда, а ўвечары будзем выступаць з табой у Фундацыі Пётры Крэчэўскага”.

У кабінэце прафэсара Бэрда вісіць абвестка, чый зьмест, мабыць, наваяны паездкамі яе аўтара ў Беларусь: “У сувязі зь няпэўным эканамічным становішчам сьвятало ў канцы тунэлю будзе выключана да адпаведнай інструкцыі”.

На вечарыне ў Фундацыі Крэчэўскага бачу ў залі аднаго з найарыгінальнейшых літаратараў нашай сучаснай эміграцыі Янку Юхнаўца, кніга якога адкрыла летась сэрыю “Галасы беларускага замежжа” ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”.

Мне сьніцца зноў...

У хату ўваходжу.

Цыркун тужыў на леце ў запечку,

і павукі з надзеямі спакою

усюды ткалі

сьсівелае радно...

Кніга называецца “Сны на чужыне”.

А што сьніцца новым эмігрантам — журналістам Алесі Сёмусе й яе мужу Юрку Васілеўскаму, літаратуразнаўцу Лявону Юрэвічу, Дзіму Лявіту, чыю калярытную постаць пры стосах падпольнае літаратуры яшчэ не забылі ўдзельнікі першых бээнэфаўскіх мітынгаў? Ратонда

на сьвіслацкай набярэжнай? Вогнішча на дзьвінскім беразе пад Дружай? Слыжны Брайтан-Біч, дзе можна ўбачыць шыльду “Пельменная”, а жыхары пішуць у мэрыю скаргі, што паліцыя не разумее расейскае мовы?

Кастусь Мярляк, аўтар кнігі мэмуараў пад адмысловаю назвай “Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі”, дорыць мне талерку са статуяй Свабоды. Маладыя эмігранты дамаўляюцца, як будуць бавіць уік-энд. У кутку, разгарнуўшы на каленях прывезеную мною газету, дзе на першай паласе пад’ёмны кран здымае з Дому ўраду дзяржаўную “Пагоню”, ціха плача незнаёмы стары беларус.

2.07. У доме ў доктара Алы Орсы апрача людзей жывуць двое сабак. Ёхнія ймёны пэўным чынам адлюстроўваюць працэсы, якія йдуць у асяродзьдзі гаспадароў-эмігрантаў: старога завуць Мікітам, а маладога — Сода-Папам (па назьве папулярнага напоя). Стары беларускую мову разумее добра, а малодшы, перш чым зразумее, мусіць добра падумаць. Праўда, для сям’і спадарыні Орсы згаданыя працэсы ня надта тыповыя. Яе сын Паўлік, студэнт мэдыцыны, гаворыць па-беларуску не зусім дасканала, але ня горш за народнага пісьменьніка І. Чыгрынава. Матчыну мову Паўліку не займае і ў халаднаватых хвалях Атыянткі. (Я нарэшце здзяйсняю сваё рытуальнае купаньне.)

Увесь гэты час мая кароўка-багоўка аддана чакае мяне ў кішэні. Відаць, згаладаўшыся, яна зьяўляецца на людзі ў грэцкім рэстаране. Запрыкмеціўшы маю сяброўку, спадарыня Ала апавядае, што апошнім часам у Амэрыцы за пару даляраў можна набыць пушачку з божымі кароўкамі, якіх потым выпускаюць у садзе ці ў гародзе, каб яны елі шкоднікаў. Я выказваю далікатны сумнеў у тым, што багоўкі дакладна ведаюць межы ўладаньняў сваіх гаспадароў. Ці не палятуць яны, шчасьліва выбавіўшыся з няволі, на гістарычную радзіму? Якраз так яны і робяць, пагаджаецца суразмоўніца.

Пачуўшы гэта, мая багоўка падымаецца ў рэстараннае неба.

Праз тры гадзіны адлятаю на гістарычную радзіму і я.

У прыбіральні аэрапорту Кенэдзі грала нягучная музыка і пахла добрым дэзадарантам. У прыбіральні аэрапорту Менск-2 не было туалэтнае паперы.

У палёце з Варшавы стурэдэса прапанавала пасажырам сьвежы нумар рэспэктабельнага выданьня пад назовам “Gazeta Świąteczna”. Чакаючы багаж, шукаю ў ёй паведамленьняў зь Беларусі. Адзіная знойдзеная навіна: падрыхтаваны ўказ аб стварэньні ў раёнах, якія мяжуюць з Польшчай, Украінай і балтыйскімі дзяржавамі, добра-

ахвотных дружнаў дапамогі памежнікам. На нататку зьвяртае ўвагу і мой сусед-паляк. Чаму такіх дружнаў ня будзе на расейскай мяжы? — пытаецца ён і чуе загадкавы адказ: каб у нашых прыбіральнях ніколі не было туалетнай паперы.

Чэрвень-ліпень, 1995

За што Авін забіў Кавеля *Сэнтымэнтальнае падарожжа*

Ніякі Тарквемада з усімі сваімі «гішпанскімі чаравікамі» ды іншым спецпрычындалем не выцягнуў бы з мяне і дзесятай доли таго, што здатны здабыць чырваналобы «Ікарус», які раз на месяц вязе мяне з Наваполацка ў Менск. З перона яшчэ махае мне сын расейскага афіцэра Вінцэсь Мудроў, які вырас там, дзе яго зусім не сеялі, і зрабіўся беларускім пісьменнікам, а ў выстылы салон, што ашчадна захоўвае лёгкі хвалюючы водар паленае гумы, ужо ўрываецца вясёлы рой прыгадак і асацыяцыяў, даўно і надзейна забытых падзеяў і імёнаў, рэалізаваных і неажышчэўленых сюжэтаў. Да мяне паварочваюцца хмурныя няголеныя твары колішніх сяброў, і адразу некалькі параў дасканалы адслігаваных жаночых ножак пачашчаюць пульс і прымушаюць бразгаць ключамі ад таямніцаў. Гэты як быццам зусім звычайны аўтобус насамрэч - стварэнне надзвычай высокаарганізаванае і, калі хочаце, нават падступнае: яно выдатна ведае не толькі тое, якой дарогаю мяне везці, але і тое, дзе набраць хуткасці, а дзе крыху загамаваць, каб нейкая марудлівая згадка не засталася самотнічаць на ўзбочыне.

Адразу за аўтавакзалам праплывае аднапавярховая камяніца рэдакцыі газеты з шматсэнсавай назваю «Хімік», у якой я болей за дзесяць гадоў зарабляў на хлеб і віно і напісаў першыя апавед - пра пеўня, што жыве на адным з наваполацкіх гаўбцоў.

Там, дзе цяпер універсітэцкія карпусы, тады разлягалася зусім не гарадская лугавіна. Спачатку на ёй зацвіталі дзьмухаўцы, а потым - рамонкі і смолкі, сярод якіх проста пад рэдакцыйнымі вокнамі, часту скінуўшы верхнюю частку купальніка, запыкаліся на сонцы даўганогія істоты з канспектамі. Істоты часта падыходзілі да майго аблюбаванага матылькамі-крапіўнікамі разнасцежанага вакна папрасіць закурць альбо пазычыць пустую шклянку, дэманструючы злёгку прыкрытую купальнікам ахвоту бліжэй пазнаёміцца з манатоннымі журналісцкімі буднямі за шчыльнымі зялёнымі шторами, і напрыканцы кожнага траўня я пісаў галоўнаму рэдактару заяву з просьбаю ўвесці на летні перыяд даплату за шкоднасць. У выніку падобных візітаў мой малодшы калега, што дзяжурываў па нумары, назаўтра разам з падпісчыкамі з невялікім здзіўленнем убачыў на першай паласе фотаздымак, акуратна надрукаваны дагары нагамі, а мой старэйшы калега пазнаёміўся з установаю, дагэтуль вядомаю ў горадзе пад бяскрыўднай абрэвіятураю НКВД,

што расшыфроўваецца як «Новополоцкія козвендиспансер». (У тых часы фасад НКВД аздабляў выцвілы лозунг: «Имя и дело Ленина будут жить в веках».)

Вечарамі ў маім рэдакцыйным кабінце з'яўляліся наведнікі, цікавейшыя за легкадумных дзённых мятлушак і стракозаў. Адночы, у 1980-м, калі маскоўскія ідэолагі пакутліва вырашалі, як адсвяткаваць 600-годдзе Кулікоўскае бітвы, каб не пакрыўдзіць братні татарскі народ, мае дзверы асцярожненька адчыніў ахайны дзядуля з пухлым партфелем і ўстрывожанымі вачыма, што міжволі прыводзілі на памяць позірк пралетарскага паэта Івана Бяздомнага пасля вядомага здарэння на маскоўскіх Патрыяршых сажалках. Згаданая акалічнасць змусіла мяне інстынктыўна трымацца так, каб паміж мною і візітантам абавязкова заставаўся пісьмовы стол. З гарачага дзядулевага шэпту я даведаўся, што мой госць удзельнічаў у Кулікоўскай сечы, а ў партфелі - напісаныя да яго юбілею ўспаміны.

Да разраду літаратараў належаў і колішні марак рыбалоўнага флоту, якога недзе за ньюфаўндлендскімі банкамі пацягнула за сабой, балюча выцяўшы аб борт, штармавая хваля, што і падказала марскому вандроўніку ідэю і фабулу будучага рамана, яго навывёт прапахлы селядцамі манускрыпт пачынаўся сакральнаю фразай: «Стране нужна рыба», а завяршаўся падрабязным спісам, дзе фігуравалі набытыя былой няўдзячнай нявесце ў розных кутках свету падарункі з пазначанымі побач коштамі.

А вунь за тымі трыма вокнамі збіралася нашае літаб'яднанне «Крыніцы», сябры якога за прамінулыя гады выдалі цэлую бібліятэку. Аднак гэтым разам асобы, чые імёны ўжо трапілі ў падручнікі і энцыклапедыі, пакідаюць мяне ў спакоі, а з пяшчотаю згадваецца сціплая паэтка, што каля каміна сваіх жаночых успамінаў павінна заўсёды думаць пра літаратуру з ціхай удзячнасцю. Часам я намагаюся ўявіць яе аблічча і думаю, што яно не можа быць ардынарным, як не была ардынарнаю і яе творчая метода, якая назаўсёды застанецца ў аналах калі не ўсяго айчыннага прыгожага пісьменства, дык, прынамсі, яго полацкае плыні.

Рэч у тым, што ў дні нашых досыць частых літпаседжанняў прыблізна аб адзінаццатай гадзіне вечара ў маім кабінце абавязкова званіў тэлефон. «Муж адной паэтэсы» ветліва цікавіўся, калі мы маем разыходзіцца. Я сумленна адказваў, што каля паўночы, і запэўніваў клапатлівага сужэнца, што мы па-рыцарску праводзім усіх нашых дам дахаты. Так доўжылася гады тры, пакуль таямнічы муж, адступіўшы ад завяздзёнкі, не папрасіў перадаць нашай паэтцы, што

сёння ён зойдзе па яе сам. Я мусіў запытацца, як завуць прадстаўніцу гэтай ідылічнай сям'і, і пачуў абсалютна незнаёмае нікому імя...

Перад павароткаю на мост праз Дзвіну, пад якім высока над цёмнаю вадою, што хавала карагоды тапельцаў і самоў памерамі з пушчанскіх вепрукоў, мы здавалі дзіцячыя экзамены на смеласць, я апошні раз кідаю вока на былую лугавіну, і наўздагон мне лопае крыламі знаёмы пугач, што жыве ў жарале старога яліны на ўзлеску.

На мяжы дня і шараў гадзіны пугач выбіраўся са свайго зацішнага жылля на сук, каб, самавіта пакруціўшы вушатай галавой, жудліва павухкаць, зрабіць рытуальны аблёт лугавіны і ўзяць курс на лясное возера, дзе тады яшчэ вадзіліся цеплакроўныя ундзіны, гатовыя аддацца смеламу начному плыўцу на залітым месяцавым святлом плыткаводдзі. Вялікія шэрыя крылы майго пугача рэзалі паветра настолькі бяспумна, што ад іх кругамі разыходзілася густая, настоеная на паху прывялае травы, шматслойная цішыня. Яна ніколі не палыхала мяне, а абуджала ў вечаровай сутонлівай душы жаданне ў адной з будучых рэінкарнацыяў трапіць на свет у іпастасі лупатае птушкі, каб удзень песціцца ў мяккім дупле, а ўвечары паважна выходзіць на духмяны ад разагрэтай сонцам жывіцы сук і, палыхаючы вусцішным вуханнем ундзінаў і іхных каханкаў, ляцець на смачныя начныя ловы. У той дзень, калі экскаватар узяўся капаць на лугавіне катлан, пугач вылез са схоўкі сярод белага дня і, згубіўшы ад святла арыентацыю, улукаткі паляцеў не ў лес, а ў бок горада і ўжо не вярнуўся...

Апрача мяне «Ікарус» вязе сёння двух прыстойна апранутых хлопцаў гадоў на дваццаць з гакам, а ў камплекце з імі падарожнічае жыццярадасная рыжая маладзёнка, для якой слова «дыета», мяркуючы па габарытах, мае такі самы абстрактны сэнс, як, напрыклад, і «сінхрэфазатрон».

Не паспеўшы ўладкавацца, кампанія бярэцца разгадаць газетную крыжаванку. «Последователь философского направления, противоположного материализму», - чытае рыжая пампушка. «Думай, Федя», - кажа хлопец з падобнымі да прэзідэнцкіх вусікамі. Чыста паголены Федзя думае і выдае адказ: «Пессимист». Маладзёнка лічыць літары і ўсцешана абвясчае: «Подходит!»

Увесь учарашні дзень падаў пухкі снег, дарожны паказальнік у прыгараднай вёсцы па-гаспадарску вычышчаны, і сустрэча з ім узнаўляе ў памяці чутую ў Лондане гісторыю пра памежны валійскі мост, дзе ўжо колькі стагоддзяў штоночы аднаўляецца нязводны надпіс: «Ангельцы, прэч з Уэльсу!» Не, на паказальніку ніхто не вывеў чаго-небудзь агіднага, кшталту: «Расейцы, прэч з Беларусі!»

Пацвядджаючы славетную беларускую талерантнасць, навакольная блазnota, як і ў гады майго маленства, нягледзячы на складаныя мэтаўмовы, не забылася старанна падмаляваць да першае літары прыдарожнае назвы лішняю птушачку, ператварыўшы трывіяльнае Копцева ў рамантычнае прыдзвінскае Жопцева.

Гадоў дваццаць таму «Беларускае тэлебачанне» любіла круціць задушэўны фільмец з геніяльным пасажам пра тое, што ў юным горадзе вялікай хіміі Наваполацку жыццё гэткае светлае ды шчаслівае, што нават няма могілак, бо людзі папросту не паміраюць: пакуль яшчэ адно пераступілі парог сталасці, а там, маўляў, перамога камунізм, і, не выключана, савецкія вучоныя раскрыюць таямніцу вечнае маладосці. Не ведаю, чым паілі і ў якіх лазнях парылі стваральнікаў жыццесцвярджалае стужкі, але добра памятаю, што на гэтай зялёнай выспе справа ад дарогі на Полацк дзякуючы вялікай хіміі ўжо тады ляжалі пад бярэзінамі двое маіх аднакласнікаў.

Тым часам белымі званіцамі Сафійскага сабора адкрываецца панарама горада, дзе сядзела на гаршку малая князеўна Прадслава, дзе ў вялікі пост мог упатайкі кульнуць чарку вучоны манах Сімяон і дзе рос мой сябра дзяцінства Вова Цымерман, што ад ранніх гадоў меў слабасць не толькі да жанчын, але і да чытання, а таму ў кнізе свайго цяперашняга суайчынніка Амоса Оза мог знайсці прызнанне ў любові да Ерусаліма. «Гэта месца, у якім ты мяеш шкарпэткі, пячэш яечню і ўвесь час адчуваеш сябе на мяжы духоўнага аргазму... І гэты сутык - ключ да таго, што зрабіла мяне пісьменнікам. Усведамленне таго, што ёсць містычнасць, і - з другога боку - усведамленне таго, што ў прарокаў і ў Ісуса дрэнна пахла з чаравікаў...»

Полацк сніў сябе нашым Ерусалімам, але ў горадзе, які ў п'яных трызненнях бачыў сябе трэцім Рымам, умелі раздваць чужыя сны. Таму адзін з аўгустейшых «рымлянаў» тапіў полацкіх іншаверцаў у дзвінскіх палонках у Інфлянцкую вайну, другі ўласнаручна забіваў у Сафійцы манахаў і закладваў пад яе парахавыя бочкі ў Паўночную, трэці выпрабуйваў перадаваючы метадзку «сноса культowych строений» у нібыта мірным 1964-м.

Заплюшчыўшы вочы, мне зусім нескладана ўбачыць побач з вежамі Сафійкі і купаламі Богаяўленкі барокавыя абрысы сабора Святога Стэфана, і тады я зазвычай кажу сабе: не, харакство не бескарыснае, яно існуе хаця б дзеля таго, каб яго ненавідзелі.

Прызёрная вёска Гомель, што выправіла сустракаць «Ікарус» прырэстага карнавухага сабаку, павінна добра ўрэзацца ў памяць аднаму расейскаму лейтэнанту-танкісту, што выпіў, мабыць, не

меней за пляшку спірту ці якой тармазнай вадкасці і, ледзве не трапіўшы на менскай вуліцы пад колы машыны майго сябра, запатрабаваў падкінуць яго, лейтэнанта, у горад Гомель, а на выпрабавальнае пытанне, ці прысягнуў ён на вернасць Рэспубліцы Беларусі, падзяліўся, што «в гробу он видал эту ё...ю Беларусь вместе со всеми бульбашами», якім паабяцаў, «только рыпнутся», наладзіць «генеральную танковую утюжку». Пасля гэтае тырады мы, вядома, згадзіліся завезці абаронцу Айчыны прамютка ў самы Гомель, пагатоў нам было ў адну дарогу. Вы памятаеце, ваша блagarодзіе, як аднойчы прагнуліся ў халодны восеньскі вечар, абдымаючы бетонны слупок з надпісам «Гомель», за якім чамусьці стаяла ўсяго колькі дзсяткаў вясковых хатаў, а вакол сурова шумеў партызанскі бор? Калі вы яшчэ не згарэлі на «утюжках» Грознага ці Гудэрмесе, вы ўсё, вядома, памятаеце.

Бліжэй да Лепеля снегу робіцца болей. На шашу выходзіць падхорцісты паляўнічы ў плямістым вайсковым камбінезоне, і ланцужок асацыяцыяў выцягвае наверх імя іншага чалавека з ружжом - таварыша Антанаса Снечкусам, які ў вольны ад блуканняў па лесе час кіраваў ЛітССР у якасці першага сакратара яе кампартыі. Урэшце, тав. Снечкус не надта ўлягаў у хобі, бо ў летувіскага народа захаваўся яскравы ўспамін усяго пра адзін паляўнічы подзвіг свайго тагачаснага «бацькі». Неяк узімку да лясной вёсачкі пад Панявежысам прыбіўся паранены лось, якога жыхары выхадзілі і ўзяліся падкормліваць. Удзячная жывёліна хадзіла па вуліцы і не баялася браць з рук у сяянаў хлеб. Аднаго разу на аселіцы спынілася машына, адкуль выйшаў мужчына ў камбінезоне. Пакуль лось даверліва чакаў хлеба, мужчына зняў з пляча вінчэстэр і ва ўпор заваліў рагатага прыгажуна на снег. Ва ўсім астатнім Снечкусам, кажучы, паводзіўся збольшага прыстойна: наадрэз адмовіўся прымаць у склад сваёй рэспублікі братнюю Калінінградскую вобласць і ўпёрся, калі ў Маскве пастанавілі будаваць Ігналінскую АЭС. Праўда, станцыю на летувіскім баку Дрысвятаў усё адно паставілі, а горад энэргетыкаў у гонар праціўніка будаўніцтва назвалі Снечкусам.

«Высший сан в православии», - даносіцца да мяне з боку аматараў крыжаванак. «Поп». - «Маловато букв». - «Думай, Федя». - «Чего ты все Федя да Федя»...

Дзякуй Богу, маскоўскія таварышы не здагадаліся выбраць пад АЭС Лепельскае возера, берагам якога коціцца мой «Ікарус».

Да самага нядаўняга часу за назваю Лепель для мяне хаваўся адно вядомае з сярэднявечча сюжэт пра кузена лохнескае пачвары, што гнездаваўся на дне тутэйшага возера і на дэсерт любіў

паласавацца грамадзянамі Вялікага Княства Літоўскага з акуратна перакусаных напалам чаўноў, а калі нарэшце здох ад нястраўнасці, дык смурод, калі верыць хронікам, крывеліў беларускія насы нават на Валовай азярыне ў Полацку і, прынамсі, быў ні на каліва не слабейшы, чым у лепельскай вакзальнай прыбіральні.

Аднае восені я вырашыў, што аброслага багавіннем небывалышчыны запісу на пергаміне (і прыбіральні ў якасці пастскрыптума) дзеля знаёмства з горадам усё-ткі крыху недастаткова, і выправіўся на паэтычны фэст «Лепельскія алітэрацыі», спадзеючыся калі і не наслухацца гэтых самым загадкавых алітэрацыяў, дык хоць знайсці аскепак таго Лепелю, які Тамаш Зан і Ян Чачот, працуючы там у дырэкцыі Бярэзінскага канала, называлі ў сваіх лістах паўночнай Венецыяй.

Пад адзіным цэлым ліхтаром на дажджлівай вуліцы імя героя «Краткого курса истории ВКП(б)» я з усцехаю прыкмеціў прыгожую здаровай прыроднай гожацю лепяльчанку, глянуўшы на якую, адразу думалася, што якраз такіх аматарак паэзіі нам на дадзеным этапе нацыянальнага адраджэння асабліва бракуе. Распушыўшы падмяклыя пёры, я з ходу запрасіў красулю на фэст у Дом культуры - пры ўмове, што яна пакажа мне дарогу. «Зачэм цібе клуб, пашлі ка мне, у міня бутылка есьць», - з вабнай маціцоваю ўсмяшкай скорагаворкаю прапанавала цудоўная лепяльчанка.

Амаль без вагання я выбраў клуб, дзе высветлілася, што масцігта сталічныя творцы паэтычнага радка алітэрацыямі абсалютна не зацікавіліся. У выніку пад спеў зводнага лепельскага хору вэтэранаў партыі, вайны і працы пасіনেлыя ад холаду дзяўчаткі ў нацыянальных строях уручылі мне ў няпаленай зале хлеб-соль на даўжэзным ручніку. (Ручнік адразу паспрабавалі забраць назад, але не на таго нарваліся.) Апрача ўсяго, адносна юная змагарка культурнага фронту Аня атрымала ад начальства катэгарычны загад завесці мяне ў «гаркомаўскі люкс». Па дарозе з ініцыятывы праважатай узнікла рызыквая размова пра крыніцы творчага натхнення. Рызыка рэзка павялічылася, калі выявілася, што Аніна прозвішча Нагулян і яна прыехала да нас з Ерэвана.

Хоць насценны гадзіннік у фае показваў толькі пачатак дзевятай, дзверы прысадзістага гатэльчыка аказаліся зачыненыя на ключ. У прыцемнай глыбіні памяшкання спінкамі да ўвахода стаялі побач два крэслы, і адтуль звешвалася голая нага. Пачуўшы стукат, нага схавалася. Аня Нагулян зняла чаравік і замалаціла ім у дзверы гэтак тэмпераментна, што аднекуль зверху на нас пасыпалася смецце, а потым звалілася птушынае гняздэчка. Траекторыю руху

адміністратаркі ад крэслаў да дзвярэй цяжка было назваць найкарацейшаю, аднак магічныя словы «гаркомаўскі люкс» змусілі яе страпянуцца і намагчыся стаць «на зважай».

Трэба аддаць лепельскім таварышам належнае: «гаркомаўскі люкс» меў цалкам аўтаномны ўваход, прычым жыццё і дзейнасць ягоных насельнікаў былі клапатліва схаваныя ад шараговых вачэй высокім блакітным плотам з замкнёнаю брамкай. Замок у брамцы вырашыў, што я на такія прывілеі не цягну, і занатурыўся. Адміністратарка кінулася па новы ключ, а вяртаючыся, зачэпілася ў цэмыры за маю валізку і бразнулася на мокры асфальт.

Набрынялыя вільгаццю дзверы не паддаваліся, і я наважыўся лезці цераз плот. Адміністратарка размазвала па сваім твары і маёй куртцы кроў, адцягвала мяне ад плота і, румзаючы, сцвярджала, што ўжо заўтра яе выганяць з працы. «Ну што вы мне падсаветуіце?» - жаласна зазіраючы мне ў вочы, пыталася гаротная жанчына. «Нікому не раскажвайце сваіх сноў, бо ўладу могуць захапіць фрэйдысты», - сурова адказаў я і своечасова зняў з блакітнага плота адважную дачку армянскага народа, на крутых клубках якой ужо трашчала шчыгульная скураная спадніца.

У люксовых апартаментых я выцягнуў з валізкі пару кніжак і сухое адзенне. «Мне выйці?» - далікатна запытала Аня Нагулян і чамусьці села на канапу. Пытанне пра маіх улюбёных пісьменнікаў успрынялося як хатняя загатоўка. У якасці ілюстрацыі да адказу я разгарнуў узятую з сабою «Вежу з чорнага дрэва» Джона Фаўлза і асуджна працытаваў: «Генры ведаў, што грэх - гэта выклік жыццю, не безразважнасць, а акт мужнасці і ўяўлення». «Какой акт?» - удакладніла Аня Нагулян.

На вячэры з дальняга кутка рэстарана на мяне зайздросна глядзелі вочы паэта з паўднёва-заходніх рубяжоў нашае краіны, вядомага тым, што, паводле ягонага ж прызнання ў аўтабіяграфічным літаратурна-мастацкім творы, у кожным гастрольным горадзе ён, паэт, як некалі Феранц Ліст, пакідае спакушаную жанчыну, хоць, адрозна ад славутага папярэдніка, і не зачыняе яе на ўсялякі выпадак на замок. Я падышоў да калегі і з незразумелай злараднасцю прамовіў чужую фразу: «Ну што, старына? Вакол адны голяыя жанчыны, але ўсе ў глухіх сукенках без дэкальтэ».

Усё астатняе ў Лепелі склалася проста цудоўна: у адпаведнасці з праграмаю паэтычнага фестывалю адбылася экскурсія ў аграфіру «Белая Русь», якая выпускае папулярны ў працоўных паўночнага рэгіёна Бацькаўшчыны напой «Водар мяты» (вядомы ў малаінтэлігентных колах як «Морда мятая»), а пасля прадугледжанай пратаколам

дэгустацыі было прыемна збіраць над лепельскімі каналамі аскалёпкі тутэйшае Венецыі, яшчэ нічога не ведаючы пра намер мясцовых рэкеціраў спагнаць падчас паэтычнае вечарыны з яе заезджых удзельнікаў сімвалічную даніну ў беларускіх рублях альбо іх валютным эквіваленце.

За Лепелем галасы аматараў красвордаў, якія раней, нагадваючы зумканне жамяры, успрымаліся пераважна перыферычным слыхам, пачалі ўсё часцей прабівацца ў мой утульны вопрадзень успамінаў. «Завершение фасада здания... Может, дом?» - «Дура, второе «е». «Главная книга у мусульман». «Тихо, сейчас вспомню. На «кэ». - «Коран!» - «Ты уверен?»

Кароткі прыпынак у Бягомлі, у чыіх ваколіцах нарадзіўся мой знаёмы паэт Янка Юхнавец, што зноў і зноў бачыць гэтыя мясціны ў сваіх нью-ёркскіх вершах-снах, дзе ён вядзе гутаркі то з Машэкам, то са Скарынам, то з таямнічым персанажам, якога завуць Лесасекам і які ўтлумачвае камусьці Невядомаму, што Гісторыя - гэта крушня, а потым робіць удакладненне, што гэта - памяшканне, дзе адбываюцца nelaгічныя выпадкі. Гісторыю пра тое, як у ліпеньскі дзень так званае незалежнасці вось на гэтай аўтастанцыі тутэйшы хлопец павесіў сцяг непажаданых колераў і праз пяць хвілінаў ужо сядзеў у «варанку», Лесасек, безумоўна, назваў бы банальнаю, і тады я дадаў бы апошняю дэталю: хлопец быў глуханямы.

Ідучы па праходзе, мой спадарожнік з «прэзідэнцкімі» вусікамі кідае позірк на сядзенне побач са мною і гучна, не без нейкага задавальнення паведамляе: «Глянё, Зин, есть ещё чудачки, белорусские книжки читают». Я не бачу, як рэагуе на такое адкрыццё пампушка, але чую яе голас: «Старший сын Адама и Евы, убивший своего брата, четыре буквы». На колькі хвіляў западае маўчанне, потым Зіна няўпэўнена гаворыць: «Кажется, Кай...» - «Дура, а буквы кто считает будет». - «Спокойно, - уключаюцца вусікі. - Я знаю. Авин! Точно! Авин убил Кавеля!»

Усцяж шашы ідзе гандаль яблыкамі, бульбай і сушанымі грыбамі. Тавар пільнуюць дзеці, якім у гэты час яшчэ трэба быць у школе. Мо сённяшні іхні занятак і напраўду больш карысны, чым наведванне ўрокаў гісторыі, дзе ў духу апошніх рэкамендацыяў «Настаўніцкай газеты» трэба вучыць, што граф Мураўёў (той самы, які Вешальнік), - «гэта энергічны дзяржаўны дзеяч, які з веданнем справы рабіў тое, да чаго быў закліканы» (значыцца, вешаў і расстрэльваў паўстанцаў 1863 года). Юныя гандляркі чапляюць нізкі грыбоў на шыі і з гэтымі маністамі выдаюць маладзенькімі цыганачкамі, такімі самымі, як тая, што калісьці была маёй першай

настаўніцай у адной навуцы, якую, на жаль, дагэтуль не выкладаюць у нашых школах.

Стаміўшыся ад разумовых намаганняў, мае суседзі кідаюць крыжаслоў і наладжваюць перакуску. Сёння бог паслаў ім на абед пляшку гарэлі «Жириновский», батон і палена варанай кілбасы. Ад апошняга прадукту па салоне разліваецца пах, што матэрыялізуецца ў светлы вобраз роднага ката маёй цёткі, які не будзе есці гэткае кілбасы і пад страшным катаваннем.

Пасля падмацунку дружная кампанія прыкметна весялее і накідваецца на крыжаванку з новымі сіламі. «Страна на юго-востоке евразийского континента из четырех букв. По-моему, Азия». - «Нет такой страны». - «Нет есть. Я сама по телеку видела». - «Небольшая ария». - «А х... ее знает». - «Положительно заряженная электрическая частица. На «пэ». - «Сама ты на «пэ». - «Я, между прочим, могу и обидеться».

Зіна пакрыўджана заціхае, але доўга заставацца без занятку яе няўрымслівая натура не здольная. Яна ўрачыста паднімае сваё цела і пераносіць яго на крок бліжэй да мяне. «Мужчина, извините, у вас чего-нибудь почитать не найдется?» Я хачу падсунуць ёй штосьці з беларускай перыёдыкі, ды Зіна свечасова папярэджвае: «Только по-русски, мужчина, я белорусскую мову не изучала». «Ікарус» падступна падскоквае на выбоіне, і Зініны грудзі плюхаюцца мне ў твар дзвюма безразмернымі медузамі. Адхіснуўшыся, я дзеля эксперымента даю гаспадыні медузаў захоплены ў дарогу том Генры Мілера з двума ягонымі «Тропікамі». Забаўна, вядома, паназіраць, якую эмоцыю намалюе на яе шырокім і круглым, як поўня, твары неўтаймоўнай эратычнай палітра знакамітага амерыканца, ды аўтобус ужо набліжаецца да плешчаніцкай аўтастанцыі, і мае думкі набываюць іншы накірунак. Высвятляецца, што мы едзем не толькі ў Менск, але і насустрач «Великой Октябрьской социалистической революции», аб чым тактоўна нагадваюць нацягнутыя на цэнтральнай вуліцы кумачовыя транспаранты.

Цяжка абagnaцца ад пачуцця, што колькі апошніх гадоў прамінулі нібы ў летаргіі са спакуслівымі снамі, а цяпер мы прахапіліся і ўбачылі вакол усё такое знаёмае і роднае, што хочацца ўткнуцца ў гэтыя транспаранты носам і зайсціся ў ачышчальным плачы блудных сыноў.

Прачнуцца, што праўда, пашчасцілася не ўсім. Дзесьці зусім недалёка грэецца пад снежным пухам магіла майго сябра архітэктара Валеры Слунчанкі, што аднаўляў усе ацалелыя ад культурнай рэвалюцыі полацкія саборы і памёр, чытаючы Караткевіча, хоць

значна больш любіў Басё і Унамуна. Пасля суботнікаў, ладжаных намі разам з рэстаўратарамі ў Сафійцы, Валера чытаў лекцыі пра беларускі рэнесанс і беларускае барока, дэкламаваў вершы Івана Буніна і вучыўся не рэагаваць на рэплікі будучага прэзаіка В. Мудрова кшталту: «Хорошие стихиата, только вот автор - белоэмигрант». Валера і сам пісаў вершы: пра жанчын і пра восень - па-расейску, а пра маці - па-беларуску. Ён вучыў мяне жыць адным днём і любіў параўноўваць нашае грамадства са слаёным пірагом, дзе пачорныя людзі складаюць зусім не самую тонкую праслойку.

Валера меў хворае сэрца, якое не па чутках ведала, што такое хірургічны скальпель. Калі мы купаліся, ён з вінаватаю ўсмешкай станавіўся на дно, не праплыўшы і дзесятка метраў. Ягоны сын вучыўся ў мастацкай вучэльні, і аднойчы яго з сябрамі адлічылі адтуль за няздатнасць, а ў сапраўднасці - за незалежнасць паводзінаў. Людзей з такім, як у Валеры, пачуццём гонару я сустракаў у жыцці раза паўтара. Можна ўявіць, колькі каштаваў яму паход да дзеяча нацыянальнага адраджэння, які падмахнуў загад аб выключэнні. Дзеяч адказаў Валеру, а потым і мне суровай водпаведдзю, сэнс якой зводзіўся да таго, што такім, як Слюнчанка-малодшы, у нацыянальнай навучальнай установе не месца. Каб супакоіцца, Валера прыехаў на летнік і прылёт з кнігаю Караткевіча. Сына праз пару дзён пасля бацькавых хаўтураў хуценька аднавілі ў спісах, а праз год я спаткаў яго сярод рэстаўратараў фрэсак у нашай Спасаўскай царкве, куды ён папрасіўся на практыку, і мы гаварылі з ім на адной мове, у чым не было нават мікраскапічнай заслугі дзеяча нацыянальнага адраджэння. Гэта, вядома, не па-хрысціянску, аднак, калі я бачу цяпер таго дзеяча, мне хочацца схаліць яго за рэдкія валасы і ўплячатаць тварам у нашу родную беларускую глебу, як на Дзяды, у 1988-м, людзі ў форме і ў цывільным спрабавалі ўплячатаць нашыя твары ў мёрзлае поле каля Курапатаў.

Каб суняць у руках здаровы сверб, я гляджу ў снежную далячынь. На дапамогу неспадзявана прыходзяць рыжая Зіна і Генры Мілер. «Слышь, Мишка, а что такое вагина?» «Наверно, что-то с весами связано, - сонным голасам адгукаюцца вусікі. - Может, гиря». «Сам ты гиря, - бярэ рэванш таўстуха. - Это же по-русски!» Поўня з дубальтовым падбароддзем паварочваецца да мяне. «Мужчина, вы не знаете, что такое вагина?» - «Здагадваюся», - унікліва кажу я. «Ну так что?» - «Гэта павінна быць зразумела з кантэксту». - «С чего, с чего?» Зіна з абражанай мінаю вяртае кнігу і дастае газету з крыжаванкай.

«Известный художник-маринист». - «Шишкин». - «Не подходит». «Репин», - зноў прапануе голены хлапец. «Козел ты, Федя, неграмот-

ный, - нязлосна ўключаецца ў інтэлектуальныя гульні вусаты. - Это же Айвазовский». - «Тютелька в тютельку, - падлічыўшы літары, захоплена выгуквае Зіна. - А как ты догадаўся?» - «Тут же написано: маринист. Море рисует, понятно?» «А чего напечатали с ошибками: маринист? Проверочное слово «море», значит надо: «моренист». - «В газете козлы неграмотные сидят, а ты обзываешься», - чуецца голас бязвусага Федзі, і ў памяці высвечваецца выслоўе айчыннага класіка пра тое, што дзяржавы ў часы росквіту нараджаюць вялікіх паэтаў, герояў і каханкаў, а ў часы заняпаду - толькі пыл і шмат начальства. Другі пералік здаецца мне занадта кароткім.

Прыдарожныя гандляры сям-там грэюцца ля вогнішча. «Помещение для хранения оружия, первая «а»...» Я заўважаю, што пачынаю думаць у красвордавым стылі: горад, да якога мы пад'язджаем, сем літараў, першая «л»...

На лагойскай аўтастанцыі дзед з шызым носам прадае сушаныя баравікі. Сцяну за ягонай спінай упрыгожвае напалову здэрты плакат з кавалкам гатычнага будынка, паловаю коннага рыцара і фрагментам закліку: «...вяртанне ў Эўропу!». Дзед высморкваецца ў два пальцы, выцірае іх аб палітон і, закончыўшы падрыхтоўку да ўрачыстага моманту, дастае з кішэні пачатую пляшку «Русской». Калі вы даўно не бачылі шчаслівага чалавека, паспрабуйце ўявіць таго дзеда з рыльцам ля вуснаў. Пакуль ён закусвае сваю ніштаватую дозу сухім грыбам, я думаю, колькі сотняў ці тысячаў жыхароў Лагойска трэба апытаць, каб нехта адказаў на пытанне пра тутэйшага графа, восем літараў, першая «т», які ў 1856 годзе адчыніў у Вільні музей старажытнасцяў?

За Лагойскам снегу ўжо няма. Дзе-небудзь пад тым Гомелем, куды хацеў трапіць расейскі танкіст, відаць, яшчэ збіраюць радыеактыўныя грыбы. Усё-ткі мы немалая ў эўрапейскіх сумерах краіна і дакляраваная п'яным лейтэнантам «генеральная утюжка» бульбашоў можа атрымацца не такой ужо хуткай і гладкаю, як мроіцца камусьці са стратэгаў.

Гэтая выснова грэе мяне нядоўга. «Новое европейское государство, восемь букв, - чытае Зіна і сама ж прапануе адказ: - Беларусь». Злёгка пачырванець ад сораму за свой снабізм мне не ўдаецца. «Ну ты даеш, - кажа бязвусы. - Какое это, к черту, государство?» Давай, «прэзідэнт», тваё слова, пад'юджаю я вусатага, аднак той прыкончыў «Жириновского» і ціхамірна кімарыць.

На ролю дэкарацыяў да гэтай мізансцэны «Ікарус» прапануе цэлы горад з сотняў асабнякоў, што выраслі тут за гады нашае суверэннае незалежнасці, люструючы эстэтычныя арыентацыі

шырокага спектра менталітэтаў - ад мінгрэўскага да александрыйскага. У раннім сутонні гэты цёмны горад-спадарожнік з непадвэдзенымі камунікацыямі ператвараецца ў разгорнутую метафару «новага еўрапейскага гасударства».

Леваруч мільгаюць бараўлянскія шпіталі, дзе чвэрць стагоддзя таму мой бацька выслухаў смяротны прысуд, пасля якога ўпершыню з вясковага дзяцінства зноў загаварыў, прынамсі са мной, па-беларуску. Аналогія ўжо гатовая адарвацца ад сваёй пратаплазмы і пачаць самастойнае жыццё, аднак дарогу ёй і аўтобусу перагароджвае на ўездзе ў Менск шлагбаўм з аўтаматчыкамі. Праўда, ніякіх трывожных асацыяцыяў з «ноччу доўгіх нажоў» не ўзнікае. Душа, наадварот, песціцца ў цёплых хвалях спакою за сваіх спадарожнікаў: у той час, калі бяскрылыя разгортваюць крылы, аматарам красвордаў нічога не пагражае.

Мой «Ікарус» яшчэ не здолеў прывыкнуць да людзей з аўтаматамі на знаёмай мірнай дарозе, таму на першым скрыжаванні ледзьве паспявае спыніцца перад каламутна-чырвоным вокам святлафора. Так і не даўшы рады «вспомогательной исторической дисциплине, изучающей гербы» (10 літараў), затое нечакана бліскуча адолеўшы «человека с одновременными признаками мужского и женского пола» (11 літараў), Зіна з двума сваімі целаахоўнікамі граццёзна выгружаецца ў раёне вуліцы імя «партийно-правительственного деятеля БССР» (6 літараў, першае «к»), што, як сведчаць шматлікія відавочцы, да самога адыходу ў лепшы свет так і не навучыўся правільна вымаўляць назву «машины для езды, колеса которой приводятся в движение ногами с помощью педалей» (9 літараў), упарта мянуючы яе «лісапедам».

Бывай, мой «Ікарус». Пакуль я не цалуся з табою, як адна вядомая асоба цалавалася з канём на турынскіх вуліцах. Таму далей мяне павязе не машына з шыракаплечымі санітарамі, а звычайны зачуханы тралейбус. Павязе да самага гастронама, каля якога днямі ў маім жыцці - на шчасце кульгаваму голубу і на гора галоднаму акашу - знайшлося месца падзвігу.

На прыпынку я старанна адганяю думку пра суму нулёў, якая ў выніку дае зусім не нуль, а пагрозліва буйную лічбу. Я веру газетам, вядомым публіцыстам і жывым народным пісьменнікам: вось вырасце новае пакаленне з новымі ідэаламі, сцягамі etc... Адзін з гэтага пакалення ўжо вырастае настолькі, што просіць у мяне закурыць. Хто сказаў, што новая генерацыя нашых маладых грамадзянаў пры ўсіх сваіх высокіх ідэалах не будзе мець права выпіць? Пагатоў калі рэалізацыя такога права спрыяе непарушнай сувязі бацькоў і дзяцей,

доказам чаго ёсць такі мілы зварот да мяне - проста «барада». Апрача таго, я ўжо ведаю, што мой новы знаёмы - архітэктар. Магчыма, хлапец хутка заменіць Валеру Слунчанку і адновіць карпусы Полацкай езуіцкай акадэміі альбо віцебскую царкву Звеставання.

Будучы дойдзід без лішняй сарамяжлівасці гатовы падзяліцца творчымі планамі. «Вот мы с тобой, борода, на каком проспекте стоим?... То-то и оно, что Рокоссовского. А где, я тебя спрашиваю, памятник? Где? - пераможна пытаецца Валераў спадкаемец. - Я думаю, большой ставить не будем. Метров двадцать пять хватит. Ну что, борода, скажешь?»

Новае пакаленне чакае, і я адказваю пытаннем з крыжаванкі: «Ты ведаеш, як звалі старэйшага сына Адама і Евы, які забіў свайго брата?..»

Экспэдыцыя №4

У цэнтры Бэрліна грубка гудзе ўзімку гэтаксама ўтульна, як і ў полацкім доме майго дзяцінства, дзе я яшчэ ня піў “белавескай”, ня быў знаёмы з прафэсарам Норбэртам Рандавым і ня ведаў, што такое “интимная подруга”.

Калі вам дагэтуль не даводзілася гартаць сваё дасье, працягвайце клапаціцца пра яго папаўненне ды зайздросьце майму гаспадару, які прапануе тост за пасьпяховае завяршэньне знаёмства з уласным жьццяпісам паводле вэрсіі штазі.

1200 старонак зь дзевяці пульхных буйнафарматных тамоў, створаных вялікім калектывам аўтараў адразу на некалькіх эўрапейскіх мовах, ксэракапіяваньня Норбэртам для фамільнага архіву. Перабіраючы іх у пошуках кірыліцы, я змагаюся з затоеным страхам высмыкнуць раптам старонку з чьім-небудзь знаёмым почыркам.

Значную частку кірылічных тэкстаў складае расейскамоўнае ліставаньне начальнікаў аддзелаў міжнародных сувязяў міністэрстваў дзяржбясьпекі ГДР і НРБ таварышаў Дзімітра Міцева і Вілі Дама. Вось першы таварыш (зь нязьменным “социалистическим приветом”) паведамляе другому, што, прыбыўшы ў НРБ (вольнасьцяў накіштат проста Баўгарыі не дапускаецца), Н. Рандаў першым чынам “отклонил наше предложение остановиться в студенческом общежитии под предлогом, что условия являются недостаточно подходящими для его интимной подруги Теды, гражданки Западного Берлина, заявляя, что она — его супруга”, а потым неадкладна заняўся варожай дзейнасьцю, у прыватнасьці, “поделился мыслями, что в ГДР было поставлено кофе плохого качества и немецкий народ впервые за 20 лет был готов подняться на бунт”. Пасьля гэтай шкодніцкай вылазкі “объект” так разышоўся, што паведаміў “источнику”, нібыта “настоящая литература не должна рассчитывать на публику и успех, а должна твориться тихо, ради самой себя и во имя будущего”. (Тут можна выказаць асьцярожнае меркаваньне, што таварыш “источник” наўрад ці быў дворнікам або сантэхнікам.)

Таварыш Вілі Дам расейскай валодаў горш і, магчыма, таму любіў карыстацца тэлеграфам. Урэшце, і клопатаў ён меў непараўнальна болей: трэба было вывучаць рэляцыі стукачоў з турмы, дзе малады Рандаў сядзеў тры гады за прапаганду “Доктара Жывага” ды іншыя злачынствы; учытвацца ў справаздачу зь дзён нараджэньня “объекта” з дакладным указаньнем гадзінаў і хвілінаў прыходу і адыходу кожнага госьця; аналізаваць паведамленьні

таварышаў зь Беларусі, дзе Рандаў замест таго, каб жлукціць на навукова-літаратурных банкетках гарэлку, знаўся з падазронымі тыпамі, якія салідарызаваліся зь ім у тым, што “интеллектуалов преследовали не только сегодня, но и всегда — такова их судьба”.

Сярод карэспандэнтаў тав. Дама сустракаецца нейкі тав. Штэфан, а таксама баец нябачнага фронту, які падпісваўся: Паэт. Самае пікантнае, што гэта сапраўды быў паэт ці, прынамсі, чалавек, што пісаў і друкаваў вершы. (NB для айчынных перакладчыкаў: Паэта звалі Паўль Вінц.)

Мой унутраны ландшафт пачынаюць аздабляць мілыя вобразы роднага краю: праспэкт Ф. Скарыны, жоўты дом з калёнамі, бэльвэ-дэрам і некалькімі (як апавядаюць абазнаняны людзі) падземнымі паверхамі, шматкілямэтровыя стэляжы з дыхтоўна пераплеценымі тамамі, якія раз-пораз здымае ў мяккім люмінісцэнтным сьвятле мужчынская ці жаночая рука з доўгімі вільготнымі пальцамі.

Мы з Норбэртам не выключаем, што ў гэты самы момант таварышы Дам і Міцеў сядзяць каля каміну недзе ў Маскве ці ў Карлавых Варах (а можа, у Менску?) і смакуюць што-небудзь больш вытанчанае за нашую “белавескую”.

* * *

Мая заходнебэрлінская знаёмая, якая нарадзілася ў сям’і нямецкага каляніста ў Паўднёвай Афрыцы і лічыць найвялікшай у сьвеце каштоўнасьцю падарожжы, зьбянтэжана прызнаецца: ні ў Беларусь, ні, тым больш, у Расею яна пакуль не паедзе. Я непатрыятычна ўдакладняю, што назвы краінаў варта было б памяняць месцамі.

* * *

На ранішняй прагулянцы спатыкаю бабулечку-“дзьмухавец”, якая аказваецца ўдавою правадыра нямецкага народу Вальтэра Ульбрэхта. Нічога трансэндэнтнага тут няма, бо нас з паэткаю Нінай Мацяш пасялілі на былой віле яшчэ аднаго героя камуністычных энцыклапэдыяў тав. Ота Гротэволя. Некалі ў гэтыя зацішныя кварталы ўсходнебэрлінскага раёну Панкаў траплялі толькі празь некалькі шлягбаўмаў.

Цяпер схаваныя за шлягбаўмамі таямніцы пакрысе выбіраюцца на белы сьвет. Напрыклад, муж гэтай дзевяностагадовай бабуленцы, якая жыве побач з намі на Маякоўскірынг, пачынаў партыйную кар’еру з таго, што займаўся сутэнэрствам.

Пачатак кар’еры Норбэрта Рандава таксама, хоць і па-іншаму, уражвае: у 1958-м ён быў перакладчыкам у часе візыту Тодара Жыўкава ў сацыялістычную Нямеччыну. Візыт адбываўся за пару тыдняў да прэзыдэнцкіх выбараў у Францыі. Ульбрыхт палічыў патрэбным падзяліцца палітычным прагнозам адносна абрання генэрала дэ Голя: “Францускі народ ніколі не пагодзіцца, каб ім кіраваў гэты авантурыст”. Жыўкаў дыпляматычна перавёў гаворку на авечкагадоўлю.

“Ульбрыхт быў проста дурак”, — па-расейску рэзюмуе сваю згадку былы партыйна-ўрадавы перакладчык, які ў тыя часы, нагледзеўшыся на правадыроў, ужо пачытваў заміж клясыкаў марксізму розныя сумнеўныя кніжэнцыі.

* * *

На нашых літаратурных чытаньнях бэрлінскія інтэлектуалы адказваюць на паведамленьне пра беларускі пераклад “Парфумы” Патрыка Зюскінда іранічнымі ўсьмешкамі. Каму яны адрасаваныя — аўтару бэстсэлеру ці беларускім перакладчыкам — застаецца загадкаю.

* * *

Сёньня я ўрачыста даю сабе слова, што, трапіўшы ў Ірляндыю, абавязкова знайду Нуалу Ні Гональ, паэтку, якая дала “The New York Times Book Review” інтэрвію, толькі што прачытанае ў “НН”.

“Калі пра што і варта пісаць, дык адно пра нешта вялізнае: нараджэньне, сьмерць ды пра найважнейшае, што стаіць паміж імі — сэкс”.

“Нас прымушаюць прыйсьці да іранічнай высновы, што калі мы памрэм, спакойна ўздыхнуць тыя, хто адчувае сябе няёмка ў сваёй ірляндзкасьці, пакуль існуе жывая моўная традыцыя, да якой яны не належаць”.

Я самаўпэўнена думаю, што ўжо двух гэтых пасажаў з інтэрвію хопіць на тое, каб нам разам з Нуалай не было сумна.

Знаёмства я мог бы пачаць з таго, што ў яе прыгожае імя, якое — зусім па-беларуску — вільготна пахне затокаю, аерам і русалкамі, а калі б мы пасябрвалі, я аднойчы насьмеліўся б назваць яе Нуакай і прапанаваў бы паслухаць, як гучыць па-наску яе гэльскі верш з знарочыста казённаю назваю “Моўнае пытаньне”, чые шапаталіва-зьяленьня вобразы закальхваюць мяне ў гэты вечар на былой віле тав. Гротэволя:

*Я пускаю сваю надзею на ваду
ў маленькім чоўне мовы
нібы кладу дзіця
у калыску...*

* * *

На пытаньне некаторых беларускіх знаёмых, ці быў ён у Хатыні, Норбэрт Рандаў адказвае, што паедзе туды, калі мы пабудуем мэмарыял у Курапатах.

* * *

Перад літаратурнаю вечарынай у паўночнанямецкім гарадку Нойштрэліцы цяжка ўявіць хоць аднаго немца, які адкладзе свае справы дзеля сустрэчы з двума літаратарамі з краіны, дзе расстрэльваюць паветраныя шары з амэрыканскімі спартоўцамі, а прэзыдэнт прызнаецца ў сымпатыях да партайгеносэ Адольфа Гітлера.

Аднак, магчыма, якраз апошнія акалічнасьці і зьбіраюць у залю большую частку публікі.

А, магчыма, і не. Бо гарадок некалі быў сталіцаю вялікага герцагства, а каля герцагаў музы водзяцца, як вядома, крыху часьдэй, чым, прыкладам, каля графаў.

Гарадзкому тэатру з балетнай і драматычнай трупамі 250 гадоў. Яшчэ нядаўна ў партэры часта бачылі савецкіх афіцэраў: на 25 тысячаў жыхароў прыпадала роўна столькі ж таварышаў па зброі з усходу. Здаецца, гэтае суіснаваньне мела досыць мірны характар. Калі дэлегацыя гораду наведала новае месца дысьлякацыі выведзенай у Расею дывізіі, яе камандзір падшафэ прызнаўся, што хоча, каб на яго надмагільным помніку апрача датаў нараджэньня й сьмерці было таксама напісана: “жыў” і стаялі даты службы ў Нойштрэліцы.

Гісторыя выглядае вельмі мілаю, калі забыць, колькі калегаў сэнтымэнтальнага расейскага камдыва дагэтуль мрояць пажыць у такіх угульных гарадках — калі не ў нямецкіх або чэскіх, дык, на горшы выпадак, хоць у беларускіх ці ўкраінскіх.

* * *

На вокладку апошняга нумару гановэрскага часопісу “Textura” вынесены імёны дзесяці беларускіх літаратараў. Ніна Мацяш сьпявае на прэзэнтацыі сваю “Калыханку для мамы”. Сівенькая фраў у першым радзе выцірае вышыванай хусьцінкаю сьлёзы.

Ружавашчокі мужчына ў абліччы тыповага задаволенага жыццём і півам бюргера рэагуе больш непасрэдна. Ён падыходзіць да стала і пачынае дэкламаваць:

На ніцях белай павуціны

Прывозяць восень павучкі...

Потым пая “Лявоніху” і завяршае імправізаваную літаратурна-музычную кампазіцыю вершам Янкі Купалы пра вялікага Сталіна. Спадар Ітман нарадзіўся ў 30-я гады пад Празарокамі і скончыў чатыры класы беларускае школы.

...Калі мы спаткаемся ў Дубліне з Нуалай Ні Гональ, я раскажу ёй, што ў Гановэры ёсць цалкам прыстойны ірляндзкі паб з півам *Guinness* і наіўны прафэсар Хюпэр, які спадзяваўся дзякуючы мне ўдасканаліць сваю ангельскую мову.

* * *

Размаўляць з нашай перакладчыцаю паэткаю Эльке Эרב парасейску — суцэльная асалода. “Эльке, как называється эта река?” — “Не знаю. Я с ней не разговариваю”.

Беларускія тэксты Эльке перакладае з падрадкоўнікаў, але часам яе вабяць арыгіналы, і тады нашы дьялёгі робяцца яшчэ больш забаўныя. “Прайшла гадзіна, — чытае яна і адрывае ад старонкі здзіўленыя вочы. — Володя, как может пройти гадина, если она не имеет ноги?”

Прыкладна так узнаўляе беларускі тэкст і мая суседка зь Серабранкі, толькі яна нічому не здзіўляецца, а грэбліва падціскае вусны: “Как всё грубо... Цырульня, гарбата... Это от слова “горб”?” — “А ваша парикмахерская — это от слова “хер”?” — далікатна высвятляю я.

* * *

У бэрлінскім Далемскім музэі найцікавейшымі для мяне нязьменна застаюцца ацтэкі ды інкі. Няхай іхнія цывілізацыі ня ведалі каня, кола і альфабэту — усе недахопы кампэнсуе змрачнавата-вытанчаная эратычная кераміка і скульптура.

Не давайце веры казкам, нібыта заходняя публіка мае вышэйшыя эстэтычныя памкненьні. Самы вялікі натоўп, як зазвычай, сабрала палатно Люкаса Кранаха “Крыніца маладосьці”.

Сюжэт карціны прэтэндуе на глыбокі падтэкст. Яе дамінанта — купальня, да якой пеша, конна, возна й карэтна кіруюцца старыя кабеты. Адно мадам муж альбо каханак цягне на ўласным карку, другую амарант транспартуе на тачцы накішталт тых, зь якімі

будавазі Днепрагэс і Магнітку. У чароўную крыніцу цяжка залазяць карготы і сухарэбрыцы, а выбягаюць адтуль гладкія грудастыя маладзёнкі зь зіхоткімі вачыма.

Шматмоўная дыскусія, што адбываецца каля палатна, круціцца вакол таго, чаму ў купальню ня лезуць мужчыны. Дзякуючы прысутным аматаркам выяўленчага мастацтва, кантрапунктам узнікае тэма блытаніны: аматаркі хваляюцца, ці не пераблытаюць мужы і каханкі сваіх дзівосна паюнелых спадарожнікаў, бо тыя мяняюцца да непазнавальнасці, захоўваючы хіба нейкую адмысловую радзімку альбо шнарык ад апэндэцыту. Мужчыны дыпляматычна маўчаць: выглядае, што, трапіўшы на карціну, яны шукалі б асобыя прыкметы ня надта заўзята.

У суседніх залах прыемная цішыня.

Мастацтва паўсюль належыць народу.

* * *

Аднаго разу ў Сафійскі ўніверсітэт прыйшоў ліст, адрасаваны Кліменту Ахрыдзкаму, чьё імя носіць галоўная баўгарская *alma mater*. Дырэктар Інстытуту гісторыі Акадэміі Навук ГДР прапаноўваў адрасату наладзіць навуковыя сувязі. Паколькі самому Ахрыдзкаму (X ст. н.э.) напісаць адказ было досыць складана, гэта зрабіў за яго на просьбу баўгарскіх калегаў доктар Норбэрт Рандаў.

* * *

Рандаў успомніў сваю дружную турэмную брыгаду “палітычных”, на чале якой стаяў самы добранадзейны зьняволены, што засек сякераю жонку. Турэмныя правілы абавязвалі адміністрацыю забіраць з пасылак шакаляд. Відаць, з таго часу Норбэрт так любіць шакалядавыя цукеркі.

Я апавядаю гісторыю, як віцэ-прэзыдэнт Беларускага ПЭН-цэнтру Карлас Шэрман у юнацтве наведваў у аргентынскай турме пасаджанага за палітычную заварушку Шэрмана-старэйшага. Сярод астатняга зьняволеным забаранялі перадаваць кнігі. Затое ў сьпісе дазволенага да перадачаў фігуравала какава. Убачыўшы ў Шэрманамалодшага кнігу, жаўнер-ахоўнік рашуча закруціў галавой. Тады Карлас паказаў на сьпіс і на назву кнігі. Жаўнер засумняваўся і паклікаў сяржанта. У таго мазгі працавалі хутчэй, і Карласаў бацька атрымаў у сваёй камэры раман Жоржы Амаду “Какава”.

Яшчэ адну какава-шакалядную гісторыю я вырашаю за сталом не варушыць. У 30-я гады ў полацкай перасыльнай турме НКВД “ворагаў народу” ставілі ў яму, якую паступова залівалі разьве-

дзеньмі чалавечьмі экскрэмантамі, чакаючы, пакуль жыжка дойдзе да ніжняе вусьніны, каб яшчэ можна было вырваць прызнаньне. Гэта называлася “зрабіць шакалядным”.

На такой аснове дзі сюжэт з канфіскаванымі ў гэдэраўскай турме цукеркамі выглядае бледнавата, і я прапаную вышці за гістарычны поступ.

* * *

Нямецкі кампутар выдаў нам квіткі ня толькі ў розныя купэ, але і ў чужы, маскоўскі вагон, забіты людзьмі й валізамі, быццам на перагоне паміж якім-небудзь Серпухавам і Бугульмой. Я, вядома, не такі прастадушны, каб разьлічваць, што тут хто-небудзь кінецца дапамагаць мне цягнуць па вузкім міжнародным праходзе інвалідны вазок зь Нінаю. Мы былі ўнутрана гатовыя і да таго, што ні ў водным з дваццаці купэ ніхто не пагодзіцца памяняцца з намі месцамі, але, трэба прызнаць, недзе ў пыльным заканурку наіўнай беларускай душы ўсё ж кволілася надзея.

Я з вазком бездапаможна стаю ў праходзе. Зьмясіць кулакамі ўсе гэтыя родныя славянскія пысы ў мяне ня хопіць сілы, і я зьвяртаюся да адзінай даступнай цяпер зброі. Не, я не тлумачу, што Ніна ня можа хадзіць. Я разумею, што, напэўна, у іншым вагоне цягніка “Бэрлін—Масква” магло быць іначай, але ў гэтым атрымалася тое, што атрымалася, і таму я гучна, каб мяне пачулі ад тамбуру да тамбуру, кажу: “Русские — свиньи!”

Яны глытаюць моўчкі, толькі з аднаго купэ вытыркаецца чырванашчокі мардаварот зь ленаватым пытаньнем: “Кто здесь оскорбляет русских, бля?”, але, угледзеўшы вазок, хуценька наступае на горла нацыянальнаму гонару і рыўком зачыняе дзьверы.

Нам саступае купэ нямецкая сям’я.

* * *

Па пэроне ў памежным Тэрэспалі мытнікі цягнуць у завязаных жаночых калготках два дзясяткі рэквізаваных літровых пляшак гарэлкі. Натхнёны выгляд хлапцоў зь белымі арламі на фуражках усяляе ўпэўненасьць, што лёс у гэтай гарэлкі будзе шчаслівейшы і даўжэйшы, чым у той польскай “Выбаровай”, якую ў ангельскім порце Рамсгэйт на вачах у мяне і ў мытнікаў яе вялікасыці ўласнаручна выліваў за борт мой спадарожнік Кшыштаф.

На століку ў купэ ляжыць “Общегражданский заграничный паспорт СССР”. “Срок настоящего паспорта продлён до 2001 года”, — чытаю я ў чаканьні памежнага кантролю.

Чацьвертая экспэдыцыя ў Нямецчыну заканчваецца.
Там, за Бугам, Берасьце. Заходняя брама краіны, абрысы якой
пакуль што ўзнаўляюцца на палітычных мапах новай Эўропы.
Сьнежань, 1995

Вустрыцы а пятай раніцы *Зацемкі з мангэт анскіх ваколіцаў*

З вышыні 35 000 футаў Шатляндзя выглядае вясковаю коўдрай з брунатных, зялёных і жоўтых шматкоў розных адценьняў, на якой, скруціўшыся ў клубкі, прыгрэлася парачка пухнатых бэльх котак.

* * *

Калі хтосьці не захоча даць веры, што ў XVI стагодзьдзя я пазіраваў Люкасу Кранаху Старэйшаму для ягоных “Самсона і Далілы”, няхай знойдзе адпаведную залю ў Мэтраполітэн-музэі. Я ў кашулі свайго ўлюбёнага малахітавага колеру заснуў, уладкаваўшы галаву на грудзях у пяшчотнай каханкі, якая ўжо ведае таямніцу маёй нечалавечае сілы. Можна ўявіць, зь якой вострай асалодаю левая рука Далілы лашчыць мае рассыпанья па вішнёвым аксаміце сукенкі кудзеры, бо правая рука паспела ўзброіцца нажніцамі, а ў садзе, таймуючы радаснае нецярпеньне, ужо затаіліся філістымляне.

Хто паслужыў мастаку мадэляю Далілы, пакуль невядома.

* * *

У царкве Маці Божай Жыровіцкай у Нью-Брансўіку, штат Нью-Джэрсі, раптам заўважаеш, што рэчаіснасьць набыла нейкую новую якасьць. Адчыняюцца дзьверы, і ў абліччы зграбнай сьветла-русай дзяўчыны знаходзіш адказ: у гэтых сьценах, як і наогул паўсюль, дзе зьбіраюцца беларусы, фантастычна высокая для Амэрыкі канцэнтрацыя прыгожых жанчын.

* * *

Расейскамоўная, зь мяккім габрэйскім акцэнтам газетка “Вечерний Нью-Йорк” зьмясьціла чulyлівае паведамленьне пра 15-фунтавага лёбстэра Карліта, які доўгія гады працаваў рэклямным агентам у супэрмаркеце і быў адпушчаны на волю актывістамі таварыства абароны жывёлаў. На думку актывістаў, Карліт пражыў на сьвеце болей за чвэрць стагодзьдзя. У двух крыху меншых лёбстэраў (а панаску, марскіх ракаў), якіх сябра прыцягнуў з крамы на рагу 1-й авэню і 6-й стрыт, працоўная біяграфія аказалася карацейшаю.

Пасьля трох пінтаў піва і лёбстэравай шыі з тузінам каралеўскіх крэвэтак можна камфортна адкінуцца ў фатэлі і пад прыемнае гудзеньне кандыцыянэру аддацца плыні ўспамінаў пра піянэрскае дзяцінства, калі разам зь сябрамі ўцякаў зь летніку пад Полацкам на

Ветрынскае возера, варыў там у вядры дробных айчынных ракаў, падглядаў за старшай важатай і маладым маёрам зь мясцовага вайсковага гарадка, а ўвечары ўпотаі спрабаваў складаць вершыкі. У тым ліку і пра Амэрыку:

*В переулках труппных
И на мусорных кучах
Вспоминаешь невольно
О Родине...*

* * *

Калі а пятай раніцы паводле менскага часу возьмесься жаваць свежую вустрыцу, ня выціснуўшы на яе струменьчык цытрынавага соку, найдакладнейшым з усіх магчымых атрымаецца параўнаньне ейнага смаку з прозаю народнага пісьменьніка Беларусі Івана Навуменкі.

* * *

Амэрыканец украінскага паходжаньня пытаецца, ці складаюць беларусы пра свайго прэзыдэнта анэкдоты, што мой суразмоўца схільны разглядаць як прыкмету духоўнага ачуняньня народу.

Зь некалькіх вядомых мне прыстойных анэкдотаў у дадзенай сытуацыі найбольш таварна выглядае, бадай, гэты. Прэзыдэнт едзе на свае ўлюбёныя дажынкi, а беларусы, стоячы абাপал дарогі, скандуюць: “Да жын-кі! Да жын-кі!”

* * *

Пачутая ў Амэрыцы беларуская показка: у вітрыне польскае кнігарні на Мангэтане выстаўленая кніга Гэмінгўэя “Stary i morze”. “Ого! — заінтрыгавана спыняецца нейкі тутэйшы беларус. — Стары і — можа!”

* * *

Хоць і надзвычай рэдка, аднак такую мурынку ў Нью-Ёрку — дзе-небудзь у музэі ці на мастацкай выставе — таксама сустрэнеш: на шостым, а мо і на сёмым дзясятку, але з грацыёзна-субтыльнаю дзявочай постацьцю і зь невялікай галоўкаю, чыю беззаганную дасканаласьць дазваляе ацаніць неверагодна сэксуальная фрызурка, вынаходнік якое здолеў пакінуць слой срэбных валаскоў якраз такой празрыстае таўшчыні, каб празь яе сьвіцілася шакалядавая асновець.

* * *

Уявіце вычварныя камбінацыі жылаў і артэрыяў ускрытага патолягаанатамам трупа, і перад вамі будзе дакладная насыценная схема мангэтанскіх аўтобусных маршрутаў.

* * *

Заплюшчу перад сном вочы і зноў убачу вечар на горным летніку ў Юлі і Паўла Андрусішых: хвоі, дробны, але непалахлівы амэрыканскі зайчык у траве за дзесяць крокаў ад дому, вялікая клямба і падобныя да нашых хрушчоў калібры над белымі, крэмавымі і ружовымі кветкамі духмянае табакі. Памяць дапоўніць гэтую вартую пэндзля Анры Русо ідылію ўсяго адной адсутнай дэталляй — сьвежым нумарам “The New York Times” з рэдакцыйным артыкулам “The Tyrant of Belarus”.

* * *

Прыемна бывае сустрэць на ранішнім Мангэтане добрую знаёмую. Асабліва калі гэта родная пляменьніца Івана і Антона Луцкевічаў, былая жонка Аўгена Калубовіча і цяперашняя бабуля сьпевака Данчыка Яніна Каханоўская, якую некалі ў Ракуцёўшчыне насіў на руках Максім Багдановіч.

Учора мы вярталіся з гор, і яна ўзгадала, як у чэрвені 1941 году на менскай вуліцы бесклапотна мыліся аголеныя да поясу нямецкія жаўнеры, а пастаўлены побач з калёнкаю патэфон сьпяваў:

*Если завтра война,
Если завтра в поход...*

* * *

Ва ўкамлектаванай суцэльнымі рарытэтамі бібліятэцы спадарыні Яніны знаходжу выдадзеныя ў 1950-м у Парыжы “Воспоминания” Івана Буніна, дзе ён па чарзе разьбіраецца зь Ясеніным (“талант пошлости и кощунства”), з Бальмонтам (“всю жизнь поистине изнемогал от самовлюбленности”), з Брусавым (“бессовестно лгал о своем знании языков”)...

А нашае зацятае недрукаваньне густа аброслага мітамі дзённічка М. Багдановіча (няхай там гаворыцца не зусім пра літаратуру і літаратараў) выглядае дэманстрацыяй нацыянальнае няўпэўненасьці і ня болей.

* * *

Ураньні Зянон чытае мне свой верш пра траву, што пажоўкла так, як на радзіме, але там, за вакном, не радзіма.

* * *

Тое, што кожны скандал вакол яшчэ аднаго магчэмага адультэру прэзыдэнта Клінтана паніжае ягоны рэйтынг, знаёмы амэрыканскі беларус лічыць несусьветнай лухтой. Паводле ягоных словаў, усё якраз наадварот: “Малайчына, Біл!” — кажуць, паглядзеўшы тэлевізар, мільёны выбаршчыкаў ад Аляскі да Каліфорніі і гатовыя заўтра ж абіраць лавэласа Біла на новы тэрмін.

* * *

Пасья стрэсу ад пералому клубу Наталья Арсеньнева колькі дзён гаварыла на чысыцюткай расейскай мове.

* * *

На выставе афрыканскага мастацтва ў музэі Гугэнгайма, сярод чорных камэрунскіх скульптураў, вясёленькіх суданскіх масак і ўтульных ахвярных камянёў з Танзаніі, над якімі спрытна завіхаліся продкі сёньняшніх чарнаскурых наведнікаў, чыя колькасьць набліжаецца да крытычнае масы, халоднай зьмейкаю высьлізгвае аднекуль думка аб тым, што гадоў празь пяцьдзесят тут адчыніцца выстава эўрапейскага мастацтва і на нізе гэтай геніяльнай бэтонавай спіралі гэтаксама, як і цяпер, будуць граць і сыпяваць музыкі, але ўжо ня чорныя, а белыя, і калі яны, валячыся з ног ад стомы, зробяць кароткую пярэву, натоўп белазубых слухачоў не пачне пляскаць у ладкі, а незадаволена прысунецца бліжэй...

Намагаючыся абагнацца ад гэткага відовішча, вы крыху пасьпешліва заходзіце ў бакавую залю, дзе дамінуюць два велізарныя творы: на адным — няроўна адцяты чалавечы ступак, на другім — жыўцом вырванае блакітнае вока. (Якога колеру скура на ступаку — пытаньне для дэбілаў.) Вы амаль пэўныя, што вам паказваюць зьмешчаныя ў фармалін часткі чалавечага цела і, толькі наблізіўшыся, разумеце: гэта ўсяго толькі ўмела падсьветленыя слайды. Думаць пра тэхналёгію здымкаў чамусьці ня прагнецца.

* * *

Зьяўленьня ўбачанага на выставе ступака міжволі чакаеш у вагоне падземкі, дзе зарабляе свае даляры факір-індус, аднак, на шчасьце, ён выцягвае з магічнага капелюша традыцыйную галубку.

* * *

Гэтай навiне пакуль што ня веру: Арсеньева страцiла зрок.

* * *

Адна з iстотных хiбаў (цi вартасцяў?) славы ў тым, што яна iмкнецца вызвалiць свайго ўладальнiка ад асабiстага жыцця. Справядлiвасць гэтага трузму яшчэ раз пацвярджаецца на выставе працаў Тулюз-Лятрэка, дзе прадаецца ягоны багата iлюстраваны жыццяпiс. Адзiн з фотамастакоў засьпеў маэстра ў часе будзённай, але важнай справы. Каб у чытача зниклi ўсялякiя сумневы, дыптых забяспечаны гранiчна канкрэтным назовам — “Defecation on a beach”. Пясьняр “Мулен Руж” адлюстраваны, так бы мовiць, у апагеi творчага напружаньня i трошкi пазней, у цiхамiрную хвiлiну падцягваньня штаноў.

* * *

“Брадвэй, якiм я яго бачу цяпер, i якiм бачыў цэлыя дваццаць пяць гадоў, — гэта пандус, народжаны ўяўленьем Сьвятога Тамаша Аквiнскага, пакуль ён яшчэ знаходзiўся ў матцы. Напачатку меркавалася, што карыстацца гэтым пандусам будуць адно вужакi ды жужалкi, рагатыя жабы i чырвоныя чаплi, але пасля гiбелi вялiкай гiшпанскай армады чалавецтва выкулiлася з каравэлы на сушу i распаўзлося ў розныя бакi; вось так, поўзаючы i выпручваючыся ў агiдных, непрыстойных паставах i рухах, яно i пракалупала гэтую шчылiну, падобную да дзiркi ад вагiны, якая цягнецца цяпер ад Батэры на поўднi да гольфавых пляцовак на поўначы празь мёртвы цэнтар Мангэтанскае выспы, якi кiшмя кiшыць чарвякамі. Ад Таймз Скваэр да 50-й вулiцы вы знойдзеце ўсё, што забыўся ўключыць у свой твор Тамаш Аквiнскi, гэта значыць, што тут, апроча ўсяго iншага, ёсьць гамбургеры, гузiкi да каўнерыкаў, пудэлi, гульневыя аўтаматы, шэрыя кацялакi, стужкi да друкавальных машынак, памаранчавыя палачкi, дармовыя прыбiральнi, гiгiенiчныя пракладкi, мятныя пiгулкi з водарам ююбы, бiльярдавыя шары, наскрыляная цыбуля, скамечаныя сурвэткi, люкi, жуйкi, матацыклетныя каляскi i бурклiвыя старыя пнi, цэляфанавыя абгорткi, аўтамабiльныя шыны, магнэта, конскiя шмаравiдлы, смактуны ад кашлю, а таксама кашэчая расплывiстасць таленавiтага да гiстэрыкi еўнуха, што кiруецца зараз да фантанчыку зь пiтной вадою з сваiм “урэзкам” памiж ног”.

Я нiколі ня буду перакладчыкам з ангельскае, але застануся ў гiсторыi нашых з амэрыканцамі лiтаратурных сувязяў тым, што

ўпершыню пераклаў на беларускую мову ў Нью-Ёрку цэлы абзац з Гэтры Мілера, а менавіта — зь яго напісанага ў 1938 годзе ў Парыжы “Тропіку Казярога”.

* * *

Эміграцыйны гісторык Леў Акіншэвіч лічыў асноўнай прычынаю палітычнай паразы Вялікага Княства Літоўскага “дэманстратыўны выбар ягонаў элітай заходняга (а ня ўсходняга) шляху”. Заходнія каштоўнасьці, на ягоную думку, прышчапляліся да іншага культурнага пня, і ў выніку чым мацнейшая была “вэстэрнізацыя”, тым большы супраціў яна сустракала ў самой краіне і асабліва звонку — найперш з усходу.

Займаючыся экстрапаляцыяй Акіншэвічавай высновы, ловіш сябе на тым, што празьмерна ўважліва разглядваеш зусім маладыя ногі жанчыны, якая вязе цябе ў аэрапорт Кенэдзі.

* * *

Шматкалёрныя агні вечаровага Нью-Ёрку за ілюмінатарам складваюцца ў дакладныя копіі арнамэнтаў ацэкаў і інкаў з Мэтраполітэн-музэю.

* * *

У нашым “Боінгу-767” занятае ў лепшым разе кожнае дзясятае месца. Цяжка пазбыцца думкі, што займацца каханьнем тут было б значна спакайней і ўтульней, чым у тым самалёце, дзе падарожнічала славуная літаратурная й кінанімфаманка Эмануэль.

* * *

Над узьбярэжжам Эўропы добра відаць, як, сустрэўшыся з морам, вялікія рэкі яшчэ даволі доўга працягваюць свой шлях і захоўваюць абрысы дзякуючы адметнаму колеру вады. Ранішняя назіраньне нараджае асацыяцыі й аналёгіі — зрэшты, дастаткова банальныя, каб пераносіць іх на паперу.

Верасень, 1996

Пяць трупай у басэйне

Калегам з “Бум-Бам-Літу”

Цудоўна аднае раніцы прачнуцца знакамітым, прыемна рас-
плюшчыць вочы ў ложку з прытомленай любоўнымі ўцехамі сьветла-
скураю куртызанкай, але, дайце веры, зусім няблага і проста адар-
ваць на досьвітку голаў ад падушкі ў стандартным нумары з кан-
дыцыянэрам, каб праз хвіліну нырцануць у аточаны фінікавымі па-
льмамі басэйн, дзе пакуль што няма тапельцаў у строгіх эўрапейскіх
гарнітурах з моднымі гальштукамі, а таму можна ціхамірна плаваць,
глядзець на пудовыя гроні сьпелых фінікаў, слушаць, як у гулкім
паветры муэдыны спаборнічаюць зь пеўнямі, і думаць, што ўсё гэта
— няхай і не экватарыяльная зь яе гіпаатамамі ды імператарамі-
канібаламі, але — Афрыка.

Учора твой ручнік таксама ляжаў на шэзьлёнгу пад мандарына-
вым дрэвам, але твая істота заставалася ў абладзе выжлуктанага на
берасьцейскай мытні піва, выпітых у варшаўскім аэрапорце трох
філіжанак кавы з каньяком і расмакаванага над Сыцыліяй чырво-
нага віна, што ўтварылі кактэйль, які ніяк не хацеў здаваць сваіх
пазыцыяў чыстай, як сьлёзы тутэйшага прэзыдэнта Бэн Алі, інжы-
равай гарэлцы, і тут нічым не магі дапамагчы ні купаньне ў хвалях
Левантыйскага Понту, ні прыморская ювэлірная крама, у якой за
пяць хвілінаў кошт падазронага залатога ланцужка з 360 дынараў
упаў да 60, ні грунтоўна загаджаны свойскімі гусямі дворык міжна-
роднага тэлефоннага пункту, дзе за дзесяць даляраў удалося сэкундаў
трыццаць пагаварыць зь Менскам. Учора ты яшчэ знаходзіўся ў
Эўропе, паўнамоцным прадстаўніком якой да самае поўначы была
пляшка “Беларускага бальзаму”, а сёньня нарэшце прачнуўся ў
Афрыцы і замест аскамістага матыўчыку, што прычапіўся да цябе ў
самалёце, у галаве круціцца сьвежая, як ранішняе паветра, мэлёдыя,
узьніклая ў выніку знаёмства з тутэйшаю тапаніміяй:

Сус, Сахэль, Эль-Кантаё,

Картаген, Габэс, Эль-Джэм...

Сус — горад, дзе ты пялёскаеся ў басэйне. Эль-Кантаё — імя
гарадзкага порту. А Картаген — мэта тваёй першай афрыканскае
вандроўкі.

За вакном аўтобуса плывуць пакрытыя аліўкавымі гаямі спа-
дзістыя адгор’і Атлясу, дзе палююць на неабачлівых турыстаў
бязьлітасныя атыяскія лвы. Каля антычнае каёны на пустэльным
скрыжаваньні “галасуе” пад аліваю арабка ў белым строі.

Гэта — Туніс.

Гены ягоных жыхароў памятаюць фінікійцаў і рымлянаў, бізантыйцаў і сьчылійскіх нарманаў, гішпанцаў і туркаў... Пакуль дадаеш да пераліку вандалаў Гэйзэрыха, якія сьцьвярджалі сваю ўладу, адбіваючы ў антычных статуяў насы і геніталіі; генуэзцаў, што пабудавалі над морам змрочныя, падобныя да гіганцкіх чарапахаў фартэцыі; французаў, якія пайшлі адсюль толькі сорок гадоў таму, наўзбоч аўтастрады вырастае жывая ілюстрацыя да тваіх этнагістарычных развагаў. Сьпяраша гэтае фантасмагарычнае відовішча прымаеш за фата-маргану: перад табой перанесеная з палатна Пітэра Брэгеля Бабілёнская вежа, вяршыня якой хаваецца ў туманным воблаку. Здаецца, праз імгненьне вока пачне адрозьніваць на схіле гары прылады працы і мурашыныя постаці будаўнікоў, што кінулі выклік Богу...

Да думак пра мэнтальнасьць тунісійцаў ты вернешся праз пару гадзінаў, калі сярод 184 прывезеных з Картагену калёнаў сталічнага Вялікага мячэту адаб'еся ад спадарожнікаў і разгублена адчуеш, што канчаткова забытаўся ў раскінутым за брамаю Баб-эль-Бахал нераце мэдыны — сярэднявечнага арабскага гораду зь нялічанымі сотнямі крамак, майстэрняў і кавярняў, дзе не ступала нага жанчыны. Але адначасна зь велізарным здзіўленьнем усьвядоміш і іншае: ад гэтых пакручаста-гарбатых прыцемных вулачак ды іхніх смуглых насельнікаў на цябе вее не трывогаю, а спакоем, і ты пачуваецца ў стакроць большай бясьпецы, чым аднойчы ў гэткай самай сытуацыі ў турэцкіх кварталах Заходняга Бэрліна. Ты задаволена канстатуеш, што ў крыві ў тунісійцаў несумнеўна адклаліся шэсьць стагодзьдзяў уладараньня высакародных рымлянаў. Ніхто не акідвае цябе ліпучым позірам, ніхто не хапае за руку і ня просіць дынар, хоць ты ўжо на ўсялякі выпадак падрыхтаваў колькі манэтаў і купюру з антычным профілем Гамількара. Затое кожны сустрэчны гатовы зразумець тваю ангельскую мову і паказаць дарогу да авэню першага прэзыдэнта Хабіба Бургібы.

На гэтай авэню цябе чакае ўрок найноўшае гісторыі Тунісу, і ты пераконваецца, што бізантыйцы таксама ня білі тут бібікаў.

Хабіб Бургіба заняў сваё крэсла ў 1956 годзе, пасля чаго ўдзячны электарат, не пакутуючы на празьмерную павагу да канстытуцыі (яна дазваляла стаяць на чале дзяржавы ня болей за два тэрміны), чатыры разы перавыбіраў бацьку нацыі на новыя пяць гадоў і нарэшце, зьнясілены ўласнаю паалітычнай актыўнасьцю, прагаласаваў за пажыцьцёвае прэзыдэнцтва. А калі ты даведаецца, што цэнтральны сталічны пляц носіць імя 7 лістапада, усьцяж твайго хрыбетніка сьлізгане містычны халадок. Гэты дзень стаўся ў

тунісійскім календары чырвоным пасья таго, як дзесяць гадоў таму замест абяцанага тэлепраграмаю фільма на экранах узьнік прэм'ер-міністар (а па сумяшчальніцтве і міністар унутраных справаў) Зін эль Абідын Бэн Алі, які паведаміў, што нястомныя клопаты пра народ падтачылі прэзыдэнтава здароўе. Тыя, каго агарнуў лёгкі сумнеў, пачулі заверанае сямю дактарамі мэдычнае заключэньне. А неўзабаве, каб пераканацца ў непакісьным здароўі новага бацькі нацыі, ужо ня трэба было пстрыкаць уключальнікам тэлевізара, бо краіну — ад мэдрэсэ да прыдарожнага слупа ў Сахары — абклеілі рознакалібравымі партрэтамі і партрэцікамі, зь якіх румяны і гладка прычасаны Бэн Алі сачыў, наколькі старанна выконваюцца ягонныя ўказы аб забароне палітычных партыяў.

У Картагенскім археалагічным парку ты ўвачавідкі пераканасяся, што вядомая пастанова рымскага сэнату аб разбурэньні гораду-суперніка пасьяхова выкананая. Але час адпомсціў і пераможцам: сёньня сярод абломкаў пунічнай і рымскай цывілізацыяў за сьнежна-белым мурам хаваецца прысадзістая рэзыдэнцыя Бэн Алі, што ў перакладзе значыць проста сын Алі, а па-нашаму Саша.

Развеецца ад аналёгіяў ты здолеш адвячоркам у гарадку мастакоў і рамеснікаў Сыдзі Бу Саідзе, чый рэльеф адразу ўваскрасае ў памяці “наш” Гурзуф. Тут, як амаль ва ўсім Тунісе, непадзельна пануюць два колеры: белы і блакітны. Белы — сыцены, блакітны — дзьверы, вокны, каваныя агароджы гаўбцоў і тэрасаў. Белы ў гэтых шыротах не патрабуе тлумачэньняў. Але выяўляецца, што і блакітны — не даніна эстэтыцы, а жыцьцёвая неабходнасьць, бо празь сіні колер, як сыцьвярджае твой праваднік Самір, не праляціць ніводзін камар. Гэты сакрэт быў вядомы яшчэ картагенцам, якія мелі, трэба прызнаць, досыць спэцыфічную культуру: пакінулі выдатныя агранамічныя і астранамічныя трактаты, але нейкім чынам “забыліся” пра мастацкую літаратуру, што, на твой погляд, прычынілася і да паразы ў Пунічных войнах, і да зьнікненьня ў IV ст. нашае эры самой картагенскай, дакладней, пунійскае мовы.

Белае і блакітнае. Выключэньне — мусульманскія гарады мёртвых. Тых, каго загортаюць у тканіну і кладуць у зямлю на правы бок тварам да Мэккі, камары даймаюць значна меней.

Пасья вячэры ў бэрбэрыйскай вёсцы, дзе пажылы стомлены вярблюд цягае ў скураным мяху ваду з студні, дзе жанчыны апранаюцца ў чырвонае і замест танца жывата выконваюць нацыянальны танец клубоў, а мужчыны здатныя танчыць з драбінамі ў зубах альбо зь пірамідаю піўных бутэлек на галаве (адзін зь іх у перапынку паміж танцамі прапаноўвае табе жанчыну за 50 даляраў), дзе ў

неабмежаванай колькасці падаюць ядрэннае ружовае віно “Бахус” і нясмачны тунісійскі “кус-кус” — кашу з чырвоным соўсам, у якую дадаюць рыбу, мяса, гародніну і, відаць, усё, што заманецца, пасья ўсёй гэтай экзотыкі дома, у Сусе, захочацца трошкі Эўропы, і ты выправіся ў дыскатэку з падазронаю назваю “Самара” (зрэшты, гэтаксама завецца і твой гатэль) і там пазнаёміся з танклявай хімічнай бляндынкай, зь якой паспрабуеш гаварыць па-ангельску, але высветліш, што яе завуць не Элізабэт і ня Мэрылін, а — Іра, і пад мэлёдыю “Каліфорніі” ты расчаравана прайдзеш на расейскую, але пад раніцу, тым ня менш, прысьніш прыгожы сон пра цырк і бялявую канатаходку, што ідзе на страшэннай высачыні, трымаючы ў вуснах дзеля раўнавагі чырвоную ружу.

Параўнаўча з папярэднім наступны дзень будзе выглядаць пустым, як перакулена яшчэ да нараджэння Хрыстовага амфара.

На пляжы ты падставіш зімоваму тунісійскаму сонцу твар і, заплаюшчыўшы вочы, лёгка ўявіш сябе на ліпеньскай Нарачы, куды панаехала раптам немцаў і палякаў. А рэшту дня будзеш бадзяцца па крамах і крамках, яшчэ не падазраючы, што твае гаспадары зусім не выпадкова заплянавалі перад экспэдыцыяй у Сахару адзін-адзіны пункт праграмы — турэцкую лазню.

У яе ты і павінен прыйсці якраз такі — пазбаўлены сьвежых уражаньняў і стамлёны цяглава доўгім днём. І тады там, у клубах густой і духмянай імбірна-гвазьдзіковае пары, уладкаваўшыся каля ружовага мармуровага фантанчыка на бледна-блакітным лежаку, які раз-праз паліваюць гарачай вадою зь меднае балей, ты пачуеш у сваёй крыві ўніклівы голас салодкае атруты Ёсходу. Атруты, якая калісьці спакваля трапіла ў жылы расейскіх маракоў імператарскага флёту, што ў 1920-м засталіся на гэтым узьбярэжжы і пабудавалі ў Тунісе і Бізэрце праваслаўныя храмы. Каля аднаго зь іх ты сустрэў учора красуню ў шчыгульных белых джынсах, у абліччы якой суладна зьліліся славянскія і ўсходнія рысы; яна вяла да царквы ярка-рудога хлопчыка ў матросцы і за штосьці ўшчувала яго па-арабску.

Атрыманья ад Саміра на самым пачатку сафары інструкцыі табе будзе цяжкавата назваць натхняльнымі. У цябе наперадзе ноч у пастаўленым проста на пяску двухмясцовым намёце. На ўваходзе ў яго ніхто не збіраецца разглядаць твой пашпарт і змагацца за высокую маральнасьць, але — няма ў прыродзе дасканаласьці — усе выгоды такога начлегу перакрэсьліваюцца настойлівай парадаю: пасья заходу сонца трымацца як мага бліжэй не да каго-небудзь яшчэ, а да вярблюдаў, бо пах іхняе мачы дзейнічае на сахарскіх зьмеяў і скарпіёнаў прыкладна так, як вянок часныку на тваіх

родных эўрапейскіх вампіраў. Ты пякуча зайздросьціш Саміру: ён у кашабіі — белай сьвітцы зь вярблюджае воўны, што напэўна як сьлед вымачылі ў згаданым вышэй сродку, а на табе ўсяго толькі небясьпечныя белыя штаны з бавоўны.

Яшчэ адна рэкамэндацыя: здымаць (у сэнсе фатаграфаваньня) спатканых у Сахары жанчын можна адно зь іх згоды; у адваротным выпадку ты створыш сабе магчымасьць пазнаёміцца з арыгінальнымі звычаямі некаторых плямёнаў.

Першы прыпынак надарыцца ў гарадку Эль-Джэм, дзе нават вярблюдды ганарацца цыкляпічным амфітэатрам II ст. н. э. (150x125x36), які і сёньня мог бы пасадзіць на каменныя лавы 30 тысяч аматараў крывавак відовішчаў. У эль-джэмскім калізіі руіны Картагену будуць успрымацца як нешта занябана-правінцыйнае; такое ўражаньне пакінулі б, відаць, зьездзеньня карыесам часу зубы Крэўскага замку, калі паставіць іх побач з готыкай Міру. Аднак ты не пасьпееш пранікнуцца антычнаю веліччу, бо з шчыліны паміж каменнымі блёкамі на цябе ўважліва паглядзіць першы прадстаўнік незьлічоных сахарскіх скарпіёнаў, і ты пачнеш з асабліва цёплым пачуцьцём думаць пра вярблюдаў і асабліва пра цудадзейную мачу.

На ўезьдзе ў колішні фінікійскі порт Габэс тваю трывожную дрымоту парушыць Самірава паведамленьне пра пяцізоркавы гатэль праваруч дарогі. Падняўшы павекі, ты ўбачыш там велічэзны лягер з вартаўнічымі вышкамі, кулямётамі і астатнімі аtryбутамі “зоны” ўлучна з могілкамі, на якіх працягвае адбываць пакараньне прах зьявольных. (Ты ўжо будзеш ведаць, чаму Самір пасья зьяўленьня ў Тунісе сьвята 7 лістапада тэрмінова ад’ехаў вучыцца ў Кіеў).

Краявід цудоўна дапоўняць дзясяткі дотаў, дзе паўстагодзьдзя таму пісалі чублівыя лісты дадому жаўнеры вэрмахту, што, як і ты, баяліся скарпіёнаў і марылі аб белатварых прыгажунях далёкае радзімы.

Пасья Габэсу алівы знікнуць, і ты пачуеш выразнае дыханьне найвялікшае пустыні сьвету.

Гэта таксама будзе Туніс, але ўжо зусім іншая краіна. Тут, ад розна ад шыіцкае поўначы, жывуць суніты, і жанчыны ходзяць у чорным. Тут усьлед за бэрбэрскаю вёскай міражом мільгане абсалютна пазбаўлены зеляніны гарадок, населены аднымі мурынамі вугальна-чорнага суданскага тыпу. Тут перахопленьня позіркі тубыльцаў вельмі часта нават з нацяжкаю не назавеш прыязнымі.

Уяўляючы Сахару суцэльным пяском з выдмамі, ты памылісься. Тутэйшая яе частка гарыстая і складаецца выключна з каменя. Сталіца гэтых мясьцінаў Матмата не падобная, бадай, ні на адзін

горад Старога і Новага сьветаў. Некалькі тысяч ейных насельнікаў спрадвеку атабарыліся ў выдлубаных у скалах пячорах. “Хату” сярэдняга матматаўца можна вылічыць па тэлеантэне, навізаным вярблюдзе ці аўтамабілі. Над глінабітнаю выгбаю ўваходу цябе абавязкова прывітае намаляваная сіняю фарбай рука — ад сурокаў. Не абстаўляючы ласку невыканальнымі ўмовамі, пячорныя жыхары дазваляць табе зазірнуць у свае апартаменты. Зморшчаны, як перапечаны яблык, твар бабулі Фацімы расплывецца ў бяззубай усьмешцы. Не, колькі ёй гадоў, яна ня ведае. Можа, сто, жвава круцячы жорны, прызнаецца падобная да Бабы-Ягі гаспадыня, а можа, і трыста. Калі трыста, дык бабуліна ўнучка, што гатуе на газе “кус-кус” у пячоры-кухні, “пацягне” гадоў на 150-200, але яшчэ вельмі і вельмі, як сказаў бы адзін жывы беларускі клясык, “варта гжэжу”.

Зловіш сябе на жаданьні папрасіць напіцца, ды адразу ўспомніш, што ты ў Сахары, якая ўжо высмактала ўсю ваду ў прыбіральні суседняга гатэлю “Траглядыт”. (На колькасьць мухаў у рэстаране гэтая акалічнасьць прыкметна не паўплывае.)

За Матматаў горы паніжэюць, і пустэльныя пачне нагадваць велічэзны статак вярблюдаў, які ўкленчыў абাপал дарогі да самага далягляду. Дзякуючы Саміру ты ўжо засвоіш процьму жыцьцёва неабходных у гэтым навакольлі зьвестак. Напрыклад, ты будзеш гатовы беспамылкова адказаць на пытаньне, колькі месяцаў доўжыцца ў вярблюдзіцы цяжарнасьць і зь якой хуткасьцю бяжыць драмадэр. Ты будзеш уражаны тым, што даўжыня ягонага фаласу дасягае 1,3 мэтра, але, нягледзячы на гэта, ён, драмадэр, мае звычайку пасля сьмерці гаспадара разьбіваць сабе галаву аб камень...

Плынь інфармацыі перапыніцца на паліцэйскім посьце. Падхорцісты аўтаінспэктар запросіць кіроўцу Алі прайсьці ў сваю “кропку”, адкуль той вернецца, несучы пад пахаю папяровы скрутак. З асьмяглых вуснаў Алі будучь зьяятаць зусім ня словы малітвы. Самір выразна паляпае па кішэнях і стаічна патлумачыць, што перад Новым годам паліцыя клапоціцца, каб кіроўцы не засталіся без насыценных календароў з партрэтамі прэзыдэнта.

Чым глыбей шаша будзе ўгрызацца ў гарачае цела Сахары, тым меней ты ўбачыш у рэдкіх аазісах надпісаў па-француску, і тым болей тваё вока сустрэне лагодных усьмешак Бэн Алі і чырвоных сьцягоў з зоркай і паўмесяцам. На адзін мячэт на ўсьцеху электратату будучь налепленыя ажно дваццаць два ўсенародна абраныя. Дваццаць трэці будзе вісець на прапускным пункце яшчэ аднаго пяцізоркавага гатэлю за калючым дротам.

На гэтых паралелях горадам у Афрыцы лічыцца ўжо любое паселішча з сотняй-другой жыхароў. Дуз — брама ў клясычную Сахару. Адсюль ты паедзеш вершкі.

Касавурачы на цябе вялікае рахманае вока, вярблюд спачатку падымецца на заднія ногі, потым выпрастаецца і возьме курс на сонца, якое хутка коціцца за барханы. Ён будзе разьмерана ставіць ногі ў тонкі, як пытляваная мука, пясок і мэлянхалічна жаваць схапленую мяккімі плюшавымі губамі калючку. Асядданая табою жывёліна будзе надзіва спакойнаю і, відаць, з гэтае прычыны не заслужыць уласнага імя. Пагоншчык Насір скажа, што твайго вярблюда клічуць проста вярблюдам, ці, па-тутэйшаму, кямалем.

Знаёмы з фатаздымкаў і фільмаў рафінаваны сахарскі краявід, што разьлягаецца перад табою, зьнячэўку парушыць падсмажаны сонцам да шакалядавага колеру маладзён, які выйдзе з памаранчавым плястыкавым вядром з-за бліжэйшае выдмы. У вядры асьвяжаюцца бутэлечкі з колай, якую Самір забараніў табе піць гэтаксама катэгарычна, як і есьці плады кактусаў. Неўзабаве колькасьць маладзёнаў зь вёдрамі зраўняецца з колькасьцю вярблюдаў.

Так, усё больш націраючы тое месца, дзе сыліна пераходзіць у іншую ня менш каштоўную частку цела, ты і будзеш вандраваць сярод зьвечарэлых барханаў — насустрач невыказна прыемнаму адкрыцьцю, што сёньняшняю ноч табе наканавана бавіць не ў намёце пад аховаю паху вярблюджае мачы, а ў вельмі прыстойным гатэлі гораду Эль-Флявуар, дзе жывуць пяць сотняў людзей і прыкладна столькі ж вярблюдаў.

У гатэлі будзе міжнародны тэлефон-аўтамат, і парт'е, якога ты навучыш казаць “калі ласка” і “дабранач”, знойдзе табе код невядомае яму датуль Беларусі: 011-375. Калі табе ня будзе шкада дынараў, ты зможаш патэлефанаваць у Менск ці ў Полацк і паведаміць, што п'еш цяпер чырвонае віно ў Сахары, у гарадку, дзе абрываецца дарога і на тысячу кілямэтраў на поўдзень цягнецца толькі пясок, прастора зэрро, населеная міражамі і таямнічымі істотамі кшталту крылатых драмадэраў і белых шакалаў з чалавечымі вачыма. Чарнаскуры парт'е будзе апавядаць табе пра занесенья пяском і населенья прывідамі аазісы, пра сваю леташнюю паездку ў Парыж і пра жыхароў пустыні, якія, убачыўшы ў руках у госьця пушку запалак, просяць зрабіць ім такую самую і найвялікшым дзівам лічаць існаваньне дзвюх абсалютна аднолькавых газэтаў ці цыгарэтных пачкаў.

Старанна падбіраючы ангельскія словы, гэты сын ускраіны цывілізацыі будзе казаць штосьці яшчэ, і ты — мо таму, што за плячыма ў твайго візаві няма звыклага партрэту Бэн Алі — прася-

кнесься да яго глыбокай чалавечай сымпатыяй, але ягоныя словы ўжо ня будуць дасягаць твае сьвядомасьці. Табе захочацца выйсьці ў сахарскую ноч, апусьціцца, забыўшыся на змеяў і скарпіёнаў, на цёплы пясок і падумаць пра тое, што кожнае тваё падарожжа неўпрыкмет ператвараецца ў паломніцтва да той краіны, якая і ёсьць сапраўднай фата-марганай, бо матэрыялізуецца адно тады, калі ты пакідаеш яе, і зьнікае, растае ў паветры, як толькі ты вяртаеся.

Але перад вяртаньнем у цябе яшчэ застанеца даўжэзны заўтрашні дзень, які пачнецца ўсходам сонца пасярод сухога салёнага возера Шот-эль-Джэрыд, адкуль вузкая стужка шашы прывядзе ў аазіс Тазэр: ёзгонны сфінкс у паранджы каля дарожнага паказальніка; зьвярынец з скарпіёнкаю Маргарытай і саямандрамі Рамэо і Джульетай; фатаграфаваньне за 1 дынар зь нібыта самым высокім чалавекам плянэты (2 м 34 см), які мае схільнасьць да славянак, у сувязі з чым зьездзіў у Маскву, дзе адразу сем фотамадэляў далі згоду выйсьці за яго замуж; парк атракцыёнаў “1000 і 1 ноч”, дзе найбольш арыгінальным табе падасца пакой, у якім з натужным пуканьнем намагаюцца выбрацца на волю замураванья ў цесных глянках джыны.

У апошняй кропцы сафары, горадзе трохсот мячэтаў Кайруане, які называюць Мэккаю Магрыбу, табе засьвярбіць сфатаграфаваньне з гаспадаром дывановае крамы, і ён ветліва падвядзе цябе да атаманкі пад партрэтам Бэн Алі на тле чырвонага сыягу.

Гаспадару гэтага царства дываноў ня трэба будзе тлумачыць, што такое Беларусь. “Мінск. Чернобыл. Лукаш’енка!” — узрадавана загалёкае ён і прапануе набыць любы тавар за палову кошту. І калі ты не захочаш разьвітацца з дынарамі, ён ані не зазлэе, а з такой самай пэрлінаваю ўсьмешкаю ад вуха да вуха ўсьцешана паўторыць: “Чернобыл. Лукаш’енка” і тышце табе ў жывот мясісты палец, як быццам “Лукаш’енка” — гэта ты.

У аэрапорце ты зноў адчуеш дотык ягонага пальца з залатым пярсыцёнкам, і тваім апошнім афрыканскім уражаньнем застанеца цёплы позірк брывастага тунісійскага бацькі.

Пяць трупаў у басэйне?

Іх не было. Бо калі бацька абвясціў лідэраў палітычных партыяў тэрарыстамі і ворагамі народу, тыя, перайшоўшы на нелегальнае становішча, пасьпелі эміграваць.

Алаг акбар, і няхай доўжыць ён на зямлі цень таго, хто ідзе шляхам праведнікаў, — сьпявае пасярод Сахары твой знаёмы эльфлявуарскі муэдэн, і ты можаш не ўдакладняць, каго ён мае на ўвазе.

Сьнежань, 1996

Інтэрнат

Пасля з'яўлення на свет у полацкай радзільні на Верхнім замку я маю ўжо дзесятае па ліку жылло і - дарма што вокны маёй цяперашняй кватэры выходзяць на гармату ля ўвахода ў Нацыянальны музей - рэшту зямнога тэрміну спадзяюся бавіць у клопатах выключна мірных і ў дом свой вечны выправіцца менавіта адсюль.

Перабіраючы ў хатнім зацішку згадкі пра былыя жыццёвыя прыстанкі, я пешчу ўдзячнае пачуццё да кожнага з іх, але нязменна прыходжу да адной высновы: найбольш плённымі з гледзішча экзістэнцыяльнага досведу былі гады, звязаныя з сямейным інтэрнатам. Тым самым інтэрнатам, што і сёння можна адшукаць водбліз Дзвіны паміж кінатэатрам «Космас» і манументам першаму намёту наваполацкіх будаўнікоў, да бетонавай агароджы якога былі некалі прышрубаваныя жалезныя літары, што складаліся ў лозунг «Слава строителям коммунизма!».

У нашай інтэрнатаўскай секцыі, апрача кухні з паўтузінам сталоў рознае масці, прыбіральні і душавага пакою, ператворанага кімсьці з гаспадарлівых насельнікаў у спіжарню, савецкія дойліды запраектавалі шэсць жылых пакояў, дзверы якіх выходзілі ў вузкі і прыцемны, як праход у начным агульным вагоне, калідор, дзе змагаліся за месца пад заседжанай мухамі лямпачкай дабітыя дзіцячыя вазочки, зламаныя ровары і мяхі з бульбаю ды раз-пораз прабягалі сваімі сцежкамі ўкормленыя прусакі.

У пакоі № 1 жыў Кубінец з ціхмянай і бяляваю, падобнай да падвальнай расліны жонкаю і сынам-мікрацэфалам Пецем, які насупор медычным заканамернасцям рос хлопчыкам кемлівым і ў тры гады ўжо бойка чытаў загалоўкі артыкулаў у «Советской Белоруссии», што давала надзею на паступовае павелічэнне дробнай Пецевай галоўкі да сярэднестатыстычных памераў.

«Во дае, сука!» - замілавана казаў, слухаючы Пецю, гаспадар пакоя № 2 шафёр Сцёпа, які вечарамі вымочваў на кухні ў нейкіх хімікаліях скарыстаныя талоны на бензін. Вывеўшы штампы, Сцёпа даводзіў талоны да ладу гарачым прасам і набываў на іх бензін яшчэ раз. У Сцёпы былі два смаркатыя хлопчыкі-блізнюкі і адна рухавая, са спакуслівымі клубамі жонка Таня, якая прыкладна раз на месяц заходзіла да нас папрасіць кніжку пра любоў і прыкладна раз на дзень скардзілася, што малыя дрэнна засынаюць і не даюць ім са Сцёпам нармалёва «пажыць».

Але я не скончыў пра Кубінца. Мянуска, атрыманая пасля службы ў войску на Кубе, прыстала да яго, быццам дадзена ад нараджэння, і дарэшты сцёра ў маёй памяці ягонае сапраўднае імя. Кубінец сцвярджаў, што быў у ліку сотні «савецкіх», якім Фідэль Кастра адмысловым указам падараваў па аўтамабілі «Волга».

«Волгу» Кубінец напраўду меў, аднак якога-небудзь адмысловага інтарэсу да падарунка барадатага камандантэ не выяўляў: ездзіў на ёй гады ў рады, размовы на аўтамабільныя тэмы не падтрымліваў.

Кубінец увогуле не цікавіўся нічым. Ён не чытаў ні кніг, ні, на ўздзіў сыну Пецю, газет і бясконца звальняўся і ніяк не мог звольніцца з канторы, што займалася зборам харчовых адкідаў.

Адзіным, што змушала ягоныя выцвілыя балотныя вочы загарэцца, былі кубінскія прыгады. На далёкай выспе Свабоды яму падабалася ўсё: прырода, садавіна, «кармёжка» з адбіўнымі, Фідэль, які на святы адпраўляў кожнаму «савецкаму» персанальную пасылачку. Але найглыбейшую ўдзячнасць сусед захаваў у сэрцы да тамтэйшых жанчын, што, калі даваць веры Кубінцу, ва ўмовах акружэння імперыялістамі гатовыя любіцца з «савецкімі» ў любы момант, дзе заўгодна і па-ўсякаму.

Пра светласкурых грамадзянак далёкай рэвалюцыйнае краіны ён адчукаўся даволі стрымана: маўляў, беляя супроць мурынак ці мулатак - гэта як «Прыма» супроць дарагіх цыгараў, скрынку якіх ён аднойчы атрымаў ад Фідэля на Новы год. Адзіным - затое якім! - выключэннем засталася касірка гаванскага кінатэатра, якая была аматаркаю вафляў і шырока практыкавала каронны нумар - акрабачны снайперскі скачок з высокае шафы на ўзбуджанага кампаньера, што чакаў сваю абранніцу ў ложку.

Калі воіна-інтэрнацыяналіста наведвала натхненне, Сцёпа, заслухаўшыся, спальваў прасам талоны. Але потым Кубінец замаўкаў, і ягоныя вочы ўвومیг і надоўга зацягвала раска абьякавасці. Сцёпа гаротна падлічваў фінансавыя страты, а мне думалася, што служба на Кубе сталася для гаспадара пакоя № 1 найвялікшай жыццёваю драмай. Каб не штодзённая адбіўная, не фідэлеўскія цыгары, не мурынкі і скачкі светласкурай вафлісткі, ён мог бы не страціць смаку ні да беларускіх краявідаў, ні да нашых не менш прыгожых і таленавітых жанчын, а можа, нават і да ўласнае жонкі, якую за вочы і ў вочы Кубінец за худзізну клікаў Вудачкай і з гэтае прычыны ў закутку сваёй дрымотнай душы, магчыма, зайздросціў Сцёпу, што любасна зваў жонку Таню Тумбачкай.

У пакоі № 3 вяла рэй банкірка Тонька - таўсматыя, але спрытна змайстраваная вірлавокая жанчынка з глыбокім натуральным

румянкам і чутным ва ўсіх шасці пакоях смехам. Гэта цяпер я называю яе банкіркаю, а тады такія словы да нашых людзей не тое што не стасаваліся, а лічыліся ледзьве не лаянкай.

Тонька жыла са старой маці Пракопаўнай і з мурлатым сынам Вовам, якога звала Ваўцолём.

Мікеланджэла казаў, што мармур трымціць пры ягоньым набліжэнні. Кубінец меў усе падставы сказаць тое самае пра нашую Пракопаўну. Розніца была адно ў тым, што ён не прыкладаў для гэтага трымцення, як і наогул ні да чога, аніякіх высілкаў. Пракопаўна нейкім сёмым пачуццём адчувала, калі Кубінец дома, і тады выйсці з пакоя, зачыненага з сярэдзіны на засаўку, яе не прымусілі б ні Бог, ні д'ябал. На жаль, зацятае сядзенне ў аблозе было не адзінай праяваю стасункаў Тоньчынае маці з Кубінцам.

Штотыдзень, зазвычай у сераду, секцыя прачыналася сярод ночы ад вусцішнага ёкату. «Ратуйця! - неслася з пакоя № 3. - Газы!» Гэта быў толькі пачатак. Далей Пракопаўна слэзна благала суседзяў схаліць душагуба, выклікаць «органы» і запрапорыць героя кубінскае рэвалюцыі на Калыму. Мацней, чым у Госпада Бога, Пракопаўна верыла ў тое, што ўначы Кубінец падкрадаецца да дзвярэй і адмысловаю помпаю напампоўвае ў ейны пакой праз замочную шчыліну смяротныя газы.

Лямант на блізкіх да ўльтрагуку рэгістрах доўжыўся з паўгадзіны, потым Тоньцы небяспечна вялікаю дозаю сонных пігулак удавалася ўтаймаваць ахвяру воіна-інтэрнацыяналіста, і мы мелі наперадзе адносна спакойны тыдзень, пасля чаго ўсё, прычым без варыяцыяў - нібы Пракопаўна зноў і зноў агучвала той самы зацверджаны недзе тэкст - паўтаралася.

Кубінец, аднак, быў не самым страшным ворагам, бо Пракопаўна ў часе ягонае адсутнасці, рызыкуючы трапіць у пастку, усё ж адважвалася перасоўвацца па секцыі. Кароткімі перабэжкамі яна ў зашмальцаваным да бляску чугаі з кветкамі несімпатычнага колеру дасягала прыбіральні, а зрэдчас, лякаючы дзяцей і дарослых бяскроўным тварам і рэдкімі разбэрсаньмі валасамі, зазірала і на кухню, нязменна наводзячы на думку, што без усялякага грыму з поспехам прайшла б кінаспробы ў самога Хічкака.

Акром Кубінца Тоньчына маці баялася яшчэ некага. Прычым калі непрыяцель, так бы мовіць, унутраны дазваляў хоць зрэдку трапіць у прыбіральню, дык знешні вораг быў настолькі бязлітасны, што тэрыторыю секцыі Пракопаўна пакідала адно раз на год, калі Тонька брала адпачынак, падганяла да інтэрната таксоўку,

загружала туды Ваўцюля з валізамі, услед проста на сабе сцягвала маці і везла яе на вакзал, а адтуль - кудысьці на радзіму пад Тамбоў.

Летняя пілігрымка ўплывала на суседку памысна: па яе вяртанні дзесяці з месяц Кубінцава смертазабойчая помпа ржавела без справы і прахоплівацца ўначы даводзілася праз іншае.

Іншым былі польскія народныя песні, што разлягаліся па-над секцыяй, шырокай ручаінаю выплываючы з пакою № 4.

Пакой займала настаўніца біялогіі Каця з пяцігадовым сынам Ярыкам, які меў галоўку нармальных памераў, але чытаць, адрозна ад Кубінца-малодшага, пакуль не ўмеў, што ў нашым клімаце не выглядала катастрофай, бо анічога не петрыў у літарах і Тоньчын Ваўцюль, што ўжо мусіў ісці ў школу.

Настаўніца Каця не вызначалася нічым, апроча сваёй усмешкі, якая ўвачавідкі пераўвасабляла замардаваную школьнымі нагрузкамі «вучылку» ў жанчыну, здольную падабацца значна маладзейшым за яе асобам супрацьлеглага полу, прынамсі - выканаўцу польскіх народных песняў. (Падазраю, што адной усмешкі тут было недастаткова, але чаго не ведаю, таго не ведаю.)

Ды пра начнога спевака - трохі пазней.

Пакой № 6 за маёй памяццю не адчыніўся ні разу. Хто і ў якім годзе ўключыў за ягонымі дзвяр'ямі - дзякуй богу, што не на поўную гучнасць, - радыёкропку, заставалася таямніцаю і дала падставы для размоваў, што час ад часу ўспыхвалі на кухні на прадмет напісаць куды след і ўрэшце разабрацца. Я свядома не прыслухоўваўся, бо мне было дастадобы ўяўляць, што ў зачыненым пакоі некалі прычынілася забойства і там дагэтуль, слухаючы радыё, ляжыць на канале ці стаіць у сцэнавой шафе і таксама слухае навіны і музыку акуратна запакаваны ў герметычны поліэтыленавы мех труп гаспадара - у строгім чорным гарнітуры і пры гальштуку з «паўлінавым вокам». Паводле адной з версіяў, трупаў (і, адпаведна, герметычных празрыстых мяхоў) магло быць два: мужчынскі - у гарнітуры - і жаночы - дасканалы прыгожы і абсалютна, калі не лічыць буйных малахітавых завушніцаў, голы.

Пакой № 5 - паміж трупамі і настаўніцай Кацяй - належаў нашай дружнай сям'і.

Плошчаю выдзеленая нам вальера не дацягвала да адзінаццаці метраў, аднак размясціцца дазваляла вельмі выгодна: пры вакне стаяў стол, пры адной сцяне (той, за якою ад шостае гадзіны раніцы і да паўночы хтосьці праслухоўваў першую праграму радыё) - паўтарачны ложак, пры другой (за якой часам выконваліся песні братняга польскага народу) - кніжная шафа і дзіцячы ложачак. Над

ложачкам вісеў на цвіку зроблены з лесавых карэньчыкаў дракон, якога сын любіў перад сном засяроджана разглядваць і ласкава менаваў законам.

Прасторы на тое, каб займацца падпольнымі абортамі, асабліва пасля нараджэння другога сына, калі рэшту жыццёвага абшару заняў фатэль часоў першых пяцігодак (у спальным выглядзе ён меў звычку бліжэй да раніцы абломвацца, і я падкладаў пад яго два стосы вішнёвых тамоў «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі»), ужо не заставалася. Яе, прасторы, для гэткае спецыфічнае дзейнасці, шчыра кажучы, бракавала і раней, тым не менш перад папаўненнем маёй сям'і хтосьці з суседзяў напісаў заяву, што якраз падпольным абартарыем наш пакой і служыць. Саму заяву нам у міліцыі не паказалі, але выклалі дадатковыя доказы злачынства: мы жылі нелюдзіма і размаўлялі па-беларуску.

Без уліку Пракопаўны і верагоднай голай жыхаркі пакоя з уключаным радыё, у секцыі атайбаваліся дзве адносна маладыя незанятая жанчыны, а таму раней ці пазней у нашым калідоры мусілі з'явіцца новыя мужчыны.

Густы ў Тонькі і Каці ў пэўным сэнсе супалі: да абедзвюх хадзілі палякі.

Зрэшты, польскія імёны, польскія вусы і польскае ўсё астатняе настальгічна згадвае шмат хто з жыхарак Прыдзвіння.

У пару іхняе маладосці палякі будавалі ў нас магістральны газаправод, і ў полацкіх ваколіцах густымі чародамі пасвіліся паказкі пра мужоў, якія зарана вярталіся з камандзіровак альбо, наадварот, прыбывалі са значным спазненнем, і ўласныя дзеці сустракалі іх на парозе радасным галёканнем: «Дзень добры пану!»

Нягледзячы на складаную кан'юнктуру ўнутранага рынку і неаднаразовыя заявы майго знаёмага Эўгеніюша, што адсоль і да Смаленску - іхняя, польская зямля, я таксама захаваў пра будаўнікоў газаправода пераважна светлыя ўспаміны.

Якраз тым часам я загрымеў з апендыцытам у лякарню.

Выпадак аказаўся гнойным, і мяне рэзалі пад агульным наркозам. Апоўначы я выкараскаўся з беспрасветнае нірваны і пачаў клікаць дзяжурную сястру.

Як пазней высветлілася, начная сястрычка з дзяжурным доктарам цешыліся ў твая хвіліны адно адным у працэдурнай, а крыкі і енкі ляжачых хворых толькі абвастралі ім асалоду.

Пачуццё хрысціянскае міласэрнасці было майму суседу па пасляперацыйнай палаце калі не вельмі роднае, дык не зусім і

чужое. Наслухаўшыся маіх стогнаў, ён дацягнуўся з ложка да графіна з вадой і папусціў ім у адчыненыя дзверы.

Графін гахнуў у калідоры аб сценку; расчырванелая сястрычка, сарваўшыся з наседжанага месца, выбегла з праэцдурнай і з нянавісцю ўшпіліла мне супрацьболевы ўкол, а суседа ўзнагародзіла адным з тых позіркаў, якімі адорвала пацыентаў ейная вядомая заакіянская каляжанка міс Гнусен з рамана Кена Кізі «Над зязюліным гняздом».

Польскія бацькі ахрысцілі сына Адольфам, але той ветліва дазволіў - калі мне гэтае імя не да душы - звяртацца да яго проста як да пана Зайкоўскага.

Пан Зайкоўскі апавядаў, што на балнічным ложку апынуўся пасля таго, як у цёмным завулку «рускія» праламілі яму галаву «за кобет». У якасці пакарання за начную эскападу з графінам яго перавялі ў самую вялікую палату, а да мяне з той жа мэтай падсялілі вашывага хлопчыка Дзіму, у выніку чаго я адзіны раз у жыцці падстрыгся «пад нуль» і згаліў бараду.

Прыблізна тады мая знаёмая Соня, што раз-пораз прыносіла мне ў рэдакцыю гарадской газеты вершы, злюбілася са сваім Вальдакам.

Чараваты і чымсьці падобны да закажанелага ў раннім маленстве брантазаўра, Сонін муж аднойчы выпіў і ў параксізме рэўнасці замест каханае жонкі пасек на дробныя трэскі ўсю кухневую мэблю. Гэта была памылка. Дзеля аховы рэшты маёмасці Соня прывяла цвярозага і па-спартоваму падхорцістага Вальдака, які ад таго вечара стала атабарыўся ў Сонінай кватэры. Мужу Колю яны вызначылі месца ў кутку, а неўзабаве кватаранта канчаткова зацкавалі і выправілі ў свет цэлы.

Колю, як часта ў такіх выпадках здараецца, ніхто не шкадаваў. Шкадавалі Соню, бо ў Вальдака скончыўся кантракт, а разам з ім адплыло, здавалася, у невараць і шчаслівае Соніна жыццё з кветкамі, шампанскім і прыбытковым гандлем фірмовымі джынсамі.

Толькі Соню шкадавалі дарэмна.

Завітаўшы пасля доўгага перапынку да мяне ў рэдакцыю, Соня прынесла ўжо не вершы, а мадняцкую скураную валізку. Былая паэтка закурыла добрую цыгарэту і прапанавала мне напісаць пра іхняе з Вальдакам каханне раман. Я пачуў, што Вальдак будзе для іх дзесьці пад Гданьскам дом і ўжо другі год штодня, уранні і ўвечары, піша Соні доўгія любоўныя лісты. «Не веру», - лаканічна сказаў я. Соня расшпіліла валізку і выклала на стол звязкі лістоў, акуратна раскладзеных па днях і месяцах.

Маім суседкам Тоньцы і Каці падфартуніла меней. Кацін Ярык узгадоўваўся хлопчыкам выхаваным і паслухмяным. Ён рана клаўся спаць, і Каця з маладым каханкам Стасем любілася ў сябе ў пакоі. Ярык не прачынаўся нават тады, як Стась на падпітку заводзіў сваю ўлюбёную «Кукулэчку».

У Тонькі сітуацыя склалася прынцыпова іншая. Ваўцоль, пэўна, пад уплывам неўраўнаважанай бабулі, спаць не любіў і, як заведзены, да позняга шнураваў па калідоры.

Тонька з Казікам і пляшкаю «Выбаровай» сядзелі на кухні, а бліжэй да паўночы, калі жыхары секцыі распаўзаліся па сваіх закутках і нарэшце ўдавалася ўтаптаць у ложак зняможанага Ваўцюля, Тонька выносіла на кухню вялікі скрутак жоўтага паралону.

Разоў колькі я неабачліва заходзіў папіць вады, пстрыкаў уключальнікам і заспяваў суседку і Казіка ў якой-небудзь маляўнічай пазіцыі. Казік усхопліваўся з паралону і, прыкрываючыся даланёй, мармытаў - урэшце, не надта збянтэжана - «пшэпрашам». Тонька падымацца ленавалася і, лежачы ў паставе Данаі з палатна Джарджоне, адно незадаволена мружыла вочы.

Усё гэта выглядала б больш-менш цывілізавана, каб не безліч прусакоў і прусачкоў, што ад зыркага святла пырскалі з паралону ва ўсе бакі. Мне здавалася, я нават чую тупаценне сотняў лапак, і імгненна націснуць на ўключальнік яшчэ раз мне замінала адно ўсведамленьне таго, што як толькі лямпачка пагасне, сапраўдныя гаспадары нашае кухні зноў адусюль рынуцца на паралон.

Напіўшыся з крана вады, я вяртаўся ў пакой, прабіраўся да стала і вёў далей герояў сваёй першай аповесці, якія калупаліся ў гістарычнай мінуўшчыне, кахаліся, вандравалі і часам выпівалі. Адна з гераіняў у нядаўным мінулым працавала прастытуткай, але сустрэла сапраўднае каханне і пачала новае жыццё.

Два разы перадрукаваўшы твор на машыны, я адправіў яго ў моладзевы часопіс і пасля падазрона доўгага маўчання атрымаў з рэдакцыі запрашэнне на гутарку.

У кабінце галоўнага рэдактара сабраліся некалькі мужчынаў, чые фатаграфіі рэгулярна з'яўляліся ў друку побач з іх вершамі або прозай.

Апраўдваючы пасаду і статус вядомага паэта, галоўны рэдактар прамаўляў вобразна і пранікнёна. Паводле ягоных словаў, заміж таго, каб падняцца на верхнія паверхі і бачыць светлыя далягляды, я ўладкаваўся ў паўпадвальным памяшканні і ўважліва разглядаю пакінутыя на асфальце пляўкі й недакуркі.

Я даведаўся, што ў жыцці, аказваецца, шмат цудоўнага і ўзнёслага, трэба адно навучыцца гэта заўважаць.

Каб галоўны рэдактар зразумеў, што ні да чога іншага я і не імкнуўся, я расказаў яму, як заходзіцца ўначы ад крыку Пракопаўна і як з сухім шамаценнем разбягаюцца з жоўтага паралону прусакі.

Не буду маляваць сябе героем. Каб змагацца за кожную літару свайго першага буйнафарматнага дзіцяці, я любіў яго занадта моцна.

Тагачаснаму мне ўяўлялася, што аповесць, калі кардынальна і не перайначыць мой лёс, дык, ва ўсякім разе, унясе ў яго змены нахштат тых, што адбываюцца з надвор'ем праз магутныя цыкланы і антыцыкланы.

Насамрэч, як ты разумееш, нічога не змяніў ні нумар часопіса з маім опусам, ні нават першая кніжка. Аднаго разу, калі клубастая Сцёпава Таня зноў зайшла да мяне папрасіць кніжку пра любоў, я дзеля эксперыменту прапанаваў ёй свой беларускамоўны часопіс і ўбачыў на суседчым твары грэблівую грымаску пакрыўджанай малпачкі.

Сваю першую асобную кватэру-аднапакаёўку я атрымаў зусім не праз грамадскае прызнанне каштоўнасці маіх літаратурных штудыяў, а - дзякуючы руціннай працы ў мясцовай газеце. Кватэрка выходзіла вокнамі на гарадскую прыбяральню, але знаходзілася на сёмым паверсе, што, у адпаведнасці з рэкамендацыямі галоўнага рэдактара моладзевага часопіса, дазваляла бачыць і больш светлыя далягяды, напрыклад, коміны нафтапрацоўчага завода, што тырчэлі ўдалечыні, быццам фаласы гіганцкіх мурынаў, якія дзесьці там, за лесам, валяліся на спінах, падставіўшы жываты рахманаму беларускаму сонцу.

Ад таго часу мінулася шмат гадоў. Былі напісанья і выйшлі мае новыя кніжкі. Лягнулася эсэсэсэрыя, і абвясцілі незалежнасць. Мы чакалі будучыні, але надышло мінулае.

Мае найноўшыя кніжкі былі напісанья, аднак выдаваць іх не спяшаліся. Я пераехаў у цяперашнюю кватэру з гарматай насупраць, быў звольнены «па скарачэнні штатаў» з працы і стаў часцей бываць у горадзе юнацтва.

Адзін з прыездаў я вырашыў прысвяціць падарожжы па былых адрасах.

Мне казалі, што ў горадзе бачылі Соню, якая пакінула старую двухпакаёвую «хрушчобу» дачцэ і ўжо даўно жыла ва ўласным доме на балтыйскім узбярэжжы пад Гданьскам. Візіт да Соні я чамусьці запланаваў на вечар, але нарваўся на яе, завярнуўшы па дарозе ў інтэрнат у колішнюю забягайлаўку «Марозка». Некалі гэтая ўстанова

дайшла да таго, што сярод белага дня па зале фланіравалі пацукі, потым яна трапіла ў рукі тутэйшага бізнесмоўца і перажыла рэнесанс, а ўслед за арыштам новага гаспадара (нібыта за тое, што цёмнымі начамі ён бессаромна адсмоктаў з нафтаправода «Дружба» братнюю расейскую нафту) пачала хутка вяртацца да свайго першабытнага стану. Але працэс рэгенерацыі знаходзіўся яшчэ дзесьці на сярэдзіне дыстанцыі, таму не было нічога дзіўнага, што думка выпіць у «Марозку» піва адначасова з маёй нарадзілася і ў Сонінай галаве.

Соня з Вальдакам стваралі рэдкі ў нашых шыротах вобраз цалкам пчаслівае пары. У адрозненне ад абсалютнай большасці суайчыннікаў Соня чытала некаторыя мае кнігі. У іхным доме над морам, дзе яны з Вальдакам слухалі беларускую праграму радыё «Свабода», для мяне заўсёды знайшоўся б ціхі пакой з пісьмовым сталом.

Вальдак расхвалявана загаварыў пра беларускія рэферэндумы і прапанаваў у працяг двух першых правесці трэці, а за ім і чацвёрты.

На чацвёрты ён раіў нам вынесці пытанне аб далучэнні да Польшчы.

Прыбіральня ў «Марозку» не працавала, і, падыходзячы да помніка першаму наваполацкаму намёту, я ўжо прыкметна нерваваўся.

Услаўленне будаўнікоў камунізму абкарналі на апошнія слова; разам з ім знік і клічнік, а таму ўвесь лозунг - «Слава строителям» - на аснове дзікавакоўных аблезлых будынкаў успрымаўся непаважна і досыць двухсэнсоўна. Тым не менш ад рашучых дзеянняў каля манумента я сентыментальна ўстрымаўся.

Дзверы ў нашу інтэрнатаўскую секцыю былі прачыненыя. У калідоры гарэла тая самая самотная лямпачка. На злёжку асмужаным мяхамі з бульбаю даляглядзе вострае вока мастака змеціла б мірную размову трох самавітых прусакоў.

Карыстаючы з адсутнасці жыхароў, я першым чынам наведаў прыбіральню. Нястраўны, як і ў гады яго і маёй маладосці, злівальны бачок радаваў па-вясноваму жышцядайным цурчаннем вады ў трэснутым унітазе. На дзвярах на ўзроўні вачэй туалетага сядзелца нечымі працавітымі рукамі быў прыклеены каляровы партрэцік і выразаны з газеты заглавак: «Больше внимания заготовке кормов для скота». Было відаць, што хтосьці з непрыяцеляў спрабаваў здэраці партрэцік, але ягоны мужны папулізатар зрабіў сваю справу сумленна, і замыслику ўдалося адарваць адно ражок любімай у народзе выявы.

На пустэльнай удзень кухні маладзён з густымі чорнымі вусамі запіваў півам перасмажаныя секунцы. Па гарэлых, як звычайна ў Каці, секунцах я і пазнаў Ярыка.

Распытваць пра лёсы маіх былых суседзяў я не меў ані кроплі ахвоты. Я любіў іх усіх ранейшымі і не хацеў ні ў кім расчароўвацца.

На зваротным шляху я абыякава прамінуў сваю колішнюю вальеру і, агорнуты лёгкім хваляваннем, прыстоіў каля пакоя № 6. За вечна зачыненых дзвярэй гучаў прыцішаны голас дыктара першай праграмы беларускага радыё. Я асцярожліва націснуў на ручку. Дзверы не паддаліся. Гэта магло значыць, што некрафільскі сюжэт з двума прыгожымі маладымі трупамі не страціў актуальнасці. Цікава, напрыклад, як успрымаюць радыёаматары з поліэтыленавых мяхоў візіт прэзідэнта ў Кітайскую Народную Рэспубліку альбо сітуацыю вакол кампенсацыі грашовых укладаў?..

Калі вечаровы полацкі аўтобус падыходзіў да сталіцы, мае ўражанні і рэмінісцэнцыі - ад Кубінца да вытанчаных трупай з пакоя № 6 - утульна, як карты ў пасьянсе, леглі на свае месцы і заставалася адно перанесці іх на паперу.

Я падступна ўявіў, што скажа, пачытаўшы гэты тэкст, галоўны рэдактар моладзевага часопіса і раптам здрыгануўся ад сцюдзёнага подыху трансэндэнтнасці. Рэдактар не скажа нічога.

Я ўспомніў, што колькі гадоў таму яго, ужо астылага, знайшлі раніцою на вуліцы. Ён, прыгожы элегантны мужчына і, Кажуць, неблагі рэдактар, што ў часы «перестройкі» падпісаў у друк «Сповідзь» Ларысы Геніюш, ляжаў з праламанай галавою сярод пляўкоў і недакуркаў.

Не магу адбіцца ад думкі, што, калі б ён жыў не на трэцім паверсе прэстыжнага дома ў цэнтры, а ў паўпадвальным памяшканні, дык абавязкова прачытаў бы сёння мой мемуар.

Прароцтвы Розы Герцыковіч

Гэта, вядома, паталёгія, але мушу вам сказаць, што, зрабіўшы сваім успамінам рэвізію, я канчаткова пераканаўся: ні ў маленстве, ні потым я, па гамбургскім рахунку, не пазайздросьціў ніводнаму чалавеку.

У трэцяй клясе я быў апантаны мараю пасяліцца з аднаклясьніцай Верачкай на ўласным атоле ў трапічных шыротах, але чамусьці ані не зайздросьціў амэрыканскім мільярдэрам, якія маглі купіць сабе дзе-небудзь у Індыйскім акіяне цэлы архіпэляг. Зь дзяцінства маючы схільнасьць да фаталізму, я хваравіта не зайздросьціў хлопцам, якія «хадзілі» з прыгажэйшымі за маіх дзяўчатамі. Я (што, наогул, проста недаравальна) ні разу — якія б шэдэўры яны ні стварылі — не адчуў зайздрасьці да калегаў-літаратараў.

Але шкадаваць мяне за абзеленасьць адным з наймацнейшых, найдзівосьнейшых і найшматфарбнейшых чалавечых пачуцьцяў вы ня сьпяшайцеся. Што такое зайздрасць, я ведаў ня горай, а можа, і лепей за самых заўзятых зайздросьнікаў. Іхныя эмоцыі скіроўваліся на падобных да сябе саміх, мой жа дыяпазон быў непараўнальна шырэйшы: аб'ектамі зайздрасьці мне служылі рэчы, расьліны, жывёлы...

Я зайздросьціў першаму на нашай вуліцы тэлевізару і з радасьцю ператварыўся б у нязграбны і, зь сёньняшняга гледзішча, убогі чорна-белы «Нёман», вакол якога збіралася ўвечары народу столькі ж, як у малой залі кінатэатру «Радзіма». Яшчэ раней я адчуваў пякучую зайздрасць да дзвінскіх самоў, якія жылі такім недасяжна цікавым і таямнічым жыцьцём, што ў параўнаньні зь ім маё сухаземнае існаваньне выглядала суцэльнаю недарэчнасьцю. Я не адмовіўся б ператварыцца ў аўтамабіль, альбо ў маю першую кніжку «Русские богатыри», альбо ў цёплы скураны фатэль у бацькавым службовым кабінэце. Кожная з гэтых зайздрасьцяў мела сваю гісторыю, вартую навэлі, а мо й аповесьці.

Аднак нікому й нічому я не зайздросьціў так, як сабаку. Дакладней, сучцы.

Яе звалі Лайка. Яна, калі хто запамятаваў, была першым савецкім касманаўтам.

Лайку запусьцілі ўвосень, калі ў нашым садзе ападалі апошнія, салодкія, амаль як папяроекі, антонаўкі, а ў суседкі Хведараўны, што жыла праз гарод ад нас, наліваліся гаркавай слодыччу калінавыя гронкі. Каліна разам з трыма маладымі вішнямі пазначала пачатак суседчых уладаньняў; плоту паміж гародамі ня ставілі і, калі

Хведараўна спускала з ланцуга пярэстага дварняка Дуная, той мог уяўляць сябе гаспадаром вялізнага абшару.

Праўда, ён, гэты абшар, імгненна мізарнеў перад тым, якім валодала хвастатая касманаўтка.

Задзёршы галаву, я стаяў на восеньскім холадзе й намагаўся разгледзець у прасьветах хмараў касьмічную будку зь вялікімі, ужо знаёмымі мне літарамі: СССР. У будцы ляцела да болю родная і блізкая істота.

О, як мне праглася хоць на дзень апынуцца ў ейнай шкуры, каб таксама імчаць над Зямлёй, націскаць лапамі кнопкі кіраваньня, радасна брахаць на зоркі і дасхочу есьці з кансаровак кількі ў тамаце, якімі — я быў непахісна перакананы — Лайку шчодра забясьпечылі да канца касьмічнае экспэдыцыі.

«Марш у хату! Хопіць аблокі пасьвіці!» — крычала мама.

Аўтарства другой фразы належала ня маме, а маёй бабулі Аўгіньні, што жыла ў прыдняпроўскай вёсцы пад Шкловам, куды мяне адвозілі ў траўні на ўсё лета.

Улетку пасьвіць аблокі было больш прыемна. Я клаўся на гумнішчы на растрэсенае шаматкое сена, мне пад бок падточваўся кот (бабуля ніколі не давала сваім катам імёнаў, называючы іх проста Катамі або Кошкамі), і мы гадзінамі глядзелі на пухнатыя, белыя, быццам безьліч дзьмуховых галовак, аблокі. З-за кустоў агрэсту й парэчак мядова пахла канюшына, галава ці то сам нагрэты сонцам дол прыемна плылі ў прасторы, безьменнаму кату сьніліся смачныя тлустыя мышы, і ён шчасьліва вуркатаў, раз-праз торгаючы абсечаным за нязводную збрадлівасьць хвостом... Дрымота кралася й да мяне, але я балюча шчыкаў сябе за цыпкастую лытку, баючыся, што якраз тады, як на валасок засну, на адным з гэтых мяккіх, як узьбітая пярэна, аблокаў і праплыве паўз бабуліна гумнішча Бог.

Бабуля Аўгінья пасьпела ўжо ня толькі напалову легальна пахрысьціць мяне ў Копыскай царкве, але й развучыць са мною «Ойча наш». Я ведаў, што «ойча наш» — гэта і ёсьць Бог, а «на небясі» — значыць, на небе.

Тлумачыць, што такое «іжэ ясі», бабуля, спадзеючыся на ўнукаву кемлівасьць, палічыла залішнім. Апраўдваючы ейныя надзеі, я й хацеў падвіжаваць, чым там «ойча наш» жывіцца. Можна, кількамі ў тамаце з бульбаю ў мундзірах?

Выдатна памятаю, што зайздрасьці да Бога — няхай сабе ён і харчавуўся б вылучна маёй улюбёнай гарадзкой страваю — у маёй маленькай душы і не начавала. Калі я яшчэ й не разумеў, дык адчуваў, што лёсы ў нас з Богам — зусім розныя. Ён быў ужо дужа

стары і мусіў, нягледзячы на ​​добрае харчаваньне, хутка памерці, а мяне перапаўняў кураж неўміручасьці. Ён быў вялікі начальнік, а я ніякім начальнікам рабіцца ніколі не зьбіраўся. Апрача ўсяго іншага, я страшэнна баяўся высачыні і меў слабы вэстыбулярны апарат: хапала двух кругоў на каруселях, каб рот напоўніўся агіднай салодкаю асдой і мяне пачало нудзіць.

Тады, увосень, шукаючы ў небе касьмічную будку, якую радые мудрагеліста менавала біялягічным штучным спадарожнікам Зямлі, пра вэстыбулярны недахоп я начыста забыўся, бо, мабыць падсвядома быў перакананы, што пераўвасобіўшыся ў сабаку, імгненна пазбаўлюся і ўсіх людзкіх хібаў.

Пакуль Лайка лётала, а я пасьвіў сярод хмараў свае лятункі, на зямлі распачыналіся розныя зьвязаныя з космасам падзеі.

У нас першым непасрэдным вынікам Лайчынага палёту сталася гераічная гібель Дуная.

Пасаджаны ў скрадзеную на піўзаводзе пустую бочку суседчын сабака выправіўся ў космас са старой чырвонай пампоўні на беразе Палаты.

На апошнім зямным прыстанку касманаўта No.2 было таксама напісана «СССР» і яшчэ некалькі кароткіх, часта сустраканых на сыценах і плоце словаў, чый сэнс у тых часы заставаўся для мяне загадкаю.

Трагічнае Дунаева прызямленьне, мушу сказаць, выклікала ў мяне болей усьцехі, чым смутку. Рэч ня ў тым, што ад нараджэньня я быў хлопчыкам нядобрым і злосным. Проста за месяц да таго Хведараўнін дварняк зьёў на падвячорак майго прывезенага зь вёскі зайца Колю, што пару тыдняў пажыў у скрынцы з-пад яблыкаў, а потым уцёк і дні тры дыхаў воляй, грызучы на гародзе капусту й моркву.

Запуск Дуная ажыццявілі Ільюша Шэф і Віця Бундзель. Яны ўжо хадзілі ў школу і ў іх прачыналіся таленты, што потым прывядуць абодвух у турму. Віця абрабуе ў Лепелі кватэру і атрымае першы тэрмін у дзясятай клясе, а Ільюша сядзе за нешта ўжо ў Ізраілі, куды ад'едзе з бацькамі і са сваёй адметнаю магамэтанскаю мянушкаю — Мустафа.

Гэта Ільюша Шэф навучыць мяне вершыка, празь які я ўпершыню спасьцігну сілу паэтычнага слова.

У той вечар бацька прывядзе на вячэру правяральніка з вобласьці і за сталом, каб пахваліцца сынам, мама папросіць пачытаць чужому дзядзьку што-небудзь напамяць. Я выстаўлю адну ножку наперад, закладу рукі за спіну і гучна й выразна прадэклямую:

*Вот к чему пришла наука:
В космосе летает сука,
Прославляя до небес
Мать твою капэээс.*

Бацька зьменіцца з твару і, ня зводзячы з госьця вачэй, выцягне з форменных пракурорскіх штаноў дзягу. Але дзядзька зарагоча, параіць мне не чытаць гэты вершык у дзіцячым садку і конча здыме напругу, падліўшы ў чаркі.

Апярэджваючы час, заўважу, што посьпехі СССР у дасьледаваньні космасу будуць у маім жыцьці й надалей зьвязаныя з паэтычнай творчасьцю — або народнай, або маёй уласнаю.

Пасьля палёту Церашковай на дошцы ў нашай клясе зьявіцца новы твор невядомага аўтара. Буйнымі літарамі і без памылак хтосьці вывеў крэйдаю чатыры дастаткова прафэсійныя радкі:

*Валентине Терешковой
За полёт космический
Подарил Хрущев Никита
... автоматический.*

Які падарунак прыпас касманаўтцы Хрушчоў, было, вядома напісана цалкам.

Гэты вершык бацька знайшоў у маім скончаным арыфмэтычным сшытку. Мы насілі тады прывязаныя да партфэляў торбачкі з чарніцамі-каламаркамі і пісалі драўлянымі асадкамі з жалезнымі пёрамі. Гэтыя пёры вечно заядалі, пляваліся й пырскаліся, і старанна перапісаны мною твор на касмічную тэму аздабляла з паўтузіна кляксаў.

Гістарычныя крыніцы сьведчаць, што за часамі Вялікага Княства Літоўскага памежная варта айчыны нашых продкаў, каб захаваць у памяці грамадзянаў дакладную лінію мяжы, практыкавала наступны мэтад. Мясцовых падлеткаў з усёй шчырасьцю секлі бізунамі дакладна на рубяжы дзяржавы. Як пасьля той экзэкуцыі ў сьвядомасьці да скону заставаліся «сфатаграфаваныя» пад бізуном межавыя камяні й дрэвы, так пасьля цяжкой бацькавай рукі з папругаю недзе ўва мне назаўжды аддрукавалася старонка з кепскім словам і падобнай да незнаёмага касмічнага сузор'я чародкаю кляксаў.

Мой уласны вершык, складзены з нагоды кружляньня вакол зямное кулі першага трохмясцовага карабля «Ўзыход», вылучаўся першабытнай ідэялягічнай і лексычнай цнатлівасьцю. Але пра тое трохі пазьней. Вернемся ў восень, над якою лунала водгульце брэху знакамітай савецкае сучкі.

Сярод тых, каго ейны палёт уразіў, я перадусім згадваю яшчэ адну нашу суседку — Розу Саламонаўну Герцыковіч, якая часта заходзіла да маёй мамы паскардзіцца, што яе нявестка, жонка цёткірозінага сына Фімы, «пагульвае» і якая ўпарта клікала мяне ня Вовам, а Бобам.

Цяпер літаральна зь неба звалілася новая тэма.

Тоўстая, як дзьве ці нават дзьве з паловаю мамы, цётка Роза Герцыковіч не любіла размаўляць стоячы і велічна апускалася на нашу зялёную канапу, што пад раптоўным цяжарам скурчвалася і жаласна енчыла, быццам жывое стварэнне.

Выгодна ўладкаваўшыся, Фімава маці бралася апавядаць неверагодныя рэчы. Яна чула, што неўзабаве ў космас запусьцяць спадарожнік з мухамі, камарамі, прусакамі й бльшчыцамі. На гэта мама зазначала, што прусакоў і бльшчыцаў у нас, дзякуй богу, няма. Закрыўшы на нетактоўную заўвагу вушы, цётка Роза Герцыковіч распрацоўвала касьмічнае радовішча далей. Паводле яе словаў, усьлед за жамярой у міжплянэтную прастору стартане спадарожнік з катамі, потым, як яна казалася, «зафугуюць» казу.

Я нясьмела цікавіўся пра акварыюмных рыбак. «Вада расплюхаецца», — адмахвалася суседка і пасья казы прадракала палёт карове.

У ейных словах я адчуваў пэўную супярэчнасьць, бо — калі выводзіць на арбіту ўсіх па парадку — пачаць лягічна было б ня з Лайкі, а сапраўды з мухаў ці нават зь мікробаў. Але суседку гэтка тонкасьці не бянтэжылі, і яна прадказвала, што сьледам за каровамі ў космас пачнуць «фугаваць» крымінальнікаў.

Цётка Роза ня ведала, што празь некалькі гадоў Фіма ў адзін нешчаслівы вечар засьпее жонку з палюбоўнікам і зарэжа няверніцу кухонным нажом, а таму не ўтаймоўвала сваёй фантазіі й сьцьвярджала, што над крымінальнікамі ў космасе будуць ставіць разнастайныя экспэрымэнты: карміць адной кукурузаю ці адным часныком з цукрам, высьвятляць, колькі дзён чалавек вытрымае бязь ежы і колькі без вады; алкашоў будуць нібыта трымаць на адной гарэлцы, а гвалтаўнікоў — падвешваць у касьмічных караблях за яйцы.

Змрочнае суседчына ўяўленьне шырока распроствала крылы, і наступнага дня на дадатак да ранейшых жудасьцяў мы даведваліся, што касьмічныя спадарожнікі з крымінальнікамі стануцца мішэнямі для савецкіх лётчыкаў альбо што яна, цётка Роза Герцыковіч, напіша куды сьлед, каб да крымінальнікаў дзеля нейкіх незразумелых мне дасьледаваньняў запусьцілі ейную нявестку.

На жаль ці на шчасьце, натхнёныя прароцтвы Фімавай маці ня спраўдзіліся. За Лайкай у космас паляцелі ня мужі ці козы, а Белка й Стрэлка. («І доўга брахалі сабакі Над нашай савецкай зямлёй...» — напіша вядомы дзіцячы паэт.) Катоў, кароў і злачынцаў таксама абмінулі і на арбіту адразу закінулі проста чалавека.

Аднойчы на некаторых дамах нашае ціхае вуліцы памянхалі пыльдачкі з назваў. Цяпер і наш дом, і школа, дзе я вучуўся ў першай клясе, стаялі, як казалі настаўніца, на вуліцы першага савецкага касманаўта, і таму мы павінны былі ганарыцца і быць дастойнымі.

Можа, з тае прычыны, што выразаны з часопісу «Огонёк» Лайчын фотапартрэт па-ранейшаму вісеў у мяне над ложкам, несправядлівае настаўнічынае слоў успрымалася асабліва абвострана. Я атрымаў першы ўрок афіцыйнае хлусьні. Усе цудоўна ведалі, што першым касманаўтам была Лайка.

(Паколькі кантрапунктам у нас ідзе тэма зайздрасці, заўважу, што, думаючы пра Юрыя Гагарына, я не знаходзіў у душы ні драбочка згаданага пачуцця. Праз тое самае я чуў глыбокую чалавечую сымпатыю да цёткі Розы Герцыковіч. Ёйныя прысьвечаныя касманаўтыцы аповеды неабвержна сьведчылі, што суседка таксама аніразу не пазаздросьціла захмарнаму герою і ніколі не пажадала ягонаў долі ўлюбёнцу Фіму.)

Улетку ў мяне зьявіліся дадатковыя аргумэнты: ад свайго стрычнага дзеда, а мамаінага роднага дзядзькі Грышы я даведаўся, што Гагарын ня быў першым касманаўтам і сярод людзей.

Папярэдні раз дзед Грыша пераведваў родную вёску, калі ня быў мне ніякім дзедам, бо мяне яшчэ не існавала на свеце, а мой тата жыў ня з мамаю, а зь першай жонкаю, бо тая пакуль не хварэла на невылечную сухотку. Дарослыя казалі, што дзед Грыша «засакрэчаны», і, каб пераканацца ў гэтым, досыць было ўбачыць пасылак, якія ён прысылаў нам з Масквы перад кожным новым годам. Уходаўшы тую таўшчэзную чырвоную рыбіну зь вясёлкавым пералівам на зрэзе, я цэлы месяц не ўспамінаў пра кілек, а буйныя разынкі ў першаклясным шакаладзе побач з абсыпанымі цукрам крамнымі «падушачкамі» выглядалі прывітаньнем зь іншае плянэты, якая ў сваім разьвіцці апырэдзіла нашую не на стагодзьдзе, а назаўсёды.

Дзед Грыша быў абсалютна лысы, і я любіў спотайку разглядваць ягоную сьпярэшчаную сінімі, чырвонымі й зялёнымі жылкамі кавунавагую галаву, якая моцна выдавала на глёбус. Сваякі сьцьвярджалі, нібыта пра сваю маскоўскую працу дзед не прамовіць ні слова і на Страшным судзе. У памяць урэзалася, як сувора зірнуў ён на маю цётку, а сваю пляменьніцу Вольгу, калі тая, пачуўшы з

радыё папулярнае тады абяцаньне дагнаць і перагнаць Амэрыку, пацьвердзіла, што так, дагонім, бо босым бегчы лягчэй. Аднак я добра запомніў і тое, як перад бабуляй Аўгіньняй дзед аднойчы крышку рассакрэціўся, паведаміўшы, што мае справы зь нябеснай канцылярыяй.

Другі раз дзед Грыша рассакрэціўся перада мною, калі, паслухаўшы радыёперадачу пра Гагарына, раптам хапянуў бяз закусі шклянку двойчы перагнанай бабулінай самагонкі і прыцішана сказаў — праўдзівей не сказаў, а ўсхліпнуў: «Эх, Воўка, колькі рабят да Гагарына на запусках папалілі...» і дадаў яшчэ некалькі словаў, якія мяне вучылі не казаць ніколі.

Я перажыў імгненьне, якое называюць момантам ісьціны. Маёй дзіцячай душы адкрылася, што сьлёзы на дзедавых, таксама лысых, амаль бязь веек, вачах накруціліся не ад магутнага бабулінага самагону, а ад таго, што дзед ня толькі ведаў тых «рабят», але й сам — страшна падумаць — паліў іх...

Зьялякаўшыся сваёй шчырасьці, дзед Грыша папрасіў мяне забыць пачутае, іначай яго могуць выпгнаць з працы, а то й пасадзіць у турму. Я хацеў і надалей атрымліваць перад Новым годам маскоўскія пасылкі, а таму даў «чэснае акцябрацкае» і падмацаваў яго тым, што перахрысьціўся, як вучыла бабуля, на абраз Міколы-цудатворцы.

Пасылкі з прысмакамі прыходзілі яшчэ гадоў пяць. Вярнуўшыся зь дзедавых хаўтураў у вёску, цётка Вольга абвясьціла, што на памінкі прывезьлі аднекуль два аўтобусы генэралаў.

Ні тады, ні пазьней, калі лёталі Быкоўскі зь Церашковай, і цётка Роза Герцыковіч, апавядаючы, што іх запусьцілі дзеля касмічнага размнажэньня, абяцала абавязковае нараджэньне ўродцаў, я так і не адчуў аніякай ахвоты хоць на момант зрабіцца касманаўтам. Тым ня менш, папусьціўшыся агульнаму психозу, пасьяя палёту першага шматмясцовага карабля, я напісаў свой першы вершаваны твор:

*Мчится тройка, мчится быстро
В корабле «Восход»,
И ведет его уверенно
Капитан вперед,
Там инженер-полковник,
Врач, ученый,
Отчизны верные сыны.
Вокруг земного шара
Вперед летят они.*

Потым я даведаюся, што некалькі вядомых замежных палітыкаў, у тым ліку і адзін былы амэрыканскі прэзыдэнт, увогуле ня

верылі ў рэальнасць некаторых касмічных караблёў з сэрэй «Ўзыход», успрымаючы іх як звычайную ідэалогічную туфту.

Неўзабаве па палёце трохпілотнага «Ўзыходу» Фіма Герцыковіч і зарэзаў жонку. Відаць, ад перажыванняў біялагічны механізм, ад якога залежала паўната цёткі Розы, пачаў нарошчваць ейныя кіляграмы з катастрафічнай хуткасцю. З такім самым эфектам, як яна, на нашу гаротную канапу, мог, напэўна сесці сам прывакзальны жалезны Ленін. Карацей, канале, нягледзячы на маштабныя поспехі СССР у асваенні космасу, надыйшоў гамон, а на новую ў бацькоў бракавала грошай.

Калі ў часе выпрабавання цяжкагрузнага карабля «Саюз» загінуў касманаўт Камароў, цётка Роза Герцыковіч да нас ужо не завітала. Яна не чытала гісторыка Фэрнана Брадэя, які аднойчы сфармуляў свой славыты пастулят, паводле якога «калі габрэі прыяжджаюць у нейкую краіну, гэта адзначае, што жыццё там ідзе добра альбо пойдзе лепей, а калі ад'яжджаюць, — што яно ідзе дрэнна альбо зменіцца на горшае». Фімава маці проста дачакалася сына з турмы і з'ехала з ім у Ізраіль.

Маёй цётцы Вользе, той самай, што некалі афарыстычна выказалася наконт нашага бегу навывперадкі з Амэрыкай, не было куды зьяжджаць, і яна воляй-няволяй мусіла заняць нейкае месца ва ўсесаюзных шматмесяцавых размовах аб лёсе касманаўта Камарова.

Лёталі чуткі, што камандзір «Саюзу» не загінуў пры пасадцы, а толькі пакалечыўся. Адны бачылі людзей, што на ўласныя вочы бачылі, як Камароў прыжамліўся на полі пад Новасібірскам, вылез з кабіны і папрасіў піва. Другія бажыліся, быццам чулі тое самае праз «варожы голас»...

Я быў пэўны, што падзея гэткага сумеру не абміне на яе гістарычнай радзіме і носьбітку старажытнага й слаўнага полацкага прозвішча Герцыковіч. Мне ўяўляліся смуглявыя жыхары бэлаемскіх ваколіцаў (зрэшты, вельмі падобныя да нашых нядаўніх суседзяў), якія чуюць з алейных цёткірозіных вуснаў, што калі Камароў і ацааеў, дык яго ўсё адно зловяць і заб'юць альбо, у лепшым разе, назаўсёды куды-небудзь заканапацяць, каб ніхто не падумаў, што савецкія газеты, радыё і тэлебачаньне схлусілі савецкаму народу.

Пазыцыя цёткі Вольгі ва ўсёй гэтай гісторыі вызначалася яшчэ большай бескампраміснасцю. Іканапісна падцяўшы вусны, маціна сястра сказала, што Бог нарэшце ўзяўся караць летуноў, якія без ягонага дазволу панарабілі ў небе дзірак і сапсавалі надвор'е дый жыццё наогул. Зраблю нотабэнэ: зь цёткаю была салідарная большасць кабетаў зь яе шклоўскае вёскі Капысіца, што квітнела

пад сонцам калгаснага ладу за тры кілямэтры ад тады яшчэ невядомай нікому Александрыі, чые жыхары гналі ня горшую ад капысіцкае самагонку і не падазравалі, што праз чвэрць стагодзьдзя адзін іхны землячок узначаліць усенароднае змаганьне зь нейкай страшнай замежнай Натай.

Не, нікому зь іх — ні колішняму александрыйцу, ні першаму касманаўту-беларусу Клімуку, ні другому, Кавалёнку, у якога ў дэбютным палёце нешта ня зладзілася і назаўтра ж з хаты ў ягонае маці забралі прывезены напярэдадні тэлевізар — я, хоць забіце мяне, не зайздросьціў.

Калі нейкая кропля зайздрасьці і атруціла маю істоту, дык гэта да зусім нянаскага касманаўта Ніла Армстронга. Вось у яго быў сапраўдны палёт. Гэта, ведаеце, як круціцца вакол несусьветнае прыгажуні безьліч залётнікаў, цалуюць ручкі, падносяць падарункі, нехта за бачок ушчыкне і ня болей, а потым зьяўляецца той, што бавіць зь ёю ноч і застаецца першаадкрывальнікам.

І кволіцца недзе ў заканурках душы мара — знайсьці, калі зноў патраплю ў Амэрыку, старыну Ніла й запытацца, што ён там такое на Месяцы, у тым Моры Спакою, убачыў ці адчуў, што, кажуць, завязаў з космасам і нават схваўся ад людзей і жыве самотнікам.

Разумею, што шанцы на адказ блізкія да нуля. Але мне падабаецца думаць, што — калі б яшчэ жыла бабуля Аўгінья — старына Ніл мог бы, замест іхнага нядошлага віскі, хапянуць са мною чыстага, нібыта сьвяза дзіцяці, перагону і, як некалі дзед Грыша, раскалоцца ды паслаць усю гэтую касманаўтыку на...

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012

© PDF: Камунікат.org, 2012